

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

1980-1990 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET REJİMİNİN
GELİŞİMİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Prof. Dr. Ergül HAN /

Hazırlayan
Mehmet YILMAZ

Eskişehir
1995

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

ÖNSÖZ

Bu çalışmada araştırmanın yapılması sırasında öncelikle çalıştığım süre boyunca çalışmalarımı destekleyen, konu ile ilgili bütünlüğün sağlanmasında ve bana sürekli olarak yanlışlarımın düzeltilmesinde yardımcı olan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ergül Han'a teşekkür ederim.

Ö Z E T

Bu çalışma da Türkiye’de ithal-ikameci politikaların terkedildiği, dışa açık bir ekonomi modelin benimsendiği 1980 sonrası yıllarda uygulanan dış ticaret politikalarına değinildi, uygulanan politikalar sonucunda Türkiye’nin dış ticaret değerlerinin (ithalat-ihracat) ne yönde geliştiği ve yapısal değişimi araştırıldı.

Türkiye’de uygulanan dış ticaret politikalarından önce, okuyucuya genel bilgi niteliğinde dış ticaret politikaları ile ilgili teorik bilgiler verildi.

Bir ülke dış ticaret politikalarını yönlendirmede ihracat rejimi ve ithalat rejimini kullanır. Bu aşamada, Türkiye’nin 1980-1990 yılları arasında dış ticaret politika değişikliklerinde, ihracat rejimleri ile ilgili yasal düzenlemeler ve uygulamalar anlatıldı. 1980-1990 yılları arasında ihracat teşvikleri uygulamalarına değinilerek teşvik araçları ayrıntıları ile anlatıldı.

İthalat politikalarına değinilirken ithalat rejimleri ile birlikte ithalata uygulanan gümrük ve benzeri vergilere dönem içinde ortaya çıkan değişiklikler ile birlikte değinilerek, ayrıca Türkiye’nin Avrupa Topluluğu ile olan ilişkilerin ithalat politikalarına etkilerine ve bu topluluk ülkelerine verilen tavizler ayrıca yasal düzenlemelere de değinildi.

Sonuç olarak 1980-1990 yılları arasında dış ticaret politikalarında ortaya çıkan değişmelerin ihracat ve ithalat üzerindeki etkilerinin, genel bir değerlendirilmesi yapıldı. Dönem içinde uygulanan dış ticaret politikalarının değerlendirilmesi, yapılırken koruma oranları ile subvansiyon oranları sektörel ayırım yapılarak incelendi.

ABSTRACT

In this study, giving up of import-substitution policies in Turkey, foreign commerce policies applied after 1980's when a foreign-oriented economical model had been applied, are considered and the direction of progress of Turkey's foreign commerce values are as a result of applied policies and its structural change are investigated.

Theoretical informations on foreign commerce policies are given to the reader as a general information, before foreign commerce policies applied in Turkey.

A country utilizes export-import regime in directing foreign commerce policies. At this stage, legal procedures and applications about exportation regime are stated in changes of foreign commerce policies between 1980's and 1990's in Turkey. Means of subvention are stated in detail by considering exportation subventions and applications between 1980's and 1990's.

In considering importation policies, tariffs and similar taxes applied at the importation by importation regimes, together with changes appeared in this period are considered. In addition, effects of relations between Turkey and European Community to importation policies, concessions given to the countries of Community and legal procedures are stated.

Consequently, a general commendation is made about effects of changes appeared in foreign commerce policies between 1980's and 1990's on exportation and importation. Protection and subvention rates are investigated by making sectoral discrimination as evaluating foreign commerce policies applied in the period.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
I. Tablolar.....	V
II. Kısaltmalar Listesi.....	VII
III. Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET POLİTİKASI, DIŞ TİCARETTE KORUYUCU VE DIŞA AÇIK POLİTİKALARI

1. Dış Ticaret Politikaları	1
1.1.Dış Ticaret Politikasının Amaçları	6
1.1.1. Ekonomik Kalkınma	6
1.1.2. Ödemeler Dengesi	6
1.1.3. İktisadi Refah	7
1.1.4. Dış Rekabetten Korunma	7
1.1.5. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması	7
1.1.6. Hazineye Gelir Sağlama	8
1.2.Dış Ticaret Politikasının Amaçları.....	8
1.2.1. Gümrük Tarifeleri.....	8
1.2.2. Gümrük Tarifeleri Dışı Dış Ticaret Engelleri	9
1.2.2.1. Miktar Kısıtlamaları	10
1.2.2.2. Tarife Benzeri Faktörler.....	12
1.2.2.3. Devlet Eliyle Dış Ticaret.....	14
1.2.2.4. Görünmez Engeller... ..	15

1.2.2.5. İhracat Subvansiyonları	16
1.2.2.6. Bağlı Ticaret.....	18
2.Dış Ticaret Politikalarında Koruyucu ve Serbest Dış Ticaret Görüşleri.....	20
2.1.Serbest Dış Ticaret Görüşleri.....	23
2.2.Dış Ticarete Korumacı Görüşler.....	25
2.2.1.Dış Ticarete Korumacılığın Nedenleri	26
2.2.2.1970 Sonrası Dünyada Ortaya Çıkan Korumacı Politikalar	28
2.3.Dışa Açılma politikası Ve Dinamik Karşılaştırmalı Üstünlükler	31

İKİNCİ BÖLÜM

1980-1990 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'NİN DIŞA AÇILMA POLİTİKASI VE DIŞ TİCARET REJİMİ

1.Dış Ticaret Politikaları.....	38
1.1.1980 Öncesi Dış Ticaret Politikaları ve 1980 Yılına Gelindiğinde Ekonominin İçinde Bulunduğu Durum.....	38
1.2.24 Ocak İstikrar Tedbirleri ve Dış Ticaret Politikası.....	45
2.1980 Sonrası İhracat Politikası ve İhracat Teşvikleri.....	50
2.1.1980 Sonrası İhracata Yönelik Politika Uygulamaları.....	51
2.2.Türkiye'de İhracatı Teşvik Politikasının Araçları.....	54
2.2.1. Vergi İadesi Rejimi.....	55
2.2.2. Kaynak Kullanımı Destekleme Primi	56
2.2.3. Vergi, Resim ve Harç İstisnası.....	56
2.2.4. Gümrük Muafiyetli İthalat.....	57

2.2.5. Geçici Kabul Rejimi İle Mal İthalı.....	57
2.2.6. İhraç Sayılan Satış ve Teslimler İle Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetler.....	58
2.2.7. Konut Fonu Muafiyeti.....	60
2.2.8. İhracat Karşılığı Dövizlerden Mahsup.....	60
2.2.9. İhracat Krediler.....	61
2.2.10. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan Yapılan Ödemeler.....	62
2.2.11. Kurumlar Vergisi Muafılığı.....	63
2.2.12. Navlun Primi	64
3. Türkiye'nin 1980 Sonrası İthalat Politikası ve	
Avrupa Topluluğu İle Ortaklık İlişkileri.....	65
3.1. 1980 Öncesi İthalat Politikaları	65
3.2.24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri/Yapısal Uyum Programı Sonrası İthalatta Sınırlamanın Kademeli Olarak Azaltılması ve İthalat Politikası	66
3.2.1. İthalata Konulan Engellerin Azaltılması Çerçevesinde 1980 Sonrası İthalata Uygulanan Vergi, Resim ve Fonlar	70
3.2.1.1. Gümrük Vergisi	70
3.2.1.2. Belediye Hissesi.....	74
3.2.1.3. Damga Resmi.....	74
3.2.1.4. Ulaştırma Alt Yapılar Resmi.....	74
3.2.1.5. Toplu Konut Fonu	75
3.2.1.6. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu.....	75
3.2.1.7. Maden Fonu	76
3.2.1.8. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu.....	76
3.2.1.9. Katma Değer Vergisi.....	76
3.3. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu İle Olan İlişkileri	77
4. 1980 Sonrası Döviz Kuru ve Kambiyo Politikası.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980'Lİ YILLARDA DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ DIŞ TİCARET REJİMİNİN GELİŞİMİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1980 Sonrası Politikaların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkisi.....	86
1.1.İhracata Yönelik Politikaların Etkinliği	87
1.2.İhracat Göstergelerindeki Gelişmeler ve Yapısal Değişim.....	92
2.1980 Sonrası İthalattaki Gelişmeler	99
2.1.İthalatın Gelişimi ve Yapısı	100
2.2.İthalatın Ükelere Göre Dağılımı.....	104
3.1980'li Yıllarda Türkiye'nin Uyguladığı	
Dış Ticaret Politikalarının Değerlendirilmesi.	107
3.1.Koruma Oranları.	108
3.2.Subvansiyon Oranları	110
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	120

TABLOLAR

<u>TABLO ADI</u>	<u>SAYFA NO</u>
TABLO 2.1 : İthalat ve İhracat (1968-1979).....	39
TABLO 2.2 : Dış Ticaret Oranları (1968-1979)	40
TABLO 2.3 : İthalatın Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (1973-1979)	44
TABLO 2.4 : İthalatın Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (%) (1973-1979).....	45
TABLO 2.5 : Brüksel Nomenklatürüne Göre Hazırlanmış Gümrük Giriş Tarife Cetvelinden Örnekler	71
TABLO 2.6 : Armonize Sisteme Göre Hazırlanmış Gümrük Giriş Tarife Cetvelinden Örnekler	73
TABLO 2.7 : Türkiye İçin Nominal ve Reel Döviz Kurlar	84
TABLO 3.1 : Türkiye ve Dünya İhracatının Gelişimi	88
TABLO 3.2 : İhracatın GSMH İçindeki Payı	90
TABLO 3.3 : İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	91
TABLO 3.4 : İhracatın Sektörel Dağılımı	93
TABLO 3.5 : İhracatın Sektörel Dağılımı (%)	95
TABLO 3.6 : İmalat Sanayi İhracatının Sektörel Dağılımı	96
TABLO 3.7 : İmalat Sanayi İhracatının Mal Grupları İtibariyle Dağılımı	97
TABLO 3.8 : İhracatın Ükelere Göre Dağılımı	98
TABLO 3.9 : İthalatın GSMH İçindeki Payları	100
TABLO 3.10: İthalatın Sektörel Dağılımı	101
TABLO 3.11: İthalatın Sektörel Dağılımı	102

TABLO 3.12 : Ana Mal Gruplarına Göre İthalat	103
TABLO 3.13 : İthalatın Ükelere Göre Dağılımı	105
TABLO 3.14 : Başlıca Mal Gruplarına Göre Nominal Ve Efektif Koruma Oranları	109
TABLO 3.15 : Çeşitli Teşvikler İle Sağlanan Subvansiyon Oranları	111
TABLO 3.16 : Başlıca Mal Gruplarına Göre Nominal Ve Efektif Subvansiyon Oranları	113

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:	adı geçen eser
AİTİA	:	Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi
AŞ	:	Anonim Şirket
AT	:	Avrupa Topluluğu
ADY	:	Araştırma Dairesi Yayınları
bkz	:	bakınız
CN	:	Kombine Nomenklatür
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DFİF	:	Destekleme Fiyat İstikrar Fonu
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
EİTİA	:	Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi
GATT	:	Gümrük Tarifeleri Ticaret Anlaşması
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
HDTM	:	Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
İGEME	:	İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
İHR.	:	İhracat
İİBF	:	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İSİP	:	İmalat Sanayi İhracat İçindeki Pay
İSO	:	İstanbul Sanayi Odası
İTH.	:	İthalat
İTİA	:	İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
İTO	:	İstanbul Ticaret Odası
İTO	:	Uluslararası Ticaret Örgütü

İ.Ü.	:	İstanbul Üniversitesi
Kg	:	Kilogram
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKDF	:	Kaynak Kullanım Destek Fonu
MB	:	Merkez Bankası
NDK	:	Nominal Döviz Kuru
ODTÜ	:	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	:	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖİK	:	Özel İhtisas Komisyonu
PPP	:	Satın Alma Gücü Paritesi
RG	:	Resmi Gazete
s	:	Sayfa
TC	:	Türkiye Cumhuriyeti
TFİ	:	Tüketici Fiyatları İndeksi
TİP	:	Toplam İhracat İçindeki Pay
TİSK	:	Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu
TOBB	:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TR	:	Türkiye
TUD	:	Teşvik Uygulama Dairesi
Ü.	:	Üniversitesi
Y.	:	Yayınları

G İ R İ Ő

Günümüz dünyasında yaşanan iktisadi olaylar, artık dünya ekonomisinde bir küreselleşmeye yönelindiği, ülkelerarası ticaret ilişkilerinin çok ileri düzeylerde seyrettiği ve çeşitli anlaşmalarla karşılıklı olarak ülkelerin, aralarında ticaretlerini serbestleştirme yönüne gittiklerinin bir göstergesidir. GATT çerçevesinde, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası, ülkeler arasındaki ticareti engelleyici faktörler azaltılmaya, tüm dünyayı içine alacak bir entegrasyon birliği yaratılmaya çalışılmıştır. Serbest ticareti öngören, uluslararası ticareti engelleyici faktörlerin olmadığı bir ortamda karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı bir işbölümü ve uzmanlaşma ile dünya kaynaklarının etkin bir şekilde kullanımı sağlanmaya, ülkelerin refah seviyeleri yükseltilmeye çalışılmıştır. GATT Görüşmeleri'nin başladığı yıllardan günümüze dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde önemli derecede ilerlemeler sağlanmış, gümrük tarife oranlarında büyük indirimler gerçekleştirilmiştir.

Bütün bunların yanında, dünya ülkeleri arasında globalleşme ile ortaya çıkmaya başlayan bölgeselleşme çabaları hız kazanmıştır. Siyasi, sosyal ve bölgesel yönden birbirine uyumlu ülkeler arasında yapılan ekonomik ve ticari işbirliği anlaşmaları sonrasında gerçekleştirilen birleşmeler sonucu, bu ülkeler üretimlerini arttırmaya, serbest ticaretin yararlarından faydalanmaya ve refah düzeylerini arttırmaya çalışmışlardır. Bu birleşmeler ile gerçekleştirilen bölgesel entegrasyonlar, GATT ile ulaşılan seviyeden, daha ileri düzeylerde oluşturulmuş ve özellikle Avrupa Topluluğu üyesi ülkelerin ulaştıkları refah seviyesi, son yıllarda ülkeler arası bölgesel anlaşmaların birdenbire önem kazanmasına ve artmasına neden olmuştur. Globalleşme ile başlatılan süreç bölgeselleşme ile devam edecek gibi görünmekte bölgeler arası ticaretin artacağı sonucu ortaya

çıkılmaktadır.

Türkiye 1980 yılı ile birlikte, dünyada ortaya çıkan bu gelişmeler sonucunda, serbest ticareti öngören ve rekabete açık bir ekonomik modele yönelmiştir. Bu yönde, 1980 ve sonrası yıllarda 24 Ocak kararları ve izleyen bir dizi ekonomik önlemler paketleriyle ekonomisini dünya ekonomisi ile entegre etmeye çalışmıştır. Devletin dış ticarete olan müdahaleleri, 1980 öncesi yılların tam tersine, iyice azaltılmaya çalışılmış dış ticarete müdahale yerine dış ticareti teşvik edici ve düzenleyici bir rol üstlenilmiştir. 1980 sonrası yıllarda, dış ticaret, önceki yıllara göre önemli derecede serbestleştirilmiş, dış ticarete konulan engeller kademeli olarak bu yıllar içerisinde azaltılmıştır. Dışa açık ekonomi politikalarının bir devamı olarak, 1980 sonrası yıllarda Avrupa Topluluğu ile gümrük birliği süreci başlatılmıştır. Ayrıca Karadeniz Ekonomik İşbirliği görüşmelerinin başlatılmasında öncelik etmiştir. Türkiye, Avrupa Topluluğu ile ilişkiler sürecinde ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği oluşturulması çabaları ile bölgesel bir ekonomik işbirliği içinde yer almayı hedeflemiştir.

Bu çalışmanın amacı, 1980 sonrası yıllarda Türkiye'nin uyguladığı dış ticaret politikalarının incelenerek, bir değerlendirilmesinin yapılmasına yöneliktir. Çalışmamız başlıca üç ana başlık altında inceleyebileceğimiz bölümlerden oluşmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde; dış ticaret politikaları ile ilgili teorik ve genel bilgiler verilmiş, bu aşamada devletin dış ticarete müdahale nedenlerine değinilerek dış ticaret politikasının amaç ve araçları açıklanmaya çalışılmıştır. Politika araçları, tarifeler ve tarife-dışı dış ticaret engelleri başlıkları ile açıklanmıştır. Daha sonra bu bölüm içinde dış ticaret politikalarında serbest ve koruyucu dış ticaret görüşlerine değinilmiş, bu görüşlerin dayandığı temeller olumlu ve olumsuz yönleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, uluslararası ticarete korumacılığın nedenleri ve 1970 sonrası dünyada ortaya çıkan yeni korumacı akımlarına değinilerek, son çeyrek yüz yıl içinde uluslararası ticarete korumacılığın nasıl bir yapısal değişim geçirdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; 1980-1990 yılları arasında Türkiye'nin dışa açılma

politikası ve uyguladığı dış ticaret politikalarına değinilmiştir. Dışa açılma politikası çerçevesinde, 1980 sonrası uygulanan politikaların daha iyi anlaşılmasının sağlanması amacıyla, 1980 öncesi yıllarda Türkiye'nin uyguladığı dış ticaret politikalarına değinilerek 1980 yılına giriş yapılmıştır. Ve 1980 sonrası yılların dış ticaret politikaları uygulamalarında bir dönüm noktası sayabileceğimiz 24 Ocak Kararları ile birlikte, 1980 sonrası ihracat ve ithalat politikalarına geçilerek, dış ticaret politikaları uygulama süreci verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu bölüm içinde, Türkiye'nin en fazla ticaret faaliyetleri içinde bulunduğu Avrupa Topluluğu ile ilişkileri ve Topluluk üyesi ülkelere karşı kısaca ithalat ile ilgili düzenlemelere değinilmiştir. Son olarak dış ticaret üzerinde çok büyük etkisi olan döviz kuru politikalarına değinilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde; 1980 sonrası Türkiye'nin dış ticaretinin gelişimi ve yapısı ile birlikte bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, 1980 sonrası yıllarda özellikle ihracatı arttırmaya yönelik politikaların ihracat değerlerini ve yapısını ne yönde etkilediği araştırılmış, ithalatta başlatılan serbestleştirme ile birlikte ithalatın gelişimi ve yapısı incelenmeye çalışılmıştır. Son olarak ekonomideki tüm sektörler itibariyle nominal-efektif koruma oranları ve nominal-efektif subvansiyon oranları yıllar itibariyle verilmiş ve karşılaştırma yapılarak dış ticaret politikaların genel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

}

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET POLİTİKASI, DIŞ TİCARETTE KORUYUCU VE DIŞA AÇIK POLİTİKALAR

1. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

Günümüzdeki dünyadaki bütün ülkelerde devlet, ekonomik faaliyetlere az veya çok müdahalede bulunmaktadır. Devletin müdahalesi sadece ülke içindeki ekonomik faaliyetleri değil aynı zamanda ülkenin diğer ülkelerle olan ekonomik ve ticari ilişkilerini kapsamaktadır. Devlet çeşitli amaçları gerçekleştirmek için uluslararası ticaretine müdahalede bulunur. Bunlar ekonomik, sosyal ve siyasi amaçlı olabilir.

Dünya üretiminin serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşma ve işbirliği koşulları altında maksimuma ulaşacağı klasik iktisatçılardan beri savunulan bir tezdır. Yani dış ticaret yolu ile dünya refahının artması yönünde bir etkinin ortaya çıkması için, ekonomiler arası ticaret ilişkilerinin her türlü kısıtlamadan arındırılarak serbestçe işlenmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu ise dış ticaret politikasının görevidir. Bunun yanında serbest dış ticaret politikasının her ülke açısından en olumlu dış ticaret politikası olacağını çıkartmak olanağı yoktur. Serbest dış ticaret koşulları geçerli olsada herhangi bir

ülkenin ithalat ve ihracatını bir miktar kısıtlamasının kendi yararına olacağı ispatlanabilir.¹ Özellikle ikinci dünya savaşı sonrası ekonomik sorunlar ve dengesizliklerin ortaya çıkması ülkelerin dış ticaret politikalarında korumacılığın kaçınılmazlığını göstermiştir. Günümüzde serbest piyasa düzeni geçerli olan ekonomilerde bile dış ticareti pek çok kısıtlayıcı tedbirler uygulanmakta, yer yer himayeciliğe başvurulmaktadır.

Buna göre dış ticaret politikasında kesin bir çizginin olamayacağını söyleyebiliriz. Fakat bir ekonominin temel amacının bireyler arası ortalama milli gelir payını maksimize etmesi hedefinden yola çıkarak dış ticaret politikasında da amacın, bunun ile paralel bir şekilde, gelir bölüşümü ve kaynak dağılımını etkilemeden, birey başına en yüksek milli gelir artışı sağlayan tedbirlerin alınması olduğunu söyleyebiliriz.

Dış ticaret politikasını en basit şekliyle ekonominin yararlarına uygun olarak, dış ticareti düzenlemek için devletin aldığı tedbirlerin tümü olarak tanımlayabiliriz. Dış ticaret politikası hükümetlerin doğrudan doğruya ülkenin dış ticaret akımlarını sınırlandırmak, özendirmek veya bu işlemlerin yapılış şekillerini düzenlemek için almış olduğu önlemlerin oluşturduğu sistematik bir bütündür.² Bir başka şekilde dış ticaret politikası tanımlanırsa, bilançonun cari işlemler hesabından ihracat ve ithalat kalemleri üzerindeki tüm hükümet faaliyetlerini kapsayan bir çeşit dış ekonomi politikasıdır.³

Dış ticaret politikasının ülke içi ekonomi politikası ile uyum içinde düzenlenmesi gereklidir. Çünkü dış ticaret politikasında veya iç ekonomi politikalarında yapılan ekonomik, mali ve yapısal düzenlemeler birbirlerini etkilerler. Bu nedenle iç ve dış ekonomi politikaları birbirleriyle uyum içinde ve birbirlerini tamamlar nitelikte olmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret politikasına büyük önem verilmekte ve devlet, müdahalelerini arttırmakta, bu politika kalkınmanın bir aracı olarak kullanılmaktadır.

---

¹G haberler, **Dış Ticaret Teorisine Genel Bir Bakış**, Çeviren: N. Mumcu, İstanbul 1970, s.116.

²H. Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul, 1994, s.324.

³S. R. Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1991, s.156.

Dış ticaret politikasının en önemli araçları gümrük politikası, kotalar, döviz kontrol mekanizması ve ihracat teşvikleridir. Günümüzde bu araçların yerine dış ticarete yeni bir çok politika araçları ortaya çıkmıştır.

1.1 Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Hükümetler çeşitli amaçlarını gerçekleştirmek için, dış ticaretlerine müdahalede bulunurlar. Bu amaçları altı başlık altında toplayabiliriz.

1.1.1. Ekonomik Kalkınma

Gelişmekte olan bir ülkede kalkınma, sanayileşme düzeyine bağlıdır. Bu ülkeler dış ticaret politikalarını, sanayileşme yönünde, yeni sanayilerin oluşturulması, güçlenmesi ve ihracata yönelmesi yönünde uygularlar İthal ikamesine yönelik sanayi politikasında, dış ticaret politikasının amacı ülke içi üretimi koruyarak gelişmesini sağlamaktır. Dışa açık politika uygulayan ülkelerde ise dış ticaret politikasının amacı, ihracatı özendirme'dir. Tarımsal ürünleri dış piyasalardaki istikrarsızlıklardan korumak amacıyla ekonomide yapısal değişim ve çeşitlilik, lüks tüketim yerine ithalatta yatırım mallarına öncelik verilmesi az gelişmiş ülkelerde dış ticaret politikasının önemli amaçları içinde yer alır.

1.1.2. Ödemeler Dengesi

Ödemeler bilançosundaki sürekli dengesizlikler ekonomiyi olumsuz yönde etkiler. Bunun için her ülke ödemeler bilançosunu dengeye getirmeye çalışır. Dış ticaret politikası ödemeler dengesini sağlama amacına yönelik kullanılmaktadır. Dış açık var ise dış ticaret politikası yolu ile ithalat ve diğer döviz kayıpları önlenerek, döviz kazandırıcı işlemlere teşvikler sağlanabilir. Aynı şekilde ödemeler dengesi fazlası karşısında ithalat ve diğer işlemlere ağırlık verilerek bu fazla, dış ticaret politikası yolu ile azaltılabilir. Bu amaçla ekonominin dış ticaret dalgalanmalarından korunması ve güvence altına alınmasının yanında ekonominin enflasyonist ve deflasyonist baskılardan korunması

sağlanmaktadır.⁴

1.1.3. İktisadi Refah

Serbest dış ticarete, üretim uluslararası karşılaştırmalı üstünlük derecelerine göre gerçekleşirse, dünya kaynakları en etkin bir biçimde kullanılmış ve en üst düzeyde iktisadi refaha ulaşılmış olacaktır. Bunun yanında korumacı politikaları savunanlara göre, dış ticarete müdahale yapılarak kaynak dağılımı sağlandığı zaman iktisadi refah yükselecektir. Her iki görüştede dış ticaret politikasının amacı ekonomik refahı arttırmaya yöneliktir

1.1.4. Dış Rekabette Korunma

Dış rekabete karşı zayıf endüstrilerin korunmasına yönelik ithalatta caydırıcı önlemlere, dış politika yolu ile başvurulabilir. Özellikle yeni gelişen ekonomilerin endüstrilerini belli bir süre bu yol ile koruyarak, endüstrinin gelişmesini amaçlarlar. Azgelişmişlerin yanında sanayi ülkeleride azgelişmiş ülkelerden ithal edilen emek-yoğun sanayi malları ile rekabette yetersiz kalan kendi iç bazı endüstri dallarını koruyucu politikalara yönelmişlerdir.

1.1.5. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması

İşsizliğin söz konusu olduğu bir ülkede, istihdamın artırılması için dış ticaret politikasına başvurulabilir. Bunu gerçekleştirmek için ülkenin dışarıdan ithal ettiği mallara dış ticaret politikası yolu ile çeşitli sınırlamalar getirilerek talebin yerli üretime yönelmesi sağlanabilir ve sonuçta iç üreticilerin istihdam ihtiyaçları artacağı için, istihdam seviyesi yükseltilebilir. Aynı şekilde üretimi çok az olan ürünlerin ithalatları kolaylaştırılarak iç fiyat artışları engellenebilir.

---

⁴H. Erkan, **Ekonomi Politikasının Temelleri**, Aydın Yayınevi, İzmir, 1990, s.156.

1.1.6. Hazineye Gelir Sağlama

Ülkeler dışarıdan ithal ettikleri mallar üzerine çeşitli gümrük vergileri ve fonlar koyarak devlet hazinesi için önemli bir gelir kaynağı oluştururlar. Aynı şekilde, çok sık rastlanmasa bile, ihraç edilen ürünler için de fon ve gümrük vergileri uygulanabilir.

Dış ticaret politikasının bu amaçları dışında, ekonominin kendi kendine yeterli hale gelmesi veya serbest dış ticaretin sağlanması, sosyal ve siyasal nedenler ve dış politika amaçlarını gerçekleştirmek gibi çeşitli amaçları da vardır.

1.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Günümüzde hükümetler çok çeşitli iktisadi politika araçları ile, ülkeler arasındaki ticarete müdahale etmektedir. Dış ticarete uygulanan iktisadi politika araçlarının tırettikleri statik etkiler (bu araçların sırasıyla ithal edilen bir mala uygulandıklarını düşünürsek), nitelik yönünden genellikle aynıdır. Söz konusu kısıtlayıcı araçların uygulanması sonunda, ilgili malın yurt-içi görelı fiyatı değişecektir.⁵ Dış ticaret politika araçları diğeri ekonomi politika araçlarından farklı olarak, diğeri ülkelerle yapılan anlaşmalardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Dış ticarete müdahale amacıyla devletin kullandığı klasik araç gümrük tarifeleridir. Fakat gümrük tarifeleri son yıllarda önemini iyice yitirmiş ve yerini yeni bir çok müdahale araçlarına terketmiştir. Bunun en önemli nedeni son yıllarda GATT ile sağlanan önemli oranlardaki gümrük indirimleri sonucunda, ülkelerin tarife dışı araçları daha çok kullanmalarıdır. Gümrük tarifeleri-dışı dış ticaret engelleri olarak bir başlık altında toplayabileceğimiz müdahale araçlarını aşağıda inceleyeceğiz.

1.2.1 Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifeleri, dış ticaret politikasında eskiden beri kullanılan en yaygın ve en önemli araçlardan biridir. Gümrük, malların milli sınırları geçmesi sebebi ile belli kural ve

---

⁵T. Baysan, *Gümrük Tarife İndirimlerinin Kaynak Dağılımı ve Toplumsal Refah Üzerindeki Etkisi*, ODTÜ İİBF Yayın No: 44, Ankara, 1983, s.5.

oranlara göre devletçe alınan resimlerdir.⁶ Tarifeler dış ticarete konu olan mallar üzerine konan vergileri ifade etmektedir. Dış ticarete konu olan malları ithal edilen ve ihraç edilen mallar olarak sınıflandırabiliriz. Genelde gümrük vergileri ithalat üzerinden alınır. İhracat üzerinden alınan gümrük vergileri ise daha ender kullanılır ve koruma amacından çok, bir vergi hasılatı elde etmek için veya izlenen dış ticaret politikasının bir sonucu olarak uygulanabilir. Örneğin ülkenin tek satıcısı durumunda olduğu mallarda monopol gücünden yararlanmak veya içerde arz kısıtlığı yaratmamak, ihracatın caydırılması gibi amaçlar⁷ için ihracatta gümrük vergisi uygulanabilir.

Gümrük vergilerinin başlıca amaçlarının hazineye gelir sağlamak ve iç üretimi dış rekabete karşı korumaktır. Özellikle yeni gelişen ülkelerde gümrük vergileri devlet için önemli bir gelir kaynağıdır. Bu vergiler, genelde tüketim malları ithalatı üzerine konarak, kolaylıkla elde edilebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde gümrük tarifelerine, gelir elde etme etkisinden çok, yerli sanayiye korumak için başvurulur. Gelişen sanayi bu yolla korunarak ülkenin daha hızlı bir şekilde sanayileşmesi amaçlanmaktadır.

Gümrük tarifelerinin bir diğer etkisinde ödemeler dengesi üzerinedir.⁸ Gümrük tarifelerindeki bir değişiklik, dış ticaret bilançosu ve dolayısıyla ödemeler bilançosunu etkileyerek ülkede fiyat, üretim, gelir ve istihdam seviyesinde değişikliklere neden olur.

1.2.2. Gümrük Tarifeleri Dışı Dış Ticaret Engelleri

Ülkelerin dış ticarete müdahale için kullandıkları araçlar günümüzde çok çeşitlenmiştir. Özellikle GATT ile gerçekleştirilen çok yanlı ticaret görüşmeleri sonucunda uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için, gümrük tarife oranlarında önemli sayılabilecek derecede indirimler gerçekleştirilmesi sonucunda, özellikle gelişmiş ülkelerin tarife-dışı dış ticaret engelleri olarak adlandırılan dış ticaret politikası araçları ile diğer ülkelerle yaptıkları ticareti sınırlama yoluna gittikleri görülmektedir. Bu dış ticaret engelleri özellikle tespit edilmelerinin zor olması bakımından gümrük tarifelerinden yapı itibariyle

⁶H. Olalı, **Dış Ticaret Teorileri ve Politikası**, İzmir, 1976, s.331.

⁷H. Seyidoğlu, a.g.e., s.353.

⁸S. R. Karluk, a.g.e., s.165.

ayrılırlar.⁹ Günümüzde gelişmiş ve yeni gelişen ülkeler tarafından bu araçlar tarifelerden daha çok kullanılır hale gelmiştir.

Tarife-dışı araçların büyük kısmı, ithalatın ve diğer döviz harcamalarının kısıtlanmasına, bir kısımda ihracatın özendirilmesine yönelik ve gümrük tarifelerinden farklı olarak dış ticarete kesin bir sınırlama getirirler. Bundan dolayı dış ticaret politikasının etken araçlarından birisidir. Gümrük tarifeleri gibi tarife-dışı engellerde uluslararası mal hareketlerini düzenlemek, iç üretimi dış rekabetten korumak ve ödemeler dengesini düzeltmek için kullanılırlar.

1.2.2.1. Miktar Kısıtlamaları

Tarife-dışı dış ticaret araçlarından en yaygın olarak kullanılan miktar sınırlamalarıdır. Miktar sınırlamaları ithalat hacmini belirli bir dönem için, ve fiziksel sayı olarak ya da belirli bir değer olarak sınırlandırmaya yönelik dış ticaret engelleridir. Miktar sınırlamaları kotalar, gönüllü ihracat sınırlamaları, kambiyo kontrolü veya tarife-kotalar yoluyla getirilebilir.

Tarifelerin söz konusu olduğu durumda ithalatı sınırlandırma mekanizması fiyat mekanizmasıdır.¹⁰ Oysa miktar kısıtlamalarında fiyat mekanizması engellenerek ülkeye girecek mal miktarının kamu otoritesince doğrudan doğruya belirlenmesi söz konusudur. Miktar sınırlamalarında esas olarak amaç ulusal sanayii korumak yada devlete gelir sağlamaktır. Aynı şekilde miktar sınırlamalarının bir başka amacı da harcamalara bir sınır koyarak döviz tasarrufu sağlamaktır.

Hükümetlerin ithal ettikleri mal hacmini fiziki yada değer olarak sınırlandırmalarına kota adı verilir. Kotalar belirli süre için düzenlenirler. Kotaların dolaysız etkisi bir malın ithalatını belli miktarlarla sınırlar ve dolaylı yönde ithal mallarının yurt-içi fiyatlarının yükselmesine neden olur. Kotalar ile ithalatı sınırlandırılan mallardan ayrıca gümrük

⁹Ş. Kara, *Uluslararası Ekonomi*, İstanbul, 1976, s.108.

¹⁰E. Nazım, *Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler*, İTO Yayın. No: 4, İstanbul 1992, s.86.

vergiside alınabilir. Çoğunlukla az gelişmiş ekonomilerde ve özellikle ithalat planlanmasını kolaylaştırmak için kota sistemi kullanılır ve belli mal ve ülke gruplarını kapsayabileceği gibi, çeşitli ülkeler için ayrı miktarlarında öngörebilir.¹¹

Ülkeler aşırı lüks sayılan ürünlerin tüketimi önleyerek döviz kaynaklarının korunması, iç sanayinin korunması ve dış ödemeler bilançosundaki açıkların kapanması için ithalatlarına kesin yasaklar koyabilirler. Kotaların en uç noktası olarak nitelenen ithalat yasakları ekonomik yönden gelişmekte olan endüstrileri ve yerli sanayiye dış rekabetten korumanın en etkin ve dolaysız yoludur.

Yabancı üreticilerin yerli yerli sanayiye karşı rekabetini sınırlandırmak ve böylece yerli üreticilerin iç piyasa paylarını korumak için ülkeler birbirleri arasında gönüllü ihracat sınırlamaları yada düzenli pazar anlaşmaları olarak adlandırılan bir takım anlaşmalar yapabilirler. Bu anlaşmalar ithalatçı ülke ile ihracatçı ülke arasında yapılır. Günümüzde çoğunlukla kullanılan tarife dışı araçlardandır. Sanayileşmiş bir ülkenin, çoğunlukla az gelişmiş bir ülkeden ithal ettiği emek-yoğun ürünler için iki ülke arasında yapılan anlaşmaları örnek gösterebiliriz. Bu anlaşmada amaç ithalatçı ülkenin, ihracatı yapan ülkeden ihracatını belirli oran veya miktarlarda, sınırlandırması isteğidir. Böylece ihracatçı ülke kendi iç piyasasında ürettiği ürünün o ülkeye ihracatına bir nevi kota uygulayarak sınırlandırmayı gerçekleştirir. Bu anlaşmanın en önemli amacı, iç üretimi dış rekabetten korumaktır. İthalat kotalarına benzerlik gösterirler. Yalnız tek taraflı değil, ithalat ve ihracatçı ülkeler arasında anlaşma ile uygulanırlar ve tek taraflı ithalat kotalarından daha az kısıtlayıcı tedbirleri içerirler.

Miktar sınırlamalarında bir diğer amaç kambiyo denetimidir. Kambiyo denetimi, genel olarak hükümetlerin döviz piyasalarına müdahalelerini içerir. Ödemeler dengesindeki sürekli açıklarla birlikte döviz darboğazının ortaya çıkması sonucu, ülkeler döviz kontrolü uygulayarak, ülkeye gelen ve ülkedeki tüm döviz kontrol altına almaya çalışırlar.¹²

¹¹O. Kumbaracıbaşı, *Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi*, Ankara, 1973, s.121.

¹²T. Ertüzün, *Verimlilik-İhracat Kalkınma Sempozyumu: "İktisadi Kalkınmada Dış Ticaret Politikaları"*, MPM Yayın No: 351, Ankara, 1987, s.19.

Kambiyo kontrolünün çok eğişik şekilleri vardır Bazı ekonomilerde kambiyo işlemleri çok az bir kontrole tabi olabilir, bazılarında da dış ticaretle ilgili bütün işlemler devletin çok sıkı bir kontrolü altına alınabilir.¹³ En katı haliyle, kambiyo kontrolünde serbest bir döviz piyasası yoktur ve bütün döviz işlemleri devlet tarafından yürütölmektedir. Ülkedeki ihracatçı firmaların ihraç ettikleri ürünlerden elde ettikleri dövizleri, belli bir sürede milli para ile değiştirme zorunluluğu, kambiyo denetimi içinde yer alır. Ayrıca, ithalatçı firmalarında, ithalat için, gerekli döviz müsaadesi alma zorunluluğu vardır. Böylece ülkeye girmesinin istenmediği mallara döviz müsaadesi verilmemek suretiyle ithalat istenilen ölçüde sınırlandırılabilir.¹⁴ Bu yönüyle kambiyo denetiminin çoğunlukla ithalat kotaları ile uygulandığını söyleyebiliriz. İthalat için kambiyo kontrolünün uygulanmasının başlıca nedeni ülkenin ihracatına nazaran ithalatını çok fazla olması ve ithalatta selektif veya ayırt edici bir kontrol sistemi uygulayarak dengenin sağlanmak istenmesidir. Böylece devlet, ithal edeceği mal miktarlarını, talep edilen döviz miktarlarına göre, her mal için ne miktarlarda döviz ayıracağını önceden bilerek, ithalatını kontrol altına alır. Bu yönüyle kambiyo kontrolünde, ithalat, elde bulunan döviz olanakları çerçevesinde ve müsadeye bağlı olarak yapıldığı için, dış ticareti kısıtlayıcı bir araçtır.

Tarife-kotalar son yıllarda yaygın bir şekilde kullanılan dış ticaret politikası araçlarındandır. Tarife-kota uygulaması belirli bir miktar yada değerde bir malın gümrüksüz olarak ithaline, belirlenen sınırı aşan miktarlarda da belirli bir tarife oranından ithaline müsaade ile gerçekleştirilir Tarife-kota uygulamasında bir üst sınır söz konusu değildir ve ithalatı yapılan yapılan malın üzerinde belirlenen sınır değerine kadar normal gümrük tarifesi uygulanıp, bunları aşan miktarları için de yüksek gümrükler uygulanabilir. Burada amaç zorunlu ihtiyaçların karşılanmasına yöneliktir. Belirlenen sınır değrleri aşıncada lüks tüketime ve yüksek fiyat ödeyerek satın almak isteyenler için ülke içine yüksek gümrüklerle mal girişı sağlanır.

1.2.2.1. Tarife Benzeri Faktörler

Tarife benzeri dış ticaret politika araçları, gümrük tarifelerinde olduğu gibi fiyat

¹³Z. Hatiboğlu, *Dış Ticaret Teorisi Notları*, İstanbul, 1972, s.57.

¹⁴H. Olalı, a.g.e., s.330.

mekanizmasının işleme sonucunda etkilerini gösterirler. Yani ülkenin dışarıdan ithal ettiği malların pahalılaşmasına neden olarak, iç talebi ithal mallardan yerli mallara doğru kaydırır, böylece iç üretim artarak ithalat azalır. Tarife benzeri faktörler içinde ithal teminatları, çoklu kur uygulamaları ve telafi vergileri ile dolaylı vergiler girer.

Ülkeye, dışarıdan ithalat yapan ithalatçı firma tarafından ithal edilecek mal değerinin kamu otoritesince belirlenen belli bir oranının hükümetçe tayin edilen bankaya yatırılması ve ithalat gerçekleşikten sonra, bu paranın ithalatçı firmaya geri ödenmesi şeklinde bir politika aracı olan ithalat teminatları, genelde az gelişmiş ve kısmende sanayileşmiş ülkelerce uygulanır. İthalatçı böylece elinde ithalat için bulundurduğu paranın bir kısmını teminat olarak yatırmak zorunda kaldığından, ithalat üzerinde azaltıcı etki yaratır. Şöyleki ithalatçı firma bankaya yatırdığı paradan gelir kaybına uğrar, ayrıca yatırılan para miktarı piyasadan geri çekildiği için iç talepte bir daralma ortaya çıkar. Her iki etkinin sonucunda da genel ekonomi içinde toplam talep ve dolayısıyla ithal mallarına olan talepte bir azalma ortaya çıkabilir.

Dış ticaret politika araçları içinde tarife benzeri faktörler arasında sayabileceğimiz çoklu döviz kuru uygulamalarının en önemli özelliği farklı mal ve hizmetler ticaretinde değişik döviz kurlarının uygulanmasıdır. En büyük etkisi ödemeler bilançosu üzerinde olduğu için, dış dengesizliklerin kapatılmasında etkin bir politika aracıdır.

Hükümetler bu sistemde, geliştirilmesini öngördüğü çabalara ve sektörlerle ait ithalata ve dış harcamalara nispeten daha düşük döviz kuru, lüks tüketim ve turizm gibi alanlarda ise daha yüksek döviz kuru uygulamak olanağına sahiptir.¹⁵ Aynı zamanda ihracat gelirlerine de daha yüksek bir döviz kuru uygulayarak ihracatı teşvik ederler.

Devlet bazen çoklu kur uygulamasıyla kur farklılaştırması yerine, döviz ile ilgili işlemlere çeşitli vergiler, sübvansiyon, teminat veya faiz ödemeleri ile müdahale ederek kur farklılaştırmasındaki gibi aynı etkileri elde edebilir. Örneğin ihracatta vergi iadesine giderek, gerçekte elde edilen döviz ülke parası cinsinden arttırıcı bir etki yaratarak, çoklu

¹⁵V. Savaş, *Politik İktisat*, Beta Yayınları, İstanbul, 1986, s.290.

döviz kuru gibi bir etki ortaya çıkartır. Çoklu döviz kuru kotalar, ithalat yasakları, kambiyo denetimi ve benzer politika araçları ile birlikte yaygın olarak uygulanır ve en önemli ve en belirgin özelliği dış ticarete ürünler arasında bir ayırım yapar. Çoklu kur uygulamalarında mal-hizmet ticaretinin yanında ülkeler bazında ayrımcılık yapılarak da ödemeler bilançosu dengesizlikleri giderilmeye çalışılır.

Hükümetler içerde üretim yapan firmaların ürettikleri mallar üzerine çeşitli vergiler koyarak, daha ürün üretildiği andan itibaren, çeşitli bir takım maliyet arttırıcı unsurlar yaratarak, iç üretimin ithal edilen mallar karşısındaki rekabet gücünü zayıflatır. Dolaylı vergiler olarak adlandırılan ve üretim yada satış aşamasında gerçekleştirilen bu tür vergiler ihracat ve ithalat değerleri üzerinde değişiklikler meydana getirir.

Ülkede dış mallara göre nispeten daha pahalı üretilen mallar,ithal mallarına iç piyasada rakip olamazlar. Bu nedenle devlet içerdeki yüksek fiyatları korumak için, telafi edici vergi uygulamasına giderek, bu ürünlerin iç piyasadaki yüksek fiyatlarını garanti altına alır. Telafi vergilerinin ithalat üzerindeki etkisi kesindir ve ithalatı azalır.

1.2.2.3. Devlet Eliyle Dış Ticaret

Son yıllarda, piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde dahil olmak üzere, dünyada birçok ülkelerde devlet ekonomi üzerindeki etkinliğini arttırmış ve bu durum dış ticarete de kendini göstermiştir. Devlet dış ticaret yaparak, bir anlamda dış ticaretine müdahale etmiş olur.

Hükümetler, bizzat kendileri ithalat yaparak, kendine bağlı kuruluşların ihtiyacı olan ithal malların, yurtiçindeki ithalatçı firma yerine, direk olarak dışarıdaki satıcıdan elde ederler. Böylece ülke içi ithalatçı firmalara ödenecek kâr ve komisyon benzeri ödemeler devlette kalarak bir tasarruf sağlanır. Bununla birlikte, kota ve benzeri sınırlamalarla ülke içine az sayıda giren mallarda da özellikle ithalat devlet tarafından yapıldığı zaman buradan elde edilecek yüksek kârlar devletin elinde kalacaktır.

Devlet ülkede üretimi az olan ve ithalatı gerekli dış malları da özel sektörün yanında kendisinde ithal ederek, hem iç fiyat istikrarını sağlamak hem de bu ithalattan yüksek oranlarda kâr sağlayarak firmaların bu kârlarına engel olmak için, bizzat katılabilir.

Devlet sadece tasarruf sağlamanın yanında dış ticarete, sosyal ve politik amaçları gerçekleştirmek için, müdahale eder. Özellikle dünyada, hammadde kaynağı açısından tek satıcı durumunda olan ülkelerde, bu malların ihracatları devlet tarafından tamamen kontrol altına alınarak, tek bir büyük satıcı durumunda, hükümetler bu güçten yararlanma yoluna gidebilirler. Devletin ekonomik gücü dolayısıyla tek tek firmalar yerine, bazı mallarda tek alıcı yada tek satıcı pozisyonuna devletin geçmesi ithalat ve ihracat fiyatlarını etkileyebilir. Şöyleki ihracat fiyatlarının bu politika ile arttırılıp, ithalat fiyatlarının düşmesine neden olunarak, dış ticaret hadlerinin ülkenin lehine değişmesi sağlanabilir.

1.2.2.4. Görünmez Engeller

GATT görüşmeleri ile gümrük indirimlerinin sağlanması sonucunda, dünya ticaretini sınırlayan asıl engellerin görünmez engeller oldukları bir gerçektir. Bir çok teknik ve idari düzenleme ticareti engelleme amacıyla konulmasalar dahi ticareti engellemektedir.¹⁶ Hükümetlerin çeşitli mal ve teçhizatların teknik standartları ya da bunların kullanımı ile ilgili yönetmelikleri, ülke içinde geçerli olmasına rağmen, ithalat açısından yarattıkları etkileri dış ticarete engel teşkil ederler. Bunlar insan sağlığı, çevre kirlenmesi, ulusal güvenlik, kullanım kolaylığı gibi nedenlerden dolayı yürürlüğe konulmuş olabilir. Dışarıdan gelen mallarından bu kurallara uymak zorunda kalması, dış ticareti engelleyerek azaltıcı etki yaratırlar.

Bu tür düzenlemeler gıdaların sağlık koşullarından, paketlenme ve hatta etiketlenme gibi bir çok alanları içine alabilir. Bu yönüyle iç üreticilerin ülke standartlarında üretim yapması dolayısıyla, iç üreticiler dış firmalar karşısında bir üstünlük elde ederler. Çünkü bu ülkenin koşullarında, üretim standartlarında ürünlerin üretilmesi, yabancı firmalar açısından maliyet artışı ve zaman gecikmelerine yol açacaktır. Dış ticarete bu şekilde iç

¹⁶E. İyibozkurt, Uluslararası İktisat Teorisi, U. Ü. Basımevi, Bursa, 1995, s.191.

piyasaya yönelik olan ama aslında ithal ürünlerini de içine alan düzenlemelere görünmez engeller adı verilir. Dış ticareti engellemede bu araçların önemi göz ardı edilemez. Hükümetlerin siyasi nedenlerle koydukları ambargolar, gümrük işlemlerindeki bürokratik engeller, lisans ve menşei şahadetnameleri görünmez engeller arasında yer alırlar.

1.2.2.5. İhracat Subvansiyonları

İhracat subvansiyonları yada diğer anlamda ihracatın özendirilmesi, dış ekonomi politikası araçlarının içinde önemli bir yere sahiptir. İhracat subvansiyonu en basit şekliyle, belli bir malın ihracatı karşılığında devletin, ihracatı yapan firmaya yaptığı bir ödeme olarak tanımlanabilir. Subvansiyonun amacı daha etkin olan yabancı üreticilere karşı, daha az etkin olarak çalışabilen yerli firmaları rekabet edebilir duruma getirmektir.¹⁷ İhracat subvansiyonları devlet tarafından belirlenen firmalara veya belli sektörlere sağlanır. İhracat subvansiyonları negatif ihraç gümrükleri olarak adlandırılabilir.¹⁸

İhracat subvansiyonu, ihracatı yapılacak malın yurt içinde üretilen bütün miktarlarına değil, sadece ihracatı yapılacak miktarlarına uygulanır.¹⁹ Subvansiyon doğrudan doğruya ödeme olarak ihraç ürünlerine verilebileceği gibi, ihracatçılara veya bu malları ithal edecek yabancı ithalatçılara düşük faizli kredi veya ihracatı yapan firmalara vergi iadesi, çeşitli vergilerden muafiyet, dış piyasalar hakkında bilgi, ucuz girdi sağlanması ve benzeri şekillerde olabilir.

Hükümetin izlediği dış ticaret politikası aracı olarak ihracat subvansiyonları sonucunda ihracatçı firma, ihraç ettiği malların karşılığında daha fazla gelir etmekte ve aynı zamanda bir yandan da ihracat maliyetini azaltmaktadır. Bu şekilde ihracat daha kârlı duruma getirilerek özendirilmektedir. Verilen subvansiyonlarla hükümet ticaret hadlerinde bir iyileşme ve döviz işlemlerinde bir artış yaratma amacındadır. Bunun yanında, firmalara

¹⁷E. İyiboçkurt, a.g.e., s.180.

¹⁸E. Han, İktisada Giriş-II, Kütahya, 1991, s.193.

¹⁹N. Engin, a.g.e., s.96.

verilen subvansiyonlar dış piyasalarda bu firmaların ürünlerinin fiyatlarını düşürücü etki yaratarak elde edilen dövizin azalmasına neden olabilir. Fakat bu mallara yönelik talep esnekliğinin kuvvetli olması durumunda²⁰ ticaret hadlerindeki düşüşe rağmen ülkelerin elde ettiği toplam döviz gelirleri artar. Çünkü fiyat düşüşü karşısında ihraç edilen miktar, fiyat düşüşünden daha yüksek oranlarda artmaktadır.

Hükümetler hem iç üreticilere hem de dışardaki kendi mallarına yönelik talep edenlere düşük faizli krediler vererek ihracatlarını arttırabilirler. Düşük faizli kredilerle, ihracatçı firmaya mali destek sağlanırken, kendi mallarını satın alacak dış firma veya ülkelere ithalat için düşük faizli kredilerle bu satışları garanti altına alınarak hem ihracat gerçekleştirilir hemde verilen kredilerden bir gelir etkisi yaratılır. Bu çeşit uygulamalarda genellikle bu tür işlemler için kredi veren bankaların ülke içinde mevcut olması gerekmektedir.

Ihracatta prim sistemi, paranın aşırı değerlendiği ve ithal sınırlamaları ile gümrük vergilerinin mevcut olduğu bir ortamda uygulanmaktadır ve bir tür kısmi devalüasyon niteliğindedir.²¹ Çoğunlukla maddi şekilde devletin sağladığı yardımları içerir.

Ülkedeki firmaların küçük ölçeklerde olması ve sınırlı kaynaklarından dolayı pazarlama ve benzeri teknik bir çok sorunlar ile karşılaşabilirler. Bu nedenle ülkelerde devlet dış piyasaları ile ilgili bilgi toplama ve bilgi verme, piyasalar hakkında genel araştırmalar yapma, personel yetiştirilmesi ve eğitimi ile ilgili kurslar düzenleme, ambalajlama ve benzeri alanlarda bu tür faaliyetleri doğrudan kendisi yapma veya destekleme durumundadır. Bu tür faaliyetlerin diğer teşviklere oranla maliyetleri daha düşüktür. Gelişmiş ülkelerde bu tür pazarlama yardımları oldukça ileri düzeydedir.

Verilen bütün bu sübvansiyonların yanında, koruyucu tarife ve kotaların uzun dönemde bir nevi ihracata subvansiyon etkisinden sözedebiliriz.²² Aslında tarife ve

²⁰H. Seyidoğlu, a.g.e., s.391.

²¹C. Gerni, *Dış Ticaretin Finansmanı*, TOBB Yayın No: 139, Ankara, 1990, s.5.

²²C. Gerni, a.g.e., s.4.

kotaların bir anlamda amacı yerli üreticileri iç piyasaya üretim yapmaya zorlar. Fakat uygulanan uzun dönemli ekonomi politikaları sonucunda güçlü bir sanayii oluşturulup ardından koruma oranları azaltılarak ihracat yapısı için daha iyi bir zemin oluşturulabilir.

1.2.2.6. Bağlı Ticaret

Uluslararası ticarete ödeme işlemleri nakit olabileceği gibi başka şekillerde de olabilir. Firmalar ve/veya hükümetler arasında satıcının sattığı mal ve hizmet karşılığı alıcıdan belirtilmiş miktarda mal ve hizmeti alacağını taahhüt ettiği anlaşmaları kapsayan ticarete karşılıklı ticaret veya bağlı ticaret adı verilir.²³ Ödeme şekilleri mal ve hizmet yerine teknoloji transferi ve alacakların devri ile de olabilir.²⁴

Az gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin ticaretinde giderek önem kazanan bağlı ticaret, ödeme için yeterince dövizli olmayan, fakat elinde satabileceği mal bulunan ülkelerin çoğu kez başvurdukları bir yöntemdir.

Bağlı ticaret anlaşmaları devletler arasında yapılabileceği gibi ülkedeki firmalar veya devlet arasında da yapılabilir. Bu şekilde bağlı ticaret işlemlerinde iki ülke arasındaki ticarete mal veya hizmet karşılığı yine aynı şekilde mal-hizmet kabul edilerek iki yönlü bir ticaret ortaya çıkmaktadır.

Karşı ticaret çok çeşitli şekillerde uygulanabilir. Uygulamada karşı ticaret tekniklerinden bazılarında sınai bazılarında da ticari yönü ağır basar.²⁵ Karşı ticaret teknikleri arasında takas, kliring, switch, karşı satın alma, swap, bloke hesapların çözülmesi ve ikili hesap ilişkisi sayılabilir.

Takas, ödemelerin yer almadığı ve sözleşme ile gerçekleştirilen, bir ihracatçının bir ülkedeki ithalatçıya sattığı malların karşılığı olarak aynı değerdeki mallarla değiştirilmesidir. Takas mal ticareti yanında, hizmetler, teknoloji ve üretim faktörlerinin

²³B. Öncü, *Karşılıklı Ticaretin Dünya Ticaretindeki Önemi ve Türkiye*, İGEME Yayınları No: 102, Ankara, 1986, s.1.

²⁴N. Oktay, *Karşılıklı Ticaret Sistemi*, A.Ü. Yayın No: 232, Eskişehir, 1987, s.1.

²⁵N. Oktay, a.g.e.,s.9.

değiştirilmesi ile de gerçekleştirilebilir. Normal değişimi yapılan mallar birbirinden bağımsız, birbirleriyle ilgisiz mallardır ve tüm işlemler kısa sayılabilecek bir zamanda (iki yıldan az) olup biter²⁶. Takas ticareti çeşitli şekillerde olabilir. İhracatçı firma ihracatını yaptığı malların karşılığında mal olarak ödemeyi kabul edebileceği gibi, ihracat yaptığı ülke ile ithalat ilişkisi içinde bulunan bir firmadanda (ihracatı yapan ülke içinde) ihracat yaptığı malların karşılığını yapılan karşılıklı anlaşmalarla ülke parası cinsinden tahsil edebilir.

Kliring işlemleri takasın geliştirilmiş bir biçimidir. Takas işlemlerinde olduğu gibi mal ve hizmet ticaretini karşılıklı olarak öngörür. Bir ülkedeki ihracatçı ve ithalatçılarla karşı ülkedeki ihracatçı ve ithalatçıları kapsar. Dört taraflı takas işlemlerine kliring ofisleri veya ülke merkez bankaları devreye girerek, ihracat karşılığı ödemeler ülke içinde gerçekleştirilirken, karşılıklı mal alışverişinde bulunulur²⁷. Bu şekilde uygulamanın yapılabilmesi için hükümetler arasında bir anlaşmanın yapılması gerekmektedir. Bu sistemde ihracatçı ve ithalatçılar arasında doğrudan bir ilişki yoktur; fakat aynı ülkedeki ithalatçılar ve ihracatçılar arasında bu yol ile ilişki kurularak döviz transferine gerek kalmadan alacağın tahsili ve borcunu ödemesi mümkün olmaktadır²⁸.

Bir ülkedeki ihracatçı firmanın karşı bir ülkeye mal satması ve karşı taraftan belli değerdeki malı satın almayı taahhüt etmesi ile karşı-satınalma gerçekleştirilir. Burada ihracat karşılığı satın alınacak malların miktarı anlaşma yolu ile gerçekleştirilir ve ödemeler konvertible döviz ile yapılır²⁹. Ülkeler arasında bir döviz transferi söz konusudur. İhracatı gerçekleştiren firma, bunun karşılığında gerçekleştireceği ithalatı kendisi yapabileceği gibi bir başka firmaya da devredebilir.

Dış ticarete karşı ticaret teknikleri uygulayan ülkeler arasındaki bir hesap bir başka ülke veya firmalara devredilebilir. Bu şekilde alacak hakkının karşılığı olarak firma veya devletin para yada mal şeklinde üçüncü bir ülke ile girdiği işlemler switch ticareti olarak

²⁶B Öncü, a.g.e., s.1.

²⁷H. Olalı, a.g.e., s.371-373.

²⁸M. Güpgüpoğlu, *Dış Ticaret ve Bankalar*, Türkiye Bankalar Birliği Ankara, 1976, s.26.

²⁹H. Seyidoğlu, a.g.e., s.408.

adlandırılır. Karşılıklı ticaret işlemleri sonucu karşı ülkeden alacak hakkı kalan ve ülkenin ülke mal ve hizmetlerine ihtiyacı yok ise switch ticareti ile bu durum çözülebilir. Aynı şekilde borçlu ülke kendisiyle hesabı bulunan bir başka ülkedeki alacağını (karşı ticaret işlemlerinden doğan) borcunun karşılığı olarak alacaklı ülkeye devrederek bu ülkeler arasında bir üçlü ticaret gerçekleştirilir. İşlemler para veya mal-hizmet şeklinde gerçekleştirilir.

Swap maliyetlerden kaçınmak için uluslararası satışlara konu olan malların veya hizmetlerin satıcılarını değiş-tokuş etme işlemidir.³⁰

Bir firma çeşitli döviz kısıtlamaları nedeni ile bir ülkeden parasını veya varlıklarını dışarıya çıkartamıyorsa, bunlara bloke hesap adı verilir.³¹ Bu durumda söz konusu borçların tahsili için ülkeler arasında ödeme anlaşmaları yapılarak bloke hesapların ödenmesi mümkün olur. Borçlu ülkenin alacaklı ülkeye yaptığı ihracatın belli bir bölümü söz konusu alacakların ödenmesine mahsup edilir ve böylece yapılan ihracatın bir bölümü için borçlu ülkeye bir döviz ödemesi yapılmayarak, bunlarla geçmiş borçları ödenmiş olur³². Bloke alacağının ödenmesinde bunların başka yöntemlerde vardır. Örneğin borçlu ülkeye alacaklı ülkelere gidecek turistlerin giderlerinin bu hesaplardan karşılanması, yatırım yapılması ve benzeri şekilde dolaylı yoldan bu hesaplar kapatılabilir.

2.DIŞ TİCARET POLİTİKALARINDA KORUYUCU VE SERBEST DIŞ TİCARET GÖRÜŞLERİ

İnsanlar ve ülkeler arasında ticaret tarihin eski devirlerinden beri çeşitli şekillerde sürmektedir. Dünya ticareti geçmişten günümüze kadar birçok görüşlere sahne olmuş, ülkeler bu görüşler doğrultusunda dış ticaretlerini yönlendirmişlerdir. Uluslararası ticaret ülkeler arasında ve ülkenin kendi ekonomisinde birçok sorunları da beraberinde getirmiştir. Ortaya çıkan bu sorunlar karşısındaki hükümetlerin davranışları, ülkenin dış

³⁰N. Oktay, a.g.e., s.40.

³¹B Öncü, a.g.e., s.4.

³²H. Seyidoğlu, a.g.e., s.411.

ticaret politikasını oluşturmuştur. Bu sorunların ithalat ve ihracatın düzenlenmesi şeklinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Devletlerin dış ticarete ait müdahale ve diğer önlemlerin derecesi hakkındaki görüşler korumacı ve serbest dış ticaret görüşleri olarak iki grupta toplanabilir.

16.yy başlarında merkantilizm ile birlikte dünya ticareti farklı bir görünüme kavuşmaya başlamış, merkantilist politika ve doktrin özellikle büyük ve modern devletlerin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Merkantilist politikalar yaklaşık üçyüzyıl ekonomi politikalarına yön vermiş ve ardından 18.yy'da fizyokrat teori³³ ortaya çıkmış ve hükümet politikalarında uygulanmış, klasik düşüncenin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur.

Dış ticaret politikalarını serbest dış ticaret ve korumacı dış ticaret politikaları şeklinde inceleyebiliriz. Dış ticaret politikalarının yapısını esas olarak sanayileşme politikaları belirlemektedir³⁴. Günümüzde bu politikaları ithal ikameci ve ihracata yönelik politikalar olarak tanımlayabiliriz.

Dış ticarete ilk kez yeni bir zihniyet ve anlayış merkantilizm ile olmuştur. 15.yy ortalarından 18.yy'ın ortalarına kadar geçerli bir iktisadi düşünce akımı olmuştur. Merkantilistler ithalattan fazla ihracat gerçekleştirilerek bilançonun hep fazla vermesinin sağlanması gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Altın ve değerli madenler en önemli servet kaynağı idi ve dış ticaretin aslında daha fazla ihracat yaparak bu değerli madenleri sağlamaktır³⁵. İhracat ile dış ödeme fazlası yaratılarak değerli maden stokları arttırılmak istenmiştir. Dış ödemeler bilançosunu bu şekilde bir fazla pozisyonuna getirmek içinde, ekonomik faaliyetleri ve ticaret ilişkilerini doğal seyrine bırakmakla değil, bu alanda müdahaleci bir ekonomi politikasının uygulanması ile mümkün olabileceği görüşü savunulmuş ve uygulanmıştır. ³⁶ Bu nedenle dış ticarete sürekli müdahalelerde bulunulmuş ve ithalat kısıtlanmıştır. Merkantilizm merkeziyetçi bir doktrindir. Yani

---

³³Fizyokrat teori ilk liberal düşünce olarak iktisat tarihçilerince kabul edilmektedir.

³⁴T. Ertüzün, a.g.e., s.19.

³⁵S. Barda-E. Alkin, *Dış Ticaret Teorisi*, İ.Ü. Yayın No: 1202, İstanbul, 1967, s.14.

³⁶H. Olalı, a.g.e., s.113.

merkantilizmle korumacı, milliyetçi ve merkeziyetçi devlet rejimlerinin kuvvetlenmesi istenmiştir³⁷. Merkantilizm sanayileşme inancını ve aşırı nüfus görüşü getirmiştir. Merkantilistler dış ticarete etkisinden dolayı nüfus artışında teşvit etmişlerdir. Çünkü nüfus artınca işgücü artacak ve dolayısıyla ücretler düşecektir. Düşük ücretlerle üretim artacak sonuçta ihracat artacaktır³⁸. Böylece ülke zenginliğinin artması mümkün olacaktır.

Görüldüğü gibi merkantilizmde iç ve dış ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından düzenlenmesi zorunludur. Devletin en büyük etkisi dış ticaret üzerinde olacak ve ihracat artışı için devlet elinden geleni yapacaktır. Hammadde ve önemli madenlerin ihracatları kısılanarak, işlenmiş ürün ihracatına ağırlık verilecek, aşırı lüks tüketim ürünlerinin ithalatı kısıtlanırken, hammadde mamüllerinin ithalatı kolaylaştırılacaktır. Bundan dolayı, devletin bütün bunları gerçekleştirmek için geniş kapsamlı müdahale sistemleri geliştirdikleri merkantilizm içinde görülmektedir.

Merkantilizme karşıt bir görüş olarak fizyokrasi insanların refahını arttıracak yollara yönelmiştir. Fizyokratlar doğal düzene inanmışlardır. Onlara göre iç ve dış ticaret serbest olmalı dış ticarete himayecilikten kaçınmalıdır³⁹. Fizyokrat teori yaklaşık yirmibeş yıl sürmüş ve ardından klasik ekolün ortaya çıkmasında öncülük etmiştir. Bir ülke ancak değerinin kaybettiğini kazanır biçiminde özetlenebilecek merkantilist politikanın tersine, klasik iktisat politikaları uluslararası uzmanlaşma ve işbölümü dolayısıyla da serbest ticaretin yararını gösterir⁴⁰. Bundan dolayı günümüzde de serbest dış ticaret politikalarından söz edildiğinde akla ilk gelen klasik iktisatçılardır ve bir çok iktisatçı serbest dış ticareti klasiklerin görüşleriyle açıklamayı yeğlemişlerdir.

---

³⁷A. Özgüven, *İktisadi Düşünceler Doktrinler ve Teoriler*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1984, s.44.

³⁸E.İyibozkurt, *Çağdaş Dış Ticaret Kuramı*, İTİA Yayın No: 36, Bursa, 1979, s.12.

³⁹A. Özgüven, a.g.e., s.77.

⁴⁰C. Erdost, *Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s.13.

2.1. Serbest Dış Ticaret Görüşleri

Serbest dış ticaret görüşü çoğunlukla klasiklerin Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı ile açıklanabilir. Çünkü klasik doktrindeki dış ticaret kuramları serbest dış ticaret ilkesiyle uyum içindedir. Serbest dış ticaretinin sağlayacağı yararlar daha öncede öne sürülmüş, fakat geniş kapsamlı çalışmalar önce A. Smith ve daha sonrada D. Ricardo ve Torrens tarafından geliştirilerek yapılmıştır. Ricardo'ya göre, ticaretin serbest rekabete açık olduğu ülkelerde, A. Smith'inde belirttiği gibi, kişisel çıkarlarla toplum çıkarı devamlı uyum halinde olacaktır⁴¹. Böylece ülkeler arasında işbölümü sayesinde uzmanlaşma sonucu, her ülke dış ticaretten daha kazançlı çıkacak ve milli gelirini daha hızlı arttıracaktır⁴². Görüldüğü gibi Ricardo'ya göre ülkeler birbirleriyle serbest dış ticaret yaparak kaynaklarını en verimli alanlarda kullanarak kazançlarını arttıracaklardır. Bu durum uzmanlaşmanın kaynakların en iyi dağılımın sağlamasından ileri gelmektedir. Klasik doktrinin dış ticaret kuramı daha sonraları John S.Mill ve A.Marshall'ın katkılarıyla talep yönünden de büyük ölçüde geliştirilmiştir⁴³.

J.S.Mill, serbest dış ticaretin dünya kaynaklarının daha etkin kullanımını sağlaması yanında diğer dolaylı etkilerinden söz etmiştir. Bunların içinde en önemlisi dış ticaretle her ülke geniş bir pazara üretim yapma imkanını elde eder⁴⁴ görüşüdür. Geniş bir pazara yapılan üretim ise üretim sürecinin geliştirilmesini gerektirir ve işbölümü ile verimlilik arttırıcı yöntemlerin bulunmasına yol açar. Aynı görüşler günümüz Neo-Klasik iktisatçıları tarafından da savunulmaktadır.

Serbest dış ticaretin yaratacağı diğer dolaylı olumlu etkiler bazı iktisatçılar tarafından dış ticaretin yaratacağı dinamik dolaylı etkiler, uluslararası ticaretin prodüktivite kuramı şeklinde ifade edilmiştir⁴⁵. Serbest dış ticaret görüşünü savunan iktisatçılar çoğunlukla gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında bir ayırım yapmazlar. Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı sadece gelişmiş ülkeler için değil, azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler içinde

⁴¹A. Buğra, *İktisatçılar ve İnsanlar*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1989, s.51-52.

⁴²M. Tekeoğlu, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Ç.Ü. Basımevi, Adana, 1993, s.87.

⁴³E.İyiboçuk, a.g.e., s.22.

⁴⁴Ş. Erkök Yılmaz, *Dış Ticaret Kuramının Evrimi*, Gazi Ü. Yayın No: 178, Ankara, 1992, s.87.

⁴⁵C. Alpar, *Azgelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme*, A.İTİA Yayın No: 195, Ankara, 1982, s.76.

uygulanabilir⁴⁶.

Serbest dış ticaretin ülkelere sağlayacağı olumlu etkileri kısaca aşağıdaki başlıklarla açıklayabiliriz:

- Dış ticarete bulunan ülkelerin üretim seviyeleri maksimuma ulaşır. Üretimdeki artış uluslararası işbölümünün bir sonucudur. Çünkü her ülke kendi üretim faktörlerini en uygun alanlara kaydırarak ihtisaslaşmayı gerçekleştirir ve üretimi artır. Sonuçta ülke ve dünya üretimi maksimum seviyesine ulaşır.

- Serbest dış ticaret, rekabeti teşvik ederek ülke içinde tekeli eğilimlerin ortadan kalkmasına neden olur. Çünkü serbest dış ticaret yoluyla ithal malların iç pazara girmesi sağlanarak bu eğilimlerin önüne geçilebilir.

- Az gelişmiş veya yeni sanayileşen ülkelerin ülke içinde üretmedikleri fakat sanayileşmelerini gerçekleştirmeleri için gerekli olan makina ve teçhizatın, diğer gelişmiş ülkelere ithal edilebilmelerine serbest dış ticaret olanak verir. Bu ülkelerin sanayileşmelerinde yardımcı rol oynar. Ayrıca sermaye malları ithalatı yanında, ülkeler arasında teknik bilgi ve beceri gibi işletmecilik hizmetlerinin yayılmasında da etken bir rol oynar.

- Serbest dış ticaret yabancı sermaye hareketlerine zemin hazırlar. Gelişmekte olan ülkelere az gelişmiş ülkelere yatırım olanaklarının artmasına neden olur. Bu yönü ile az gelişmiş ülkelerin sanayileşmelerini hızlandırır.

- Serbest dış ticaret uluslararası işbölümünün sonuçları dolayısıyla bütün ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirir. Serbest dış ticaret ile uluslararası ekonomik ilişkiler en yüksek seviyesine ulaşır, kültürel ve sosyal ilişkileri geliştirerek dostluk ve dünya barışına hizmet eder.

---

⁴⁶G. Haberler, a.g.e., s.24.

Görüldüğü gibi serbest dış ticaret ülkelerin ve dünyanın refahını artırıcı, aynı zamanda da ekonomik kalkınmada etken bir role sahiptir.

2.2. Dış Ticarete Korumacı Görüşler

Dış ticaret politikalarında korumacılık 14.Louis zamanında Fransa'da baş göstermiştir. Öncülüğünü J. B. Colbert'in yaptığı bu dönem merkantilizm dönemiydi ve sanayi tarıma tercih ediliyor, korumacılık ön plana çıkıyordu⁴⁷. Daha sonraki dönemlerde fizyokrasi ve klasikler ile birlikte serbest dış ticaret görüşü ağırlık kazanmış, fakat korumacılık 19.yy'ın ortalarına doğru yeniden ön plana çıkmıştır. 19.yy'ın başlarında İngiltere ve Fransa'nın sanayileşmesi, buna karşılık Almanya ve A.B.D.'nin sanayileşmekte geri kalmaları İngiltere ve Fransa'yı serbest ticareti, Almanya ve A.B.D.'yi ise korumacılığı savunur duruma getirmiştir⁴⁸. Fakat burada savunulan korumacılık geçici bir döneme dayandırılmıştır. Aslında yine serbest dış ticarete inanış söz konusudur.

18.yy'da yeri kurulan endüstrilerin gümrük tarifeleri ile korunması fikri Amerikalı iktisatçı A. Hamilton tarafından savunulmuştur.⁴⁹ Hamilton'a göre Amerika'nın sanayi üretimini güçlendirmesi, Amerikan sanayi mallarının İngiliz mallarına karşı korunması ile mümkün olabilecektir. Aynı şekilde Alman iktisatçı F. List, Ricardo'nun serbest dış ticaret kuramının, dış ticaretin yarattığı dolaylı etkileri dikkate almadığını ve farklı gelişme düzeylerinde bulunan ülkelerin, gelişmiş bir ülke düzeyinde olan İngiltere'nin takip ettiği, serbest dış ticaret politikasına uygun bir politika izlemelerinin çıkarlarına ters düşeceğini ileri sürmüştür⁵⁰. F. List, klasik doktrine karşı çıkmakla beraber, gerçekte, kaynağı Smith ve Ricardo olan bir teorik akımı temsil etmekteydi; liberal evrenselciliği reddetmiş, yeni gelişen Alman sanayinin ihtiyaçlarına uygun bir koruma politikası teorisi

⁴⁷M. Tekeoğlu, a.g.e., s.19.

⁴⁸E. İyibozkurt, a.g.e., s.27.

⁴⁹S. Barda-E. Alkin, a.g.e., s.32.

⁵⁰C. Alpar-M. Tuba Ongun, *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Türkiye Ekonomi kurumu Yayın No: 1985/3, s.173.

kurmuştu⁵¹. F. List geçici korumaya taraftardı. Yani koruma gümrükleri ulusal sanayi dış ülkelerin sanayileri ile rekabet edebilecek bir düzeye gelene kadar devam ettirilmelidir⁵². Bu normal seviyeye gelinceye kadar koruma zorunludur, ülke ekonomisi rekabet imkanını elde ettikten sonra koruma kaldırılmalıdır⁵³.

19. yy'nın ilk yarısında birçok koloninin bağımsız birer devlet haline gelmeleri ve ekonomik yapılarını güçlendirme istekleri, bu ülkeleri rekabetten yoksun yerli endüstrilerini dış rakiplerden korumaya yöneltmiştir. Sanayinin güçlenmesi için katı bir gümrük koruması zorunluluğu görüşü, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası, F. List'in görüşleri doğrultusunda bu ülkeler tarafından benimsenmiştir. Sanayileşmede ithal-ikameci politikalar uygulanmış, bu nedenle de koruyucu dış ticaret önlemlerine başvurulmuştur⁵⁴. Bu uygulamalar hemen hemen dönemin bütün az gelişmiş ülkelerinin izledikleri bir yol olmuştur.

2.2.1 Dış Ticarete Korumacılığın Nedenleri

Ülkelerin ulusal sanayilerini korumalarının nedenleri ile ilgili çok çeşitli görüşler mevcuttur. Bu görüşler kısaca aşağıdaki başlıklarda açıklanmıştır.

- Dış ticaret hadlerinin düzeltilmesi ve böylece ülke refahının artırılması, korumacı politikaların savunulmasının en önemli nedenlerinden biridir⁵⁵. Ükeler dış ticaretlerinde kısıtlamalar yaparak ithalatlarını azaltabilirler ve ithal ettikleri ürünlerin fiyatlarının düşmesini zorlayabilirler ve bu yolla dış ticaret hadlerini düzelterek refahlarını arttırabilirler. Bu durum ülkenin dış ticaret haddini etkileyebilecek kadar büyük olması halinde geçerlidir.

---

⁵¹G. Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1874, s.202.

⁵²A. Zarakulu, *İktisadi Düşünceler Tarihi*, A.Ü. Hukuk F. Y. No: 456, Ankara, 1985,s.61.

⁵³H. Olalı, a.g.e., s.189.

⁵⁴C. Alpar, a.g.e., s.79.

⁵⁵N. Engin, a.g.e., s.11.

- Genç endüstriler tezine göre, bir ülke bazı endüstrileri kurabildiği takdirde bunlarda karşılaştırmalı bir üstünlük elde edebilecektir; yabancı rekabet karşısında bu çeşit yavru sanayiler başlangıçtaki tecrübe ve mali güçlükler devresini atlatamazlar. Bu nedenle ilerde gelişip karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak endüstriler optimum üretim düzeyine ulaşıncaya kadar gümrük tarifeleri ile korunmalıdır⁵⁶. Bir ülke belli bir mal veya mallar grubunun üretiminde potansiyel bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu halde, çeşitli nedenlerle, örneğin teknik bilgi eksikliği, içsel ve dışsal ekonomilerden yararlanamama⁵⁷ veya üretim kapasitesinin düşüklüğü gibi nedenlerle, bu mal veya malların üretimini gerçekleştiremiyor ya da yeterince yabancı rakipleri ile rekabet edemiyor ise söz konusu bu sanayiye yabancı rekabetin olumsuz etkilerine karşı korumak için, korumacı politikalar uygulanabilir. Sonuçta korunan bu sanayi uzun dönemde karşılaştırmalı üstünlüğü elde edebilecektir.

- Korumacı politikalara başvurulmasının bir diğer nedenide yerli üreticilerin dampainge karşı korunmasıdır. Damping bir malın dış piyasalarda yurt içi satış fiyatının altında satılması demektir. Böylece haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Bunun önüne geçmek içinde ülkeler gümrüklerle korumacılığa başvururlar.

- Ulusal güvenlik ve savunma amacıyla, dış ticaretin engellenmesi ve ithalatın sınırlandırılması yolu ile korumacılığa başvurulabilir. Bu nedenle ulusal savunma ile ilgili sanayilerin doğrudan kurulmasında ve geliştirilmesinde dış korumaya ihtiyaç vardır.

- İstihdamın arttırılması ve ödemeler bilançosu açıklarının kapatılabilmesi için dış korumaya başvurulabilir. İthalat üzerine konulan kısıtlamalarla ithalat hacmi daraltılıp, dış ödemelerin azaltılması sağlanarak ödemeler bilançosu açıklarının giderilmesi sağlanabilir. İthalattaki daralma ile beraber yerli üretime yönelen harcamalar ülke içinde üretim ve istihdam seviyesinin artmasına neden olacaktır. Bu yüzden ülkeler gümrük tarifelerini yükselterek istihdam seviyesini arttırabilirler.

- Ülke pazarlık gücünü arttırmak amacıyla yüksek gümrük tarifelerine sahip olan

⁵⁶H. Seyidoğlu, a.g.e., s.333.

⁵⁷R. Karluk, a.g.e., s.184.

ülkeler, bu avantajlarını kullanarak kendi ihrac mallarına yabancı ülke piyasalarında sağlanacak kolaylıklar karşılığında, gümrük tarifelerinde indirim yapma yoluna gidebilirler⁵⁸. Bu amaçla uygulanan ve başka ülkeleri tarife oranlarını düşürmeye zorlama amacı güden tarifelere pazarlık tarifeleri denmektedir.⁵⁹

- Kuruyucu politikanın bir diğer nedeni de sanayide yaratılan değerlerin yurt içi hasılaya olan katkısı ile değil, fakat dinamik dışsal ekonomilerinde değerlendirilmesi sonucu ölçülmesi gerektiği savından kaynaklanmaktadır. Buradaki dinamik dışsal ekonomiler üretim sürecinde firmanın elde ettiği bilgilerin, eğitilmiş işgücünün ve bazı alt yapı yatırımlarının ekonomideki diğer kesimlerde kullanılması ile ortaya çıkmaktadır⁶⁰. Bu durumda endüstrinin korunması gerekmektedir.

Görüldüğü gibi korumacı politikalar çoğunlukla sağlam temellere dayandırılmamış ve iktisadi açıdanda savunulması bir kaç istisna dışında pek mümkün görülmemektedir. Korumacılık kaynak dağılımını bozar, rekabeti azaltarak üretimi etkiler ve ülke içi monopollerin oluşmasına yardımcı olur. Belli sanayi dallarının korunması başka sanayilerinde korunmasını gerektirir ve sonuçta da ekonomiyi olumsuz yönde etkiler.

2.2.2. 1970 Sonrası Dünyada Ortaya Çıkan Yeni Korumacı Politikalar

Ülkelerin sanayilerini dış rekabete karşı korumalarının kökeninde yatan nedenin, özü itibariyle, yapısal dengesizlik⁶¹ olduğunu söyleyebiliriz. Bu dengesizliğin şiddeti arttıkça korumacılıktada değişiklikler olacak, soyut ve somut olarak mutlaka var olacaktır; İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkeler arasında korumacılığı azaltacak bir uluslararası anlaşmayı içeren bir kurum olarak GATT (Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması) gündeme getirilmiş, 1947 yılında Cenevre’de başlayan GATT görüşmeleri, 1986 yılı

⁵⁸H. Seyidoğlu, a.g.e., s.337.

⁵⁹N. Engin, a.g.e., s.17.

⁶⁰C. Alpar-M. Tuba Ongun, a.g.e., s.174.

⁶¹N. Engin, a.g.e., s.51.

Uruguay görüşmelerinin başlamasına kadar çeşitli aralıklarla sürmüştür. GATT'ın kuruluşundan beri gümrük tarifeleri yapılan karşılıklı görüşmeler sonucunda önemli oranlarda indirilmiştir. Fakat giderek tarifelere dayalı bir korumacılıktan tarife dışı araçlara yönelik koruyuculuğa geçilmesi (örneğin gönüllü ihracat kısıtlamaları, pazar anlaşmaları, üretim ve ihracat sübvansiyonları, standartlar ve ithalat lisansı gibi) gerek dünya ekonomisi gerekse dışa açık ekonomi politikası izleyen az gelişmiş ülkeler üzerinde olumsuz etkiler doğurmuştur⁶².

GATT sözleşmesine göre, üye ülkenin ihracatı, ithalatçı önemli şekilde zarara uğrattığı ise bu durumda ilgili ülkenin hükümeti iç piyasayı korumak için, kısıtlayıcı önlemler almak hakkına sahiptir. Fakat bu durum özellikle 1970 Bunalımı sonrasında sanayileşmiş ülkelerin bu maddeye istinaden yeni koruyuculuk akımını başlatmalarına neden olmuştur. Bunalım ile birlikte özellikle mamül mal ticaretinde az gelişmiş ülkelerden gelen rekabet sonucu bir çok sanayileşmiş ülkede yeni korumacı politikaların uygulanması yayılmaya başlamıştır.

1960'lı yılların sonlarına gelindiğinde gelişmiş ülkelerde yapısal sorunlar ortaya çıkmış ve bununla beraber farklı koruma türleride ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna ek olarak GATT anlaşmalarındaki korumaya imkan veren maddelerin suistimal edilerek aşırı yada kötü yönde kullanılmaya başlanması, GATT anlaşmalarının sadece mal ticaretine yönelik içeriği gelişen hizmet sektörünü içine almaması, 1970 sonrası bankacılık, sigortacılık, ulaşım, bilgi-işlem ve enformasyon gibi hizmetlerin çok büyük önem taşımaya başlaması, GATT'ın içerdiği dış ticaret koruma araçlarının önemini yitirmesine neden olmuştur.

Batı dünyasının karşılaştığı yapısal sorunlar, enflasyon ve işsizlik yanında dış dünyanın beklenmedik bir rekabet gücüne ulaşması olmuştur. Bir yandan Japonya'nın teknoloji-yoğun mallarda rekabet üstünlüğünü ele geçirmesi, diğer yandanda önceden yarı sömürge olan yeni bağımsız devletlerin dünya piyasalarına girerek, ucuz emek maliyetine dayalı mallarda rekabet üstünlüğünü elde etmesi, yeni korumacı politikalara yönelişi

---

⁶²H. Seyidoğlu, a.g.e., s.638.

hızlandırmıştır. İkinci bir neden İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminde (büyük ölçüde Keynesci düşüncenin etkisi ile) devletin yeni işlevler yüklenmiş olmasıydı⁶³. Yüksek istihdam düzeyi, bölgesel eşitlik, hiçbir sosyal sınıf veya zümrenin yada hiç kimsenin mutlak anlamda gerilememesi gibi toplumsal amaçlar ön plana çıkmış yani devletin toplumsal refah fonksiyonu kabuk değiştirmişti. Fakat serbest dış ticaret yani devlet müdahaleciliğinin olmadığı ticaret farklı bir toplumsal refah fonksiyonuna dayanıyordu. Son olarak dalgalı kur sistemi önceden sanılanın aksine öngörülen korumayı sağlayamıyordu⁶⁴. Ülke ne kadar dışa açılacaksa, hükümetlerin ekonomi politikası araçlarında o derecede etkisizleşiyordu. Bir yandan durgunluk, dış rekabet ve devletin toplumsal refah fonksiyonu etkili ekonomi politikaları gerektiren bir ortam yaratırken, öte yandan GATT anlaşmasının dış ticaret korumasını oldukça azaltması çok çelişik bir durum yaratmıştır⁶⁵. Bu ve bunlara benzer nedenlerden dolayı 1970'den itibaren durgunluk arttıkça sanayileşmiş ülkeler yeni korumacı politikaları yavaş yavaş uygulamaya başlamışlardır.

Yeni korumacılık akımlarının ortaya çıkmasında dünya ham petrol fiyatlarındaki hızlı artışlar dolayısıyla, sanayileşmiş ülkelerde ortaya çıkan enflasyon ile birlikte duraklama olayının ve ekonomik büyümedeki düşüşün önemli etkileri olmuştur⁶⁶. Fakat bu sorunlar zaman içerisinde bir çözüme kavuşturulurken korumacılık giderek artmıştır.

Buraya kadar anlatıldığı gibi 1970'li yıllardan sonra artan ve yeni korumacılık olarak adlandırılan korumacılığın F. List'in öne sürdüğü genç sanayilerin korunmasına yönelik korumacılıktan oldukça farklı görünüm sergilediğidir. List'in savunduğu korumacılıkta ulusal sanayinin dış rekabete karşı korunabilmesi için ekonominin dünya ekonomik sisteminden geçici olarak kopması söz konusu iken yeni korumacılıkta bu tür bir kopma söz konusu değildir⁶⁷. Yeni korumacılık ile koruma araçları uluslararası ticaretin bir parçası haline gelerek, bu araçlarla korumayı gerçekleştiren ülkenin dünya ticaret

⁶³G. Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1988, s.108.

⁶⁴G. Kazgan, *Ekonomide...* a.g.e., s.109.

⁶⁵G. Kazgan, *Ekonomide...* a.g.e., s.109.

⁶⁶H. Seyidoğlu, a.g.e., s.638.

⁶⁷N. Engin, a.g.e., s.51-52.

sisteminden uzaklaşması söz konusu olmamaktadır.

1930'lu yıllardaki korumacı politikalardan önemli ölçüde farklılıklar gösteren yeni korumacı politikaların en belirgin niteliklerinden bir tanesi de uluslararası ticaretin gelişmesine tarife-dışı dış ticaret engelleri ile engel olmasıdır. Yaklaşık bine yaklaşan bu engeller dünya üretim, ticaret ve refahının gelişimini ciddi bir biçimde tehdit etmekte, özellikle yeni sanayileşen ülkelerin dış ticaret politikalarında serbest politikaları izlemesi yeni korumacılık olgusunun ortaya çıkarttığı yükü bu ülkelere ödetmektedir. Bunun yanında yeni korumacılık sanayileşmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki ticareti değil, aynı zamanda da sanayileşmiş ülkelerin birbirleriyle olan ticaretini de tehdit etmektedir.

Sonuç olarak yeni koruyucu politikaların oldukça yaygın olduğu günümüz dünyasında, bundan en çok etkilenen ülkeler, ihracata yönelik politika izleyen, yeni sanayileşen ülkelerdir diyebiliriz. Dünya ticaretinin gelişebilmesi için bu politikaların terkedilmesi gerekmektedir. Ve en önemlisi serbest ticaretin sürekli olarak önemini belirten ve serbest ticareti sürekli savunan gelişmiş sanayi ülkelerinin., serbest ticarete azgelişmiş ve yeni sanayileşen ülkeler kadar uymamaları bir çelişki yaratmaktadır.

2.3. Dışa Açılma ve Dinamik Karşılaştırmalı Üstünlükler

Dış ticaret Politikasının temel amaçlarından biriside ülkelerin sanayileşme düzeylerinin arttırılmasıdır. Özellikle azgelişmiş ülkeler dış ticaret politikalarını gelişmiş sanayi ülkeleri düzeyine ulaşabilme yönünde belirlerler. Sanayileşme politikalarında, dış ticaretin önemli bir yeri vardır. Genelde ülkeler, kaynak durumuna, iç piyasa hacmine, ekonomik ve siyasal görüşlerine bağlı olarak çeşitli kalkınma politikalarını benimsemekte zaman içinde değişen koşullara göre dış ticaret politikalarında ayarlamalar yapmaktadırlar⁶⁸.

Bir ülkede büyümeyi harekete geçiren kaynaklar üçe ayrılmaktadır. Bunlar ithalat

⁶⁸H. Seyidoğlu, a.g.c., s.498.

ikamesi, ihracat ve iç talep artışlarıdır. İthal ikamesi ve ihracat dış ticareti, iç talep ise harcamaları ilgilendirmektedir⁶⁹.

İthalat ikamesinde amaç, ithal edilen malların yerine bu malların yurt-içi üretimin sağlanmasıdır. Daha önceden yurt-dışından ithal edilen malların yurt-içi üretimi, koruyucu politikalar ile teşvik edilerek sağlanır. Bu şekilde uygulanan politika uygulamaları dışa kapalı bir ekonomik yapıyı gerektirir. Burada dışa kapalı ekonomik yapıdan tamamen dışa kapalı bir anlam çıkarılmamalıdır. İthal-ikamesi politika uygulamalarında ülke içi üretimin dışarıdan ithal edilen mallara karşı korunması süreklidir, ve karşılaştırmalı üstünlük kuramına uygun bir ekonomi politikası değildir. Dış ekonomi politikalarında ülke içi üretimin sürekli olarak korunması sözkonusudur.

Geçmişte az gelişmiş ülkeler tarafından sanayileşme politikalarında ithal-ikamecilikle sağlanan başarısızlık ve bu ülkelerde ortaya çıkan ekonomik darboğazlar, uluslararası kuruluşları (örneğin; GATT, IMF, World Bank) az gelişmiş ülkelere ithala-ikamesi politikasını terkederek ihracata dayalı sanayileşme stratejilerini önermeye yöneltmiştir⁷⁰. Ayrıca 1930'lu yıllarda yoğun korumacı politikaların, ticareti bozucu etkileri özellikle GATT'ın öngördüğü serbest ticaret ile azaltılmaya çalışılmış, dünya ticaretinde karşılaştırmalı üstünlük kuramına dayalı bir biçimde sürdürülmek istenmiştir. Hong-Kong, Kore ve Brezilya gibi ülkelerin 1960'lardan sonra sanayi malları ihracatında gösterdikleri başarı ve sağladıkları ekonomik büyüme, bu ülkelerin diğer az gelişmiş ülkelere örnek olarak gösterilmesine neden olmuştur⁷¹.

İkinci Dünya savaşı sonrası uluslararası ekonomik düzenin temeli 1944'te Bretton Woods Konferanslarında atılmıştır⁷². Bu konferans ile Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Dünya Bankası Avrupa ekonomilerinin onarımına katkıda bulunmak, uluslararası Para Fonu'nda uluslararası parasal ve mali düzeni kurup uygulamayı denetlemekle görevlendirilmiştir.

⁶⁹H. Seyidoğlu, a.g.e., s.499.

⁷⁰C. Alpar, a.g.e., s.95.

⁷¹C. Alpar, a.g.e., s.95.

⁷²H. Seyidoğlu, a.g.e., s.417.

Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için 1947-1948 yıllarında elli kadar dünya ülkesi, Uluslararası Ticaret Örgütü adı verilen (ITO) bir kuruluşun düzenlenmesi konusunda işbirliği sağlamışlardır. ITO ile uluslararası ticarete gümrük tarifeleri ve diğer benzeri kısıtlamaların kaldırılarak dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmaya karar verilmiştir. ITO sözleşmesi ülkelerin iç ekonomi politikasına karışma niteliği taşıdığı gerekçesiyle, gelişmiş sanayi ülkeleri yasama organları tarafından imzalanmamıştır⁷³. Bunun üzerine ülkeler arasında ticareti serbesleştirme yönünde, belirli mallar üzerinde gümrük tarifelerinde indirim yapmak üzere anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu şekilde gümrük indirimleri taraf ülkelerin hepsinde yaygınlaştırılmıştır. Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması (GATT), bir tarife sözleşmesi niteliğinde geçici bir anlaşma olarak uygulanmaya başlamıştır. Sonraki yıllarda ise önemi giderek artmış ve günümüz dünya ekonomik düzenini oluşturmaya çalışan uluslararası bir örgüt niteliğine ulaşmıştır.

GATT dünya ticaretinin serbestleştirilmesi faaliyetlerini düzenleyen, üye ülkeler arasında yapılan çok yanlı görüşmeler yoluyla, ticaretin serbestleştirilmesine yardımcı olmaktadır.

1940'lı yıllardan günümüz dünyasına kadar GATT görüşmeleri sonucu gümrük tarife indirimlerinde çok önemli indirimler gerçekleştirilmiştir; GATT'ın öngördüğü ticaretin serbestleştirilmesi üye ülkeler arasında gümrük indirimleri yolu ile sağlanmaya çalışılmıştır. GATT'ın kuruluşundan günümüze, çeşitli tarihlerde ülkeler arasında gümrük indirimleri sağlanmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi ithal-ikameci stratejinin ülkelerde yarattığı başarısızlık, GATT görüşmelerinin hızlanmasına ve ülkeleri dışa açık politika izlemeye zorlamıştır.

İthal-ikamesinin karşıtı ihracatın özendirilmesidir. Bu sanayileşme dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir yapıya dayanır. Karşılaştırmalı üstünlükler kuramı

---

⁷³H. Seyidoğlu, a.g.e., s.416.

yerine, karşılaştırmalı üstünlükler zaman içinde değerlendirilerek, dinamik bir yapıya kavuşturulması esasına dayanır. Sanayileşmede seçicilik esastır⁷⁴, yani ithal ikamesindeki tüm endüstri korunması bu modelde yoktur ve ilerde gelişip rekabet edebilecek iş kollarının özendirilmesine çalışılır. Bu politika ile dış piyasaya yönelmeye çalışılır.

İhracata yönelik bu tür sanayileşmede dış ticaret politikasının temel işlevi, dış ticaret politikaları yoluyla, seçilmiş endüstrilerin veya işkollarının, dış ülkelerde gelişen rekabete karşı korunmasını sağlamaktır. Buradaki koruma geçicidir ve uzun dönemde dışa açık bir ekonomi politikasına yöneliş ve uzun dönemde ülke ekonomisinin dünya ekonomisi ile birleştirilmesi söz konusudur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ülkelerin, kısa dönemde korunacak sektör veya sektörlerin seçimidir. Eğer ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğün olmadığı sektörlerde korumayı gerçekleştirirlerse, dünya kaynaklarının dağılımını bozacaklardır. Bundan dolayı karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörlerin titizlikle seçimi gerekmektedir.

Korumacı politikalarda bahsedilen genç endüstriler tezi, dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir yapı içermektedir. İthal-ikameci politikaları uygulayan ülkelerin bu şekilde bir politika değişikliğine giderek, alınacak uygun önlemler ile uzun dönemde ekonomik yapılarını dışa açık bir hale getirmeleri mümkündür. Dışa açılmada önemli bir nokta da kambiyo rejimidir. Ülke parasının gerçek değerinin yansıtıldığı bir rejim şarttır. Aksi takdirde aşırı değerlenmiş ülke parası kaynak dağılımına etki edecektir.

İhracatı özendirici politikalar, serbest ticaret ve uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmanın, yararlarına dayalı uygulamalardır. Bu nedenle bu tür politika uygulamaları ülke ekonomisini dünya ekonomisi ile bütünleştirerek hem ülke hemde dünya kaynaklarının etkin bir şekilde kullanımını sağlar.

GATT önerileri doğrultusunda ülke ekonomilerinin dışa açılmaya başlaması ile, dünya ticaret hacminin 1960'lı yıllardan günümüze sürekli artmasına yol açmıştır. 1970

⁷⁴H. Seyidoğlu, a.g.e., s.503.

sonrası ortaya çıkan yeni korumacılık akımları GATT ile sağlanan gelişmeleri önemsizleştirmiş gibi görünsede, tarife dışı bu engellere rağmen dünya ticareti, üretim hacminde hızlı olarak gelişimini devam ettirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

1980-1990 YILLARI ARASINDA TÜRKİYENİN DIŞA AÇILMA POLİTİKASI VE DIŞ TİCARET REJİMİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Türkiye'nin dış ticareti ve bununla birlikte dış ticaret politikaları çeşitli aşamalar göstermiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, Lozan Anlaşması'nın da etkisi ile liberal bir politika izleyen Türkiye¹, 1930'lu yılların başında dünyada baş gösteren buhran ve Lozan Anlaşması'ndaki hükümlerin sona ermesiyle birlikte, liberal politikaların yerine ilke olarak devletçiliği benimsemiş, ithalat politikasını kontrollü bir politikaya dönüştürerek gümrük vergisi oranlarını arttırmış, kalkınmada sanayileşmeye öncelik vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın bütün dünyada ortaya çıkan etkilerini Türkiye bu dönemde hissetmiş savaş yıllarında dış ticaret ve ekonomide gerilemeler kaydedilmiştir. Savaş sonrası 1950'li yıllarda çeşitli dış yardımların alındığı, devletçi politikaların yerine dış ticarete liberal politikaların yeniden uygulanmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Fakat bu yılların sonlarına doğru savaş sonrası genişleme konjonktürünün ve liberal dış ticaret politikalarının son bulduğu, ekonominin durgunluk içinde dalgalanmalar gösterdiği, ihraç mallarına yönelik dış talep azalışları ve dış kaynak yetersizliği sonucunda da ithalat sınırlamalarına gidildiği bir

---

¹Ç. Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Y.No:4, 2.baskı, İstanbul, 1993, s.93-94.

dönem olmuştur. 1958 yılında alınan istikrar tedbirleri ile Türk Lirasında devalüasyona gidilmiş, 1960-1961 yılları dış ticaret politikaları bütün özellikleriyle 1958 istikrar tedbirlerinin izlerinin taşımıştır. 1960'lı yıllarda planlı dönemle birlikte ithal-ikameci sanayileşmede yeni bir süreç başlatılmış ve dış ticaret politikaları buna göre düzenlenmiştir. Birinci Plan'da da belirtildiği gibi ithal-ikamecilik ön plana geçmiş, sanayileşmede bu politikalar dışa bağımlılığı azaltacakmış gibi görünmüş fakat zaman içinde teknoloji ve temel girdiler bakımından ekonominin ithalata bağımlılığını arttırmıştır². Sınai üretimindeki büyük artışlar girdi ithalat talebini yükseltirken, yatırım malı ithalatının yüksek kalması sonucunu doğurmuş, ihracatın gelişmesi ise yavaş ve yetersiz kalmış sonuçta 10 Ağustos 1970'de yüksek oranlı bir devalüasyon yapma gereği duyulmuştur. Bu dönemlerde aşırı değerlenmiş kur politikası uygulanmış, ithalat miktar kısıtlamaları, lisans sistemi, ithali yasak mallar listesi ve yüksek gümrük vergisi oranları ile azaltılmaya çalışılmıştır. Dış ticaret rejiminin yanında kambiyo politikası da katı kontrollere ve düzenlemelere dayandırılmıştır. 1970'li yılların ortalarında ciddi bir dış ödemeler dengesi krizi ile birlikte ithalat kısıtlamaları ortaya çıkmış, enflasyon artmış, büyüme hızında gerilemeler kaydedilmiştir. 1977-1979 yılları arasında kriz en üst düzeye ulaşmış, dönem içinde uygulamaya konulan istikrar tedbirleri başarılı sonuçlar elde edememiştir.

1980 yılına kadar ihracata ağırlık veren politikalar izlenememiş, Türkiye kapalı bir ekonomik modeli benimsemiş, AT ile ilişkilerinde de gereken politikaları uygulayamamıştır. 1980 yılının hemen başında, istikrarı sağlamaya ve sağlıklı bir büyüme ortamı yaratmaya yönelik bir reform programı uygulamaya konulmuş, ithal-ikameci politikalar yerini liberal ve dışa açık dış ticaret politikalarına terketmiştir. Serbest piyasa ekonomisi ile birlikte ithalat ve kambiyo kontrollerine son verilmiş ihracatı teşvik politikası ağırlık kazanmıştır. 1980 sonrası politikalarda temel amacın dışa açılarak, globalleşen ve değişen dünya koşullarında Türkiye'nin yeniden yapılanmasını sağlamak olduğunu söyleyebiliriz.

---

²K. Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, Gerçek Yayınevi, 4. baskı, İstanbul, 1993, s.97.

1. DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

Türkiye ekonomisinin ve konumuz itibariyle dış ticaret politikalarının 1980'li yıllarda geçirdiği yapısal değişimi daha iyi anlayabilmek için 1980 öncesi politika ve ekonomik olaylarının bilinmesi gereklidir. Bu nedenle 1980 sonrası gelişmelerden önce, önceki yılların ekonomik durumuna ve politikalarına değinilecektir.

1.1. 1980 Öncesi Dış Ticaret Politikaları ve 1980 Yılına Gelindiğinde Ekonominin İçinde Bulunduğu Durum

1960'lı yıllar hem Türkiye hem de dünya ekonomisinde önemli sayılabilecek değişmelerin meydana geldiği bir dönemdir. 1960 sonrası dönem serbest dış ticaretin yararlarını vurgulayan, serbest dış ticareti önleyen engellerin kaldırılması gereği üzerinde önemle duran fikri ve teorik gelişmeler dönemi olmuştur³. Bu görüşlerin uygulamaya aktarılmasında rol oynaması beklenen iki kurum IMF ve GATT üzerinde en çok durulan kurumlar olmuştur. Türkiye bu yıllarda Planlı kalkınma dönemine başlamış, AT ile Ankara Anlaşması'nı imzalamıő, uluslararası ekonomik kuruluşlarla ilişkilere geçmiştir.

Fakat bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye uluslararası istediği konuma bir türlü ulaşamamıştır. Bunun nedenlerine gelince, planlı dönemle birlikte yapılan planlama çalışmalarında bilimsellik ve gerçekçilikten uzak kalınmıő, planlamanın ekonomideki niteliği yeterince anlaşılammıştır. Karşılaşılan dış açıklar sonucunda bu açıkları azaltmak için ihracata dönük, dış rekabete açık sanayi kurmak yerine, içe dönük ithal-ikamesine ağırlık veren politikalar izlenmiştir. Bu durumu İkinci Plandaki Dış Ekonomik İlişkiler ve Dış Politika başlığı altında daha iyi görebiliriz:

I. Bütün ihracat fırsatları en geniş ölçüde değerlendirilecektir. Yatırımların çeşitli faaliyetler arasındaki dağılımlarında ihracata yönelik faaliyetlere öncelik tanınacaktır.

II. Ekonomik görülen alanlarda ve özellikle tabii kaynaklara dayalı dallarda ithalat ikamesine önem verilerek sınırlı döviz kaynaklarının en etkin bir şekilde kullanılması

³A. Kılıçbay, Değişen Dünyada Türk Ekonomisi , Cem Yayınevi, 1993, s.95.

sağlanacaktır.

III. Sınırlı döviz imkanları ekonominin kalkınması ile ilgili faaliyet dallarında yönettirecek ve lüks tüketim malı ithalatından kaçınılacaktır.⁴

Görüldüğü gibi bu dönemde dış ekonomik ilişkiler yönünden dışa bağımlılığının azaltılması bir politika olarak benimsenmiştir. Fakat sözü geçen bu önlemlere rağmen Tablo 2.1'deki verilere bakıldığında, ithalat azaltulamamış özellikle 1969 yılından sonra önemli oranlarda artma eğilimi göstermiştir. Bunun yanında ihracattaki gelişmelere bakıldığında, ihracatın, ithalatın gerisinde kaldığı görülmektedir. Yinede uygulamada sonraki dönemleri etkileyecek (özellikle 1971-1973) bazı tedbirlerin alındığı da bir gerçektir.

TABLO 2.1

YILLAR	İthalat ve İhracatın Yıllar İtibariyle Değişimi				milyon \$
	İTHALAT	DEĞİŞİM(%)	İHRACAT	DEĞİŞİM(%)	
1968	763,6	-	496,4	-	
1969	801,2	4.9	536,8	8.1	
1970	947,6	18.3	588,4	9.6	
1971	1170,8	23.6	676,6	15.0	
1972	1562,5	33.5	884,9	30.8	
1973	2086,2	33.5	1317,0	48.8	
1974	3777,5	81.1	1532,1	16.3	
1975	4738,5	25.4	1401,0	-8.6	
1976	5128,6	8.2	1960,2	39.9	
1977	5796,2	13.0	1753,0	10.6	
1978	4559,0	-20.7	2288,1	30.5	
1979	5069,4	10.2	2261,1	-1.2	

KAYNAK: DİE (1991)

Temel prensipleri aynı olmakla birlikte dış ticaretle birlikte dönemlere göre çok daha

⁴Devlet Planlama Teşkilatı, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1967, s.119.

liberal bir tutumla birlikte, dönem boyunca alınan ihracatı arttıracak tedbirler arasında ihracatta vergi iadesinin yeniden düzenlendiği ve etkinliğinin artırıldığı görülmektedir⁵. 1960'lı yılların dış ticaret rejimine genel olarak bakıldığında, dış ticaret rejiminin büyük ölçüde sabit bir döviz kuru, kambiyo kontrolleri ve kotalarla yürütüldüğü görülmektedir⁶.

1970'li yılların başında bir yandan yapılan devalüasyonun müspet etkileri diğer yandan dış pazarlardaki elverişli koşullar Türkiye'nin dış ticaret hacmini oldukça olumlu yönde etkilemiştir⁷. Tablo 2.2'de dış ticaret hacminin özellikle 1973 yılında bir önceki yıla göre yüzde 39.1 oranında arttığı görülmektedir. Aynı şekilde dış ticaret hacmi içinde ithalat ve ihracatın paylarına bakıldığında her iki büyüklüğün karşılıklı olarak dış ticaret içindeki oranlarını koruduğu ve ithalatın payının daha fazla olduğu görülmektedir.

TABLO 2.2
Dış Ticaret Oranları

YILLAR	İHR/İTH (%)	DIŞ TİC. HACMI (000\$)	DEĞİŞİM (%)	DIŞ TİC. HACMI İÇİNDE	
				İHR (%)	İTH (%)
1968	65.0	1,260,078	4.4	39.4	60.6
1969	67.8	1,338,070	6.2	40.1	59.9
1970	62.1	1,536,080	14.8	38.3	61.7
1971	57.8	1,847,523	32.5	36.2	63.8
1973	63.1	3,403,297	39.1	38.7	61.3
1974	40.6	5,309,741	56.0	28.9	71.1
1975	29.6	6,139,633	15.6	22.8	77.2
1976	38.2	7,088,861	15.5	27.7	72.3
1977	30.2	7,549,304	6.5	23.2	76.8
1978	49.8	6,887,187	-8.8	33.2	66.8
1979	44.6	7,330,589	6.4	30.8	69.2

KAYNAK: DİE (1991)

⁵A. Gülerman, Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı, Anadolu Matbaacılık, 1987, s.271.

⁶K. Boratav, a.g.c., s.102.

⁷Y. Sertel, Türkiye'de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş, Alan Yayıncılık, 1988, s.95.

1971-1973 döneminde Türkiye ihracatındaki sürekli artış hem birim fiyatların yükselmesinden hemde miktar artışından ileri gelmiştir⁸. Tablo 2.1'den de görüldüğü gibi 1970'de 588,4 milyon dolar olan ihracat, 1973 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak iki kattan fazla artmış 1.3 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde dünya ekonomisinin hızlı bir büyüme oranına ulaşması, dünya hammadde kaynakları üzerinde ağır bir talep baskısı yaratmış ve enflasyonist etkiler ortaya çıkmıştır⁹. Türkiye ihracatıda bu durumdan etkilenmiştir.

1971-1973 döneminde ithalattaki artışlar ihracattan daha hızlı ve sürekli olmuştur. Dünya ekonomisindeki gelişmelerin Türkiye ekonomisini olumlu yönde etkilemesi ve 1970-1973 döneminde yüksek döviz gelirleri, ithalatın, pahalılaşmasına rağmen, hem miktar hem de değer olarak artmasına neden olmuştur. Aynı yıllarda AET ile gelişen ilişkiler AET'a ve özellikle Almanya'ya işçi ihracı ve Türkiye'ye işçi döviz transferlerinin süratle artması (işçi dövizleri 1971'de 263 milyon dolardan 1973'de 1.1 milyar dolara ulaşmıştır) ekonominin ithalat imkanlarının genişlemesinde etken olmuştur¹⁰. Görüldüğü gibi işçi dövizlerinin de artan ithalatta önemli bir payı vardır.

Fakat 1973-1974 Birinci ve İkinci petnol krizleriyle, petrol fiyatlarının beş katın üzerinde artması ve bunu izleyerek temel sınai maddeler ve ara malları dünya fiyatlarını yükselmesi, Türkiye'nin yoğun ekonomik ilişkiler içinde bulunduğu ülkelerde, işsizlik ve enflasyonun birlikte görüldüğü ağır ekonomik bunalım, Kıbrıs olayı sonrası artan savunma harcamaları ve dış yardımların azalması ithalatın önemli ölçüde yükselmesiyle dış ödemeler açıklarının artması ekonomik bunalıma neden olmuştur¹¹. Aynı yıllarda Türkiye ekonomisi ithal ikamesinin ikinci ve zor aşaması olarak sınıflandırılabilir ara malları ve sermaye malları ikamesi dönemine geçmiştir¹². Dış şoklar, hatalı makro ekonomik politikalar ve içe dönük, ithal-ikamesine dayalı sanayileşmenin yarattığı

⁸B. Üstünel,1975 İlkbaharında Türkiye'nin İktisadi Durumu: " Dış Ekonomik İlişkilerdeki Gelişmeler ve Yeni Dengenin Koşulları" Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı Heyeti, İstanbul, 1975, s.19.

⁹ B. Üstünel, a.g.e., s.16-17.

¹⁰M. Hiç, Türkiye Ekonomisinin Analizi, İstanbul Ü. Y. No: 2665, İstanbul 1980, s.21.

¹¹Y. Kepenek, Türkiye Ekonomisi, Verso Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul, 1990, s.184.

¹²Z. Öniş,Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borçlanma, İTO Y.No: 33, 1989 s.6.

olumsuz etkiler Türkiye ekonomisini derinden etkilemiş, 1977-1979 yılları arasında ekonomik krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tablo 2.1'den de görüldüğü gibi 1974 yılı ithalatı bir önceki yıla göre yüzde 81.1 gibi büyük bir oranda artmıştır. İhracat ise 1974-1975 yıllarında azalma eğilimi göstermiş ihracatın ithalatı karşılama oranı 1975 yılında yüzde 29.6'ya düşmüştür (bkz. Tablo 2.1). Dış ticaretteki bu açık, kısmen mevcut işçi döviz transferlerinden birikmiş döviz rezervleri ve daha sonra kısa vadeli dış borçlanma (özellikle dövize çevrilebilir mevduat) ile karşılanmıştır¹³.

Türkiye'de 1960'ların sonuna kadar ithal-ikamesi sanayileşmenin tüketim mallarının ikamesine ağırlık veren erken aşamalarında pazarı geniş ve teknolojisi kolay malların, yerli üretimine geçilmesi pek bir sorun yaratmamıştır¹⁴. Çünkü ülke içi talebin yeterli olması, üretimi kârlı kılarak arttırmıştır. Bu aşamada sanayide ithalat girdisinin yüksek olmaması dolayısıyla tarımsal ürün ihracatından elde edilen gelirler ile gerekli ithalat kolaylıkla karşılanabilmiştir. Ancak ara ve yatırım mallarını ikamesini amaçlayan ileri aşamalarda ilk zamanlarda küçük ölçek ve kolay teknoloji ile gerçekleştirilen yatırımlar giderek daha çok sermaye ve daha ileri teknoloji kullanımı gerektirmiştir¹⁵. Türkiye'de 1970'lerin sonuna gelindiğinde ithalatın yüzde 90'ından fazlası yerli üretime girdi niteliğinden ve ihracat yönünden katkısı sınırlı olan bir çok sektörde ara ve yatırım mallarına yönelik talep kayması ekonominin ithalat gereklerini büyük ölçüde arttırmıştır¹⁶. Sanayileşmenin sürmesi ve bunun gerektirdiği hammadde ve yatırım malları ithalatının yapılması için istikrarlı bir döviz gelirine yani sınai ürün ihracatının arttırılmasına gerek vardı. Bu ise rekabet gücü olan, yeni teknoloji kullanan, etkin ölçeklerde kurulmuş bir sanayii yapısını yani esas olarak sınai üretimin verimliliğine bağlıdır. Üçüncü Beş Yıllık Plan'a bakıldığında, bu yönde tedbirler alındığı, ihracat içinde sınai ürünlerinin payının

¹³U. Eser, *Türkiyede Sanayileşme*, İmge Kitapevi, 1993, Ankara, s.64.

¹⁴U. Eser, a.g.e., s.7.

¹⁵K. Boratav ve E. Türkcan, *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Y. No: 4, 2. baskı, İstanbul, 1993, s.17.

¹⁶Y. Kepenek, *Türkiye İmalat Sanayi ve Üretim Yapısı 1963-1973*, ODTÜ, Ankara, 1977, s.94.

arttırılması ile döviz girdilerinde artışın sağlanması amaçlandığı görülmektedir¹⁷. Ancak verimlilik düzeyi düşük ve rekabet gücü zayıf sanayi yapısıyla dünya pazarlarında ihracatı arttırmak olanaklı olmadığından sanayi gereksindiği üretimi üretememiştir. Ve sonuçta önemli ithalat tıkanıkları ortaya çıkmış sanayi döviz darboğazından kaynaklanan ciddi üretim darboğazları yaşamıştır.

Dış ticaret politikalarının ithal-ikameci sanayilere sağladığı koruma oranlarının verimlilik artışlarını ve sınai ürün ihracatının engelleyecek oranda yüksek olması bu dönemde yaygın dış şokların yol açtığı maliyet artışlarının sürmesi, bölüşüm ilişkilerinin çalışan kesimler lehine dönmesinin sonucu olarak ortaya çıkan ücret artışlarını telafi edecek ve sınai kârlardaki düşüşü engelleyecek mekanizmaların geliştirilememesi ithal-ikameci birikim rejimini bunalıma götüren etkenler olmuştur¹⁸.

Üçüncü Planda sanayileşme ile birlikte ihracat içinde sınai ürünlerinin ağırlık kazanması benimsenmişse de Tablo 2.1 ve Tablo 2.2'den de görüldüğü gibi 1974 ve sonrası yıllarda ithalat düzenli olarak hızla artmasına rağmen, ihracatta inişli-çıkışlı dalgalanmalar ortaya çıkmış, sonuçta da dış ticaret açıkları sürekli artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1973 yılında yüzde 63 olmasına rağmen, 1977 gelindiğinde bu oran yüzde 30'a kadar düşmüştür. 1978 ve 1979 yıllarında sırasıyla yüzde 49.8 ve yüzde 44.6 olan ihracatın ithalatı karşılama oranlarının artmasının nedeni Tablo 2.1'den de görüldüğü gibi kısmen ihracat artışının yanında, daha çok ithalattaki azalış sonu ortaya çıkmıştır.

İthalat ve ihracatın mal grupları itibariyle dağılımına bakıldığında 1973-1979 yılları arasında ithalattaki hammadler önemli payını korumayı sürdürmüş, yatırım mallarında ikinci önem sırasını korumuş ve plan dönemlerinin sürekli bir dış ticaret politikası amacı olarak tüketim malları ithalatı ise önceki dönemlerde olduğu gibi çok düşük bir oranda bırakılmıştır (bkz. Tablo 2.3).

¹⁷Devlet Planlama Teşkilatı, **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı "Üçüncü Beş Yıl"**, DPT Y.No: 1272, Ankara, 1973, s.12-13-892.

¹⁸K. Boratav ve E. Türkcan, a.g.e., s.17.

Hammaddelerin toplam ithalat içindeki sürekli artışına karşılık, ihracattaki yetersiz gelişme ithal edilen hammadlerinin iç tüketime kaydığını, sınai üretiminde kullanılarak ihracata yönlendirilmesi yolu ile ülke ekonomisi çıkarına değerlendirilemediğini ortaya koymaktadır. Türkiye’de sanayileşmenin sürmesi için, sanayi ürün ihracatının artırılması gerekliliği daha önceden de belirtilmişti. Bunun ne kadar gerçekleştirildiği mal grupları itibariyle ihracat değerlerine bakılarak değerlendirilebilir. Tablo 2.4’de 1973’ten 1974 yılına geçişte bu konudaki beklentilerin gerçekleşmeye başladığı, fakat izleyen yıllarda ihracat içinde tarım ürünlerinin payının yükselmeye başladığı buna karşılık sanayi ürünlere ihracatının payının tekrar düşmeye başladığı görülmektedir.

Bunda petrol ithalatına ait döviz ödemelerinin yükselmesi ile yatırım malları ithalatının azalması sonucu, gerekli girdiyi bulamayan sanayinin, ihracat üretimini arttıramaması sonucu ve yıldan yıla genişleme gösteren grevler, sanayi iş kolunu çalışamaz hale getirmiş, maliyet artışına karşılık, üretim miktarı da ihracatı etkileyecek oranda azalmıştır. Sanayi ürünleri ihracatı içinde yüzde 48.5’lik bir payla yer alan dokumacılık sanayi ürünleri ihracatına, 1979 yılına doğru özellikle AET ülkeleri tarafından getirilen kısıtlamalar da Türkiye’nin sınai ürün ihracatını etkilemiştir¹⁹.

TABLO 2.3

YILLAR	İthalatın Mal Grupları İtibariyle Dağılımı			(%)
	YATIRIM MALLARI	HAMMADDELER	TÜKETİM MALLARI	
1973	48.1	47.6	4.3	
1974	34.1	61.7	4.2	
1975	41.4	54.3	4.3	
1976	43.7	53.3	3.1	
1977	38.9	58.0	3.1	
1978	34.6	62.5	2.9	
1979	31.5	66.6	1.9	

KAYNAK: TİSK (1973-1979)

¹⁹A. Gülerman, a.g.e., s.317.

TABLO 2.4**İhracatın Mal Grupları İtibarı İle Dağılımı****(%)**

<u>YILLAR</u>	<u>TARIM ÜRÜNLERİ</u>	<u>SANAYİ ÜRÜNLERİ</u>	<u>MADENCİLİK ÜRÜNLERİ</u>
1973	63.1	33.9	3.8
1974	55.6	39.2	5.2
1975	56.6	35.9	7.5
1976	64.0	30.4	5.6
1977	59.4	33.4	7.2
1978	67.4	27.2	5.4
1979	59.4	34.7	5.9

KAYNAK: TİSK (1973-1979)

1.2. 24 Ocak İstikrar Tedbirleri ve Dış Ticaret Politikası

Buraya kadar anlatıldığı gibi, Türkiye 1960 ve 1970'li yıllarda ithal-ikamesine yönelik bir kalkınma stratejisini izlemiş, 1974 yılına kadar kalkınmasını sürdürebilmiş fakat bu dönemde petrol krizi ve ardından dünyada ortaya çıkan olumsuz konjonktür, Türkiye'nin dış ticaret hadlerini önemli sayılabilecek derecede bozmuş, ödemeler dengesi açıkları artmıştır. Türkiye bu dönemde sabit kur politikası uygulamış Türk Lirası aşırı şekilde değerlenmiştir. İthalat miktar kısıtlamaları, lisans sistemi ve yasaklarla engellenmeye çalışılmış, kambiyo rejiminde katı tedbirler alınmış, söz konusu bu politikalar ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bunu engellemek içinde ihracatta teşvik tedbirleri uygulanmaya başlanmış fakat yeterince başarılı olunamamış ve sonuçta 1970'lerin sonuna gelindiğinde Türkiye ödemeler dengesi güçlükleri ile karşılaşmıştır. Ekonomide ihtiyaç duyulan ara ve yatırım malları ithalatı gerçekleştirilememiş, üretim azalmış, işsizlik ve kıtlıklar ortaya çıkmıştır.

Ekonominin çöküş noktasına gelmesi ve ithal-ikameci politikaların tıkanması sonucunda 1980 yılında ithal-ikameci politikalar bir tarafa bırakılarak ihracatın geliştirilmesine ve ekonominin dışa açılmasına yönelik politikalar benimsenmiş, bu doğrultuda 1980 Ocak ayından itibaren dışa açık ve liberal bir politika izlemeye başlayan

Türkiye, zamanla ithalatta liberasyona giderek ithalatı serbesleştirmiş, reel faiz oranlarına geçilmiş ve ihracat teşvikleri son dedece önem kazanmıştır.

Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları ile uygulanmasına geçilen istikrar politikaları, öncelikle ekonominin iç ve dış dengelerini kurmayı hedeflemiştir²⁰. 1977-1979 yılları arasında ekonomik kriz en somut biçimde yüksek enflasyon ve döviz darboğazı biçiminde kendisini gösterdiğinden, istikrar programı öncelikle fiyat istikrarını sağlamak ve döviz sorununu aşarak ödemeler dengesinin sağlanması yönünde kısa dönemli politikalar olarak uygulamaya konulmuştur²¹. Ancak kısa dönemli istikrar önlemlerinin de ötesinde, asıl amacın ekonomiyi içte ve dışta serbestleştirmek bunun için de uzun dönemde yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek olduğu görülmektedir²². Bu aşamada uygulamaya konulan ekonomik politikalar genel olarak serbest piyasa modeli çerçevesinde oluşturulmuş, serbest piyasa ekonomisi ile dışa açılmayı gerçekleştirebilmek için yürürlüğe konulan ekonomik politikalarının amacını ise kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: “Merkezden alınan idari kararlar yerini devlet müdahalesinden arındırılmış serbest piyasa güçlerine bırakacak; KİT’ler dahil tüm kamu kesimi daraltılacak ve özel girişim teşvik edilecek; fiyat denetimini, ithal malları rekabeti ve içeride yabancı sermaye mallarının rekabeti sağlayacak; mal-hizmet ve sermaye hareketleri, döviz kuru, faiz haddi giderek daha serbest koşullarda oluşacaktır”²³.

Uygulamaya konulan istikrar programı özellikle IMF, Dünya Bankası ve OECD ülkeleri tarafından büyük çapta desteklenmiştir²⁴. Hükümetin yaptığı görüşmeler sonrasında da 246 alacaklı banka ve OECD temsilcileri ile yapılan görüşmeler sonrasında, Türkiye’deki kamu ve özel kesimin borçlarının ödenmesi ertelenmiş ve bu borçların on yıl içinde ödenmesi kararlaştırılmıştır.

---

²⁰F. Yemişçi ve diğerleri, 1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış, HDTM Dergileri, Cumhuriyet’in 70. Yılı Özel Sayı, 1993, s.10.

²¹U. Eser, a.g.e., s.72.

²²S. Aren, Bir Dönemin Yazıları 1980-1988, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1991, s.12.

²³G. Kazgan, Ekonomide..., a.g.e., s.334-335.

²⁴Z. Öniş, a.g.e., s.30.

24 Ocak sonrası izlenen dışa açık politikaları üç başlık altında inceleyebiliriz: İhracatın teşvik edilmesi, ithalatın liberalizasyonu ve yabancı sermaye politikaları. Bu amaçlar doğrultusunda özellikle dış ticarete ilişkin düzenlemelere bakıldığında dış ticaretin liberalleştirilmesini ihracatın, özellikle sanayi ürünleri ihracatının, artırılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Çeşitli miktar kısıtlamalarını içeren ithalat sistemi 1983 yılı sonundan itibaren değiştirilmiş, ithali yasak mallar ile ithalatı müsadeye bağlı mallar dışındaki malların ithalatı serbest bırakılmış, gümrük ve ihtisal vergisi oranları önemli ölçüde azaltılmıştır²⁵. 1980 yılı sonrasında dış ticaretin liberaleştirilmesi sanayi politikasının da temelini oluşturmuş²⁶, sanayinin dışa açılması amaçlanmış ve böylece sanayinin dışa açılmasıyla kalite ve verimlilik artışını zorlayacağı, kaynakların daha etkin ve rasyonel dağılımının sağlanacağı düşünülmüştür. Yabancı sermaye konusunda, devlet, aynen dış ticaret politikaları konusunda olduğu gibi, 1980 öncesinde liberal politikalar uygulayamamış fakat bu tutum 1980 sonrasında değişmiştir. 1980 sonrası kararlar çerçevesinde yabancı sermaye ile Türk sermayesi arasındaki fark kaldırılmış, Ağustos 1989 tarih ve 32 sayılı Karar ile sermaye hareketleri de serbestleştirilmiştir²⁷.

Uygulamaya konulan istikrar programı çerçevesinde 8/173 nolu karar²⁸ ile Fiyat Saptama-Kontrol-Kordinasyon Komitesi'nin Kurulması ve Çalışması Esasları Hakkındaki 1978 tarihli Kararnamenin yürürlükten kaldırılması sonucu, fiyat kontrollerine son verilmiş, fiyatların serbest piyasada oluşması amaçlanmıştır.

8/909 nolu Faiz Oranları Hakkındaki Karar²⁹ ile faiz oranları 1 Temmuz 1980 tarihinden itibaren geçerli olarak serbest bırakılmış, ihracatı teşvik fonundan kullanılacak kredilerde faiz oranı ile bankaya bırakılacak miktarın Para Kredi Kurulu'nca tespit edileceği hükme bağlanmıştır. Bu şekilde ihracatçıların daha düşük faiz

²⁵Devlet Planlama Teşkilatı, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler 1972-1983**, DPT Y. No: 1975, Ankara, 1985, s.85.

²⁶N. Ergün, **Mal ve Ülke Çeşitliliği Açısından İhracattaki Yapısal Değişim**, DPT Y. No: 2282, Ankara, 1991, s.7.

²⁷S. Togan, **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberizasyonu**, Türk Exımbank Araştırma Dizisi 1, s.17.

²⁸R.G. 25.1.1980 Sayı: 16880.

²⁹R.G. 4.6.1980 Sayı: 17007

oranlarında kredi almalarını sağlayacak önlemler getirilmiştir (iki yıldan az krediler için ihracat kredilerine yüzde 10, diğerlerine yüzde 25 faiz oranı uygulanması hükmü 4. madde içinde yer almıştır).

24 Ocak Kararları ile yüzde 49 oranında devalüasyona gidilmiş, günlük kur ayarlamalarının başlatıldığı 1 Mayıs 1981 tarihine kadar yüzde 5'i aşmayan küçük oranlı devalüasyonlar ile paranın değeri sürekli olarak düşürülmüştür. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren de kur ayarlamaları yetkisi Maliye Bakanlığında alınarak T.C Merkez Bankası'na verilmiş, böylece günlük kur ayarlamasına geçilmiştir. Böylece TL'nin dış değerindeki değişme bir hükümet sorunu yada siyasi sorun olmaktan çıkarılmış, T.C Merkez Bankası dış dünya ile Türkiye arasındaki enflasyon oranı farkını giderme, dış ticaret hadlerindeki değişimin etkisini hesaba katma ve ihracatı teşvik/ithalatı sınırlama gibi amaçlara göre TL'nin değerini sürekli ayarlayabilir duruma girmiştir³⁰.

Yatırımları ve ihracatı geliştirmek ve teşvik amacıyla 14.1 1980 tarih ve 4.43 sayılı Cumhurbaşkanlığının Tezkeresi ile Başbakanlık Teşvik ve Uygulama Dairesi kurulmuş ve 8/182 sayılı İhracatı Teşvik Kararı yürürlüğe girmiş, ihracatı teşvik ile ilgili işlemlerde Teşvik Uygulama Dairesi'nin yetkili olduğu hükme bağlanmıştır³¹. Daha sonra çıkan ek kararnameler ve tebliğler ile ihracata önemli oranlarda teşvikler getirilmiştir. Bunlar arasında, ihracatçılara vergi iadesi ile ülkeye kazandırdıkları dövizin TL karşılığının ihracat türlerine göre değişen belli oranlarına kadar doğrudan ödeme yapılması, ihracatçılara düşük faizli kredi sağlanması, her türlü ihracat kredisinden vergi-resim-harç istisnası, ihracatçının elde ettiği döviz kullanma yetkisinin artırılması, gümrük muafiyeti ve benzeri sayılabilir.

24 Ocak Kararları kurumsal düzenlemeleri de getirmiştir. Bu doğrultuda 8/166 nolu Koordinasyon Kurulu ile Para ve Kredi Kurulu Teşkiline Dair Karar³² ile dış ekonomik ilişkilerde koordinasyon sağlamak, ithalat ve ihracat rejimleri ile kotaların düzenlenmesi ile

³⁰G. Kazgan, *Ekonomide...*, a.g.e., s.347.

³¹R.G. 25.1.1980 Sayı: 16880.

³²R.G. 25.1.1980 Sayı: 16880.

ilgili esasları tespit etmek ve önemli proje ve programların koordinasyon ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla Koordinasyon Kurulu ve para kredi politikasının uygulanmasında koordinasyonu sağlamak, kredilerin uygun dağılımını sağlamak, destekleme fiyatları konusunda tavsiyelerde bulunmak ve ödemeler dengesindeki gelişmeleri takip ederek gerekli önlemleri almak amacıyla Para ve Kredi Kurulu kurulmuştur. Ayrıca yabancı sermaye işlemlerinde uyumu ve sürati sağlamak amacıyla, yetkinin tek elde toplandığı Yabancı Sermaye Dairesi kurulmuştur³³.

Türkiye 24 Ocak istikrar paketi ve onu izleyen politika ve reformları ile dışa açılma yönündeki çabalarını, 1984 yılı başında, dış ticaretin ve dış ödemeler sisteminin liberalleşmesini amaçlayan bir dizi yeni politika reformları ile pekiştirmiştir³⁴. İthalatta liberasyon oranındaki artışlarla (liberasyon yüzde 90'ı geçmiştir) birlikte ithalat kotaları kaldırılmış, gümrük vergileri düşürülmüş ve döviz kontrolleri gevşetilmiştir. Ayrıca Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu yürürlükten kaldırılarak döviz işlemlerinde de kolaylıklar sağlanmıştır³⁵. Sonuçta da ekonominin dışa açıklık düzeyi artırılmıştır.

1984 yılından sonra uygulamasına geçilen Beşinci Kalkınma Planı'nda da ithalatta liberasyon sınırlarının genişletilerek süreceği ve aşırı fiyatların fonlarla dengelenerek, koruma oranlarının düşürüleceği belirtilmiştir³⁶. Görüldüğü gibi korumacılık gümrük vergilerinden kaydırılarak dünyadaki çağdaş yöntemle uydurulmaya çalışılmıştır.

İhracat teşviklerine 1980'li yıllar boyunca devam edilmiş, teşvik sistemi dinamik bir yapıda gözden geçirilerek, imalat sanayinde belirli alt sektörlerde artan oranlarda destek sağlanmasına, dışa açılmasına ve ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesine özen gösterilmiştir³⁷. Beşinci Kalkınma Planında ihracat politikası ve teşvik politikasında,

³³R.G. 25.1.1980 Sayı: 16880 ve R.G. 22.2.1990 Sayı: 16908.

³⁴H. Olgun ve S. Togan, *Türkiye Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu*, 1985 ENKA Birincilik Ödülü, İstanbul, 1985, s.26.

³⁵S. Hiç, *Türkiye Ekonomisi I*, Mentş Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1987, s.87.

³⁶Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT Y. No: 1974, Ankara, 1985, s.30.

³⁷T. Güngör Uras, *Ekonomide Özal'lı Yıllar*, AFA Yayınları, Ankara, 1993, s.101.

ihracatçıların sorunlarına daha fazla yardımcı olunacağı ve destek sağlanacağı, potansiyel ihracat gücü olanlara teşviklerin arttırılacağı, ihracat ürünlerinin çeşitlenmesi için yüksek oranlı teşvikler sağlanacağı, döviz kuru politikasında da ihracatçının dış rekabetini sürdüreceği daha serbest bir ortam yaratılacağı belirtilmiştir³⁸. İhracata verilen önem ve teşvikler 1980'li yıllar boyunca dışa açık ekonomi oluşturmanın temel stratejisi doğrultusunda devam ettirilmiştir. Fakat özellikle uygulamada karşılaşılan sorunlar ve kötüye kullanma nedeniyle, Nisan-Aralık 1988 döneminde ihracata sağlanan parasal teşvikler kademeli olarak kaldırılmış, 1988'de kurulan Türk-Eximbank'ın tercihli kredileri ile doğrudan teşvikler yerini dolaylı teşviklere terketmiştir³⁹.

Bu bölümde buraya kadar anlatıldığı gibi 24 Ocak 1980 kısa dönemli istikrar paketi ile başlayan ve yapısal uyum programı ile devam eden dış ticaret politikalarının ithalat kontrolleri ve yasaklamalardan, ağırlıklı olarak ihracatı harekete geçirmeyi hedefleyen doğrudan ve/veya dolaylı teşviklere yönelik politika uygulamalarına yönelindiği, ekonominin dışa açılarak dünya ile bütünleşmesinin sağlanmaya çalışıldığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

2.1980 SONRASI İHRACAT POLİTİKASI VE İHRACAT TEŞVİKLERİ

Mutlak himayecilik, aşırı değerlenmiş para ve düşük faiz politikaları uygulayan gelişen veya yeni sanayileşmiş ülkelerin, sık sık dış ödemeler açığı krizleri ile karşılaştıklarını, büyüme hızının kesildiğini, buna karşın, ihracata ve ihracatın geliştirilmesine dayanan ya da dışa açık bir ekonomik modeli benimseyen ülkelerin ise dış ödeme sorunlarını hallettiklerini ve hatta dış ödeme fazlalıkları ile karşılaşabileceklerini, daha süratli büyüme ve gelişme sağlayabileceklerini söylemek mümkündür. Türkiye 1980 öncesi dönemde sabit kur politikası uygulamış sonuçta TL aşırı değerlenmiştir. İthalat çeşitli araçlar ile kısıtlanmaya çalışılmış, kambiyo rejimi de katı kontrol ve düzenlemelere dayandırılmıştır. Bu politikaların bir sonucu olarak da ihracat aleyhine yandaşlık yaratılmış ve bu yandaşlığı giderebilmek için de ihracatı teşvik tedbirleri uygulanmaya

³⁸Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık...*, a.g.e., s.30-31.

³⁹N. Töre, *Sektörel Gelişmeler, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 1992, s.194.*

başlanmıştır⁴⁰. Ancak bu tedbirlerde yeterince başarı sağlanamamış, ödemeler dengesi açıkları artmış, gerekli ithalat yapılamamış, üretim gerilemiştir. 1980 yılından itibaren ihracat aleyhine yaratılmış olan bu yandaşlığı giderecek ihracatın teşviki politikalarına daha fazla ağırlık verilmiştir.

2.1. 1980 Sonrası İhracata Yönelik Politika Uygulamaları

Türkiye’de 1980 sonrası ihracat rejiminin gelişimine bakıldığında Ocak 1980’den sonra, Eylül 1980 hükümet programında, “ihracatın gelişmesi için her tür tedbir zamanında ve eksiksiz alınacaktır; ihracat kredi sigortası bir an önce yürürlüğe konulacaktır” denilmekte; Ekim 1980’de yayınlanan İhracat Rejimi Kararı’nda ise “ihracat imkanlarının ve ihracatın en yüksek seviyeye çıkarılması, ilgili kamu ve meslek kuruluşlarının en önde gelen aracıdır” ifadesi kullanılmaktaydı. Daha sonra istikrar politikası çerçevesinde döviz kuru politikasında serbestlik sağlandı, talep politikası yurt-İçi talebin daraltılması yönünde gerçekleştirildi ve böylece sınai üretimin dış pazara yönelmesi sağlanmaya çalışılmıştır⁴¹.

Türkiye’de 1980 sonrası en önemli yasa Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkındaki Kanun’dur⁴². 1984 yılında kabul edilen bu kanunun amacı birinci maddede şöyle belirtilmiştir; “Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına düzenlenmesini sağlamak amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışındaki ek mali yükümlülükler konulması ve kaldırılması, bu yükümlülüklerle ilişkin esasların tespit edilmesi ve oluşan fonların kullanılması bu kanun hükümlerine göre yürütülür”. Bu kanunu yürütme yetkisi Bakanlar Kurulu’na verilmiştir. Bu kanuna dayanılarak çıkartılan “İhracat Rejimi Kararı”, “İhracat Yönetmeliği”, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yayınlanan “İhracat Tebliğleri” ve “Sirküleri” ile ihracat rejimi düzenlenmektedir.

---

⁴⁰S. Togan, a.g.e., s.52.

⁴¹C. Dura, Türkiye Ekonomisi, Erciyes Ü Y. No: 19, 1986, s.207

⁴²R.G. 15.12.1984 Sayı: 18313.

Türkiye ihracata yönelik teşvik politikalarını 1980 öncesi yıllarda da uygulamıştır. Bunlar arasında istihsal vergisi istisnası, vergi iadesi, ihraç ürünlerinin üretiminde kullanılan girdilerle ilgili gümrük vergisi ve vergi-resim-harç istisnası sayılabilir⁴³. İhracatın teşviki konusundaki en önemli adım 27.6.1963 tarih ve 261 sayılı İhracatı Geliştirmek Amacı ile Vergilerle İlgili Olarak Hükümetçe Alınacak Tedbirlere Dair Kanun ile atılmıştır⁴⁴. Bu kanun ile ürünlere ihraç yüzü kazandırmak amacıyla, teşvik edilmesi ve ihraç fiyatlarında vergi-resim-harç ve benzeri yükümlülüklerden istisna edilmesi, bunların uygulanmasını mümkün kılacak şartların hazırlanması ve gerekli değişiklikleri yapmak için Bakanlar Kurulu'na yetki verilmiştir. 1987 yılında yürürlüğe giren 933 sayılı Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun ihracatın teşviki ile ilgili bazı tedbirler daha getirmiş ve 261 sayılı kanunun uygulanmasında etkinlik sağlamıştır⁴⁵.

Bu yasalardan başka, 1980 sonrası teşvik tedbirlerinin yasal dayanağını oluşturan önemli bir yasaya da değinmek yerinde olacaktır; Gümrük Giriş Tarife Cetveli'nin yürürlüğe getiren 25.5.1964 tarih ve 474 sayılı Kanun'un ikinci maddesinde⁴⁶ "Bakanlar Kurulu Uzun Vadeli Kalkınma Planı'nın hedefleri göz önünde bulundurularak, Gümrük Giriş Tarife Cetveli'nin mali ve koruyucu etkisini memleket ekonomisine en uygun nitelikte tutmak maksadıyla Kararnemelerle, Gümrük Giriş Tarife Cetveli'inde gösterilen vergi nispet ve hadlerinde ve tarifedeki noktalarda gerekli değişiklikleri yapmaya ve bu değişikliklerin uygulamasına ilişkin usuller ve şartları tespiti, yetkilidir" denilmektedir. Böylece yapılacak vergi indirimleriyle ihracatçılara ucuz girdi ve maliyetlerde düşüş sağlanarak teşvik sağlanması amaçlanmıştır.

1980'den başlayarak ihracata ağırlık veren politikaların oluşturulmasında, geçmişte uygulanan bu ihracat teşvikleri esas alınmış, mevcut sistem düzenlenip geliştirilerek ihracat desteklenmeye çalışılmıştır. İhracatta uygulanan destekleme oranları arttırılmış,

⁴³N. İbrahimhakkıoğlu, *Planlı Dönemde İhracatı Teşvik Politikası*, İGEME Y. No: 107, 1986,s.3-5.

⁴⁴..., *Dış Ticaret ve Yatırım Mevzuatı 1987*, İGEME, Ankara, 1987, s.1.

⁴⁵O. Orhan Bali, *Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Kredilendirilmesi "Mevzuat ve Uygulama Esas ve Usulleri"*, Ankara, 1977, s.335.

⁴⁶..., *Dış Ticaret ve Yatırım Mevzuatı 1987*, İGEME, Ankara, 1987, s.8.

dövizle ilgili uygulamalarda ihracat lehine kolaylıklar sağlanmış, vergi iade sisteminin kapsamı genişletilmiştir⁴⁷.

1980'lerde üç grup politika aracı (zaman içinde ağırlık ve dozları değişmek üzere) ihracatı özendirmek amacıyla kullanılmıştır:

I. İhracatçıya doğrudan katkıları (İhracatta Vergi İadesi, DFİF ve KKDF'dan ihracatçılara yapılan ödemeler, Navlun Primi).

II. İhracatın girdi maliyetini düşürücü önlemler (tercihli ihracat kredileri, gümrük muafiyetli ithalat imkanı, döviz tahsisi, ihacat karşılığı dövizlerden mahsup).

III. İhracatın vergi sonrası karlılığını yükseltecek önlemler (KDV muafiyeti Kurumlar Vergisi'nden kısmi muafiyet, Konut Fonu muafiyeti, vergi-resim-harç istisnaları).⁴⁸

Türkiye'de ihracatı teşvik politikasının en önemli araçlarından biriside, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda⁴⁹ ve daha önceki planlarda da belirtildiği gibi, ülke ihracatını arttırırken sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payının da arttırılmasıdır.

Türkiye'deki ihracatı teşvik politikası araçlarına geçmeden önce, ihracatı teşvik tedbirlerinin çeşitli ülkelerdeki uygulamalarına değinilmesi yerinde olacaktır:

Brezilya'da normal kredi faizlerinin asgari yüzde 50 olmasına karşılık, Brezilya Bankası'nda oluşturulan bir fondan ihracatçılar (yüzde7 ila 12 arasında 18 aya kadar değişen) ihracat kredisi almaktadırlar. Aynı bankanın dış işleri şubesi 1 ila 5 yıla kadar ve özel durumlarda 8 yıla kadar değişebilen, yıllık yüzde 7 oranında faizle, ihracat kredisi vermektedir. Vergi ile ilgili teşvikler doğrudan maliyet indirimi şeklinde uygulanmaktadır. Çeşitli indirimlerle ihracatçının maliyeti yüzde 40'a varan oranlarda azaltılmaktadır.⁵⁰

⁴⁷O. H. Aktan, GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası "Geçmişi ve Geleceği", 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğler, DPT, Ankara, 1993, s.9.

⁴⁸K. Boratav ve E. Türkcan, a.g.e., s.39.

⁴⁹Devlet Planlama Teşkilatı, Beşinci Beş Yıllık..., a.g.e., s.66.

⁵⁰A. Narlı, İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Tarihsel Gelişimi, HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, 1988, s.33-34.

Fransa 1928 yılından beri uluslararası ticaretteki payını arttırmak için ihracatı teşvik etmektedir. Bir ayırım gözetilmeden bütün ihracatçı firmalar aynı oranda teşvik edilmektedir. Ayrıca küçük ölçekli ve orta ölçekli firmalara, ihracatlarını arttırmak için yıllık yüzde 8-9 faizle yükleme öncesi finansmanı verilmekte, döviz kuru dalgalanmalarına karşıda garanti sağlanmaktadır. İhracatçılara yüzde 17 tutarında KDV iadesi yapılmakta ve firmaların yurt dışındaki şube kârları kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır.⁵¹

Almanya'da vergi iadesi yada muafiyet yolu ile ihracatın teşvikine ilişkin düzenleme bulunmamaktadır. Yalnız ihracatçılara ülke içinde uygulanan yüzde 14 KDV uygulanmamaktadır. İhracat kredisi alabilmek için ihracatın teşvik edilebilir bir nitelikte olması zorunluluğu vardır. İhracat kredi garantisi hükümet taahhütü altında çalışan birkaç özel şirket tarafından yürütülmekte ve bu şirketler ihracatçının veya kredi veren kuruluşun, politik ekonomik ve ticari risklerine karşı teminat altına alınması görevini yürütmektedir.⁵²

Japon-Eximbank özel bankalar yoluyla alıcı ve satıcı kredisi temin etmekte, diğer hükümetlere Japon hükümeti adına yüzde 7'nin altında bir faizle Japon mallarının ithalatı için kredi vermektedir. Dış Ticaret ve Sanayi Bakanlıkları ile birlikte Japon-Eximbank normal risklere karşı ihracat sigortası yapmakta, Japon parası hariç diğer paralarla yapılan sözleşmelerde kur garantisi temin etmektedir. Hükümetin etkisi ile ihracatçı firmaların kredi maliyetleri yüzde 60 oranında azalmaktadır.⁵³

2.2. Türkiye'de İhracatı Teşvik Politikasının Araçları

İhracatı teşvik tedbirleri özetle, çeşitli vergi iade, istisna ve muafiyetler ile kredi ve döviz imkanlarından oluşmaktadır. İhracatın teşviki ile ilgili 24 Ocak sonrası yürürlüğe giren ekonomik kararlar ve tebliğler dizisi ihracatın teşvik mevzuatını istenilen seviyeye getirmek amacıyla uygulanmıştır. 1980'li yıllarda uygulanan ihracatı teşvik tedbirlerinin

⁵¹A. Narlı, a.g.e., s.34.

⁵²Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu "Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları"*, DPT Y.No: 2199_ÖİK:349, Ankara, 1990, s.88-91.

⁵³A. Narlı, a.g.e., s.34-35.

araçları aşağıdaki başlıklarda incelenebilir.

2.2.1. Vergi İadesi Rejimi

216 sayılı kanun ile uygulamaya başlanan vergi iadesi konusunda çıkartılan ilk kararname 5.12.1963 tarih ve 6/2453 sayılı Kararname'dir. Merkez Bankası bu kararnameye dayanarak Mart 1964 tarihinden itibaren ilk vergi iadelerinde bulunmaya başlamıştır⁵⁴. 1964'ten sonrada vergi iadesi rejiminde kararnameler ile birçok değişiklik yapılmıştır.

Türkiye'de vergi iadesi ile güdülen amaç kısa dönemde mamüllere ihraç gücü kazandırmak, uzun dönemde ise ihracatın bünyesini değiştirerek mamül mal ihracatının toplam ihracat içindeki payını arttırmaktır⁵⁵. Bu amaç daha öncede belirtildiği gibi ihracatın teşvik politikasının temel özelliğini ortaya çıkartır.

1975 öncesinde ihraç ürünlerine verilen vergi iadesi oranları her mal için ayrı ayrı hesaplanmaktaydı. Ancak 16.9.1975 tarihli Resmi Gazete de yayınlanan 7/10624 sayılı İhracatta Vergi İadesi Kararı'nda vergi iadesinden faydalanacak mamüller 10 liste halinde gösterilmiş ve sırasıyla 1 nolu listede gösterilen mamüllere yüzde 20 olmak üzere 9 nolu listeye sıfır oranında, bunun yanısıra 10 nolu listede yer alan mamüllere listede yazılı tutarlarda vergi iadesi yapılacağı belirtilmiştir⁵⁶. İhracatta vergi iade oranlarında yıllar itibariyle çeşitli tarihlerde değişiklikler yapılmıştır. Zamanla buna eklenen çeşitli kararlar ve tebliğler çerçevesinde vergi iadesi rejimi düzenlenmiş liste sayıları da 1987'den itibaren zaman içinde kademeli olarak azaltılmıştır. 31.3.1988 tarih ve 18/12813 sayılı Karar ile, Nisan 1988'den itibaren yıl sonuna kadar her ay için vergi iade listelerindeki yüzde miktarlarının 1/10 nispetinde düşürülerek ödeme yapılmasına ve vergi iade uygulamasının 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren de kaldırılmasına karar verilmiştir⁵⁷. 1985 yılında

⁵⁴Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu "Yatırımların ve İhracatın Kredilendirilmesi."*, DPT Y.No: 1872_ÖİK:293, Ankara, 1982, s.130.

⁵⁵T.C. Ticaret Bakanlığı, *50 Yılda Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri*, Ankara, 1974, s.12.

⁵⁶Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK...*, a.g.e.,s 15.

⁵⁷İstanbul Sanayi Odası, *Yatırım ve İhracatın Teşvik Esasları 1988*, İSO Araştırma Dairesi Y.No: 1988/10, 1988, s.27.

Türkiye'nin GATT Sübvansiyon Anlaşması'na imza koyması bu politika değişikliğinde önemli rol oynamıştır.

2.2.2. Kaynak Kullanımı Destekleme Primi

15.12.1984 tarihinde 84/8860 sayılı Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Kurulması Hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararı⁵⁸ ile Merkez Bankası nezdinde KKDF kurulmuştur. Bu karar 7 Haziran 1988 tarih ve 88/12944 sayılı karar ile tamamen yenilenmiştir. Bu fonun amacı kalkınma plan ve yıllık programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yatırımların yönlendirilebilmesi ve ihracat kredilerinde kredi maliyetlerinin düşürülmesine yöneliktir.

İhracatı Teşvik Kararına göre ihracatını serbest döviz karşılığında gerçekleştiren ihracatçılar Kaynak Kullanımı Destekleme Primi'nden yararlanabilirler. Başlangıçta ihracata tekabül eden net döviz gelirin, tahsil olunan malın ihracında yüzde 4 olarak (Destekleme Fiyat İstikrar Fonu primi tahsil olunan malların ihracında yüzde 2) belirlenmiş, fakat 1986'da yapılan değişiklikte bu oran yüzde 2'ye (DFİF primi tahsil olunan mallarda yüzde sıfır) indirilmiştir⁵⁹.

Kaynak Kullanımı Destekleme Primi 1984 yılı sonunda kaldırılmış bulunan ihracatta düşük faizli selektif kredi uygulaması ve ihracatı teşvik fonu kredilerinin ihracatçılar bakımından doğurduğu kayıpları telafi için getirilmiş bir önlem olarak uygulamaya geçirilmiştir⁶⁰.

2.2.3. Vergi, Resim Harç İstisnası

15.12.1984 yılında, İhracatı Teşvik Kararı ile yürürlüğe giren, İhracatı Teşvik

---

⁵⁸R.G. 15.12.1984 Sayı: 18606.

⁵⁹Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK..., a.g.e., s.17.

⁶⁰H. Seyidoğlu, Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri ve Ekonomik Etkileri, Marmara Ü. Ekonomik Araştırma Merkezi Araştırma No: 6, İstanbul, 1986, s.21.

Mevzuatı'nda alınan 85/9353 sayılı Karar⁶¹ ile vergi, resim ve harç istisnası yürürlüğe girmiştir. Daha sonra değişik yıllardaki tebliğlerle çeşitli ilave değişiklikler yapılmıştır. Bunlara göre, ihracat finansmanında bankaların kullandıracağı krediler, ihracat işlemleri ile ilgili olarak banka, sigorta şirketleri ve diğer kuruluşların yapmış olduğu hizmet ve muameleler dolayısıyla tahsil ettikleri paralar, ihracatı teşvik belgesine dayalı yapılan ithalat, ihracat karşılığı ödenecek vergi iadeleri ile ilgili diğer işlemler, Banka Sigorta Muameleleri Vergisi ile Damga Resminden, Hal Rüsmundan ve diğer harçlardan muaf tutulmuştur.

2.2.4. Gümrük Muafiyetli İthalat

İhracatçılar için ihraç ürünlerinin girdilerinin ithalinde öncelikli olarak döviz tahsisi ve ithal girdilerin gümrük vergisinden muafiyeti 1968 ve 1970'de çıkartılan İhracatın Teşviki ve Geliştirilmesine Dair Karar'lar çerçevesinde uygulanagelmektedir.

1984 yılında 85/2 sayılı İhracatı Teşvik Tebliği'nde ihracatçıların kendilerinin veya yan sanayicilerinin ihracını taahhüt ettikleri malların yapımında kullanacakları ham ve yardımcı maddeler ile ambalaj malzemelerinin ithalini, ihracatı teşvik belgesinde belirtilen esaslar çerçevesinde, gümrük vergisi ile ithalde alınan diğer vergi ve resimlerden ve fon kesintilerinden muaf olacağı belirtilmiştir⁶². Bu kolaylıktan yararlanabilmek ihracatı teşvik belgesi alınması ile mümkün kılınmıştır.

2.2.5. Geçici Kabul Rejimi İle Mal İthalı

Geçici Kabul Rejimi, 1615 sayılı Gümrük Kanunu'nun 118. maddesine dayanılarak getirilen bir uygulamadır. 933 sayılı Kanun'un dördüncü maddesi gereğince bu uygulamanın yürütülmesi Devlet Planlama Teşkilatı, Teşvik Uygulama Başkanlığı'na verilmiştir.

Döviz tahsisi suretiyle bedeli ödenerek veya bedelsiz olarak dışarıdan getirilecek ham veya

⁶¹R.G. 13.4.1985 Sayı: 18724.

⁶²Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK..., a.g.e., s.18.

yarı-mamül maddelerden, ülke içinde başkaca maddeler katılmış olsun veya olmasın, tamamlayıcı veya değerlendirici az veya çok bir işçilik gördükten sonra elde edilecek mamül veya yarı-mamülün, en geç iki yıl içinde tekrar yurt-dışına çıkarılması ile ilgili geçici kabul işlemleri DPT Müsteşarlığı'ndan ihracatı teşvik belgesi alınarak yapılır.

Bedelsiz ithalatta genellikle fason imalat yapılacak bir üretim söz konusudur. Ayrıca geçici kabul yoluyla getirilen malların ihracında, ihracatçıların belli sınırlar içinde vergi iadesinden yararlanma olanağı da verilmiştir⁶³.

2.2.6. İhraç Sayılan Satış ve Teslimler İle Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetler

İhracat sayılan satış ve teslimlerin 1984 yılından itibaren vergi iadesinden faydalanmasından vazgeçilmiştir. Aynı yıl KKDF'ndan destekleme primi ödeneceği hükme bağlanmıştır. Daha sonra ödenecek prim oranları Nisan 1986 ve Ekim 1986'da iki kez düşürülmüş ve Kasım 1986'da destekleme prim oranının yüzde sıfır olarak uygulanacağı belirlenmiştir⁶⁴. 5 Nisan 1988 ve 11 Kasım 1988 tarihlerinde en son tebliğler ile de ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetler çerçevesinde, gümrük muafiyetli döviz tahsisi ile vergi-resim-harç istisnasından yararlanmak isteyen ihracatçılar bu Tebliğ hükümleri çerçevesinde DPT Müsteşarlığı'ndan ihracatı teşvik belgesi almak zorundadır denilmekte ve söz konusu hizmet ve faaliyetler şu şekilde belirtilmektedir:

I. Yatırım programlarında yer alan yatırımlardan uluslararası ihaleye çıkarılanların veya yabancı parayla finanse edilenlerin tamamının veya bir bölümünün ya da malzemelerinin ihalesinin,

a) Yabancı firma tarafından kazanılmış olması halinde bu işte kullanılacak mal ve malzemeyi teslim eden yerli imalatçı firmaların teslimleri

b) Yerli firma tarafından kazanılmış olması halinde bu firmanın yanında,

⁶³H. Seyidoğlu, a.g.e., s.23.

⁶⁴Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK..., a.g.e., s.24.

mükerrer teşviklerden yararlandırılmamak kaydı ile, bu işte kullanılacak mal ve malzemeyi üreten yerli firmaların teslimleri

c) Yerli ve yabancı firmaların bir konsorsiyum şeklinde kazanılmış olması halinde, yabancı firmaya tekabül eden oranda (1-a) fıkrası çerçevesinde, yerli firmaya tekabül eden oranda (1-b) fıkrası çerçevesinde yerli imalatçı firmaların teslimleri

II. Uluslararası ikili veya çok taraflı anlaşma hükümlerine göre yurt içinde bulunan yabancı kuruluşların yurt dışından getirme imkanına sahip buldukları sınai mamülleri

teslim eden imalatçı firmalar ile tesislerin yapımını üstlenen müteahhit firmaların faaliyet ve teslimleri,

III. Kamu kurumu ve kuruluşlarınca uluslararası ihaleye çıkarılan yatırım malı ve sınai mamüllerin ihalesini kazanan yerli imalatçı firmaların teslimleri,

IV. Ambalaj malzemesi imalatçılarının ihracatı teşvik belgesi süresi içinde teslim edilmek ve ihracatçının ihrac ürününü ile birlikte ambalaj olarak 12 ay içerisinde ihraç edilmek şartıyla yapılan ambalaj malzemesi satışları,

V. Yurt içinde ikamet eden yabancı uyruklu elçilik mensuplarına döviz karşılığı yapılan otomobil veya dayanıklı tüketim malları satışları; yabancı uyruklulara, turistlere veya yurtdışında çalışan Türk vatandaşlarına yapılan ve yıllık 10.000 ABD dolarını aşan satışlar,

VI. Yerleşim yeri, projesi, nitelikleri, teslim tarih ve ödeme şartları belli toplu ve sosyal konutlarda asgari 500 adet, lüks konut ve işyerlerinde ise 200 adet olmak üzere inşa edilerek, bedelleri yurt dışında çalışan Türk Vatandaşları'nın yurda getirmek zorunda olmadıkları dövizlerden ödenmek kaydıyla, bu şahıslara konut ve işyeri satışları,

VII. Kara,deniz veya hava ulaştırma hizmet ve faaliyetleri neticesinde kazanılan navlun bedellerin serbest döviz olarak yurda getirilmesi, kamu kurum ve kuruluşlarınca uluslararası ihaleye çıkarılmış taşımaları yüklenen firmaların bu işten sağladıkları navlun gelirleri,

VIII. Turizm müesseseleri ile seyahat acentalarının yurt içinde veya yurt dışındaki turizm faaliyetleri sırasında yaptıkları döviz karşılığı hizmet satışları,

IX. Uluslararası ihaleye çıkan kamu projeleri veya yurt dışı müteahhitlik, müşavirlik ve mühendislik hizmetleri gibi döviz kazandırıcı hizmet projeleri,

X. Bedelleri döviz olmak kaydıyla yabancı bandıralı gemi, uçak veya TIR'ların

bakım ve onarımı ile bunlara yapılan mal ve hizmet (yakıt hari) satışları,

XI. Türk limanları ile Adriyatik limanları ve Köstence Limanı arasında (devletçe bu amaçla ihdas edilecek yeni hatlar dahil) Türk bayraklı Ro/Ro gemisi çalıştıran donatanların Türk plakalı TIR/ TREYLER'leri TL karşılığı taşımaları,

XII. Yanlız türevi üreticilerin ikili veya çok taraflı anlaşma hükümleri çerçevesinde yurt içinde bulunan yabancı veya uluslararası kuruluşlara serbest döviz karşılığı akaryakıt teslimleri.⁶⁵

Buraya kadarki 12 madde içinde 1 ve 2. maddeler yüzde 50 gümrük muafiyetli döviz tahsisi ile vergi-resim-harç istisnasından yararlanacak teslimler; 3-4 ve 5. maddeler yüzde 25 gümrük muafiyetli döviz tahsisi ile vergi-resim-harç istisnasından yararlanacak teslimler, diğeri de yalnız vergi-resim-harç istisnasından yararlanacak faaliyetler olarak belirtilmiştir.

2.2.7. Konut Fonu Muafiyeti

Türkiye üzerinden üçüncü ülkelere yönelik karayolu taşımalarında, belirli petrol ürünlerinden ton başına 3 ABD doları konut fonu kesintisinden, ihracatı teşvik belgesi almak kaydı ile, mükellefler muaf tutulabilmektedirler. 1986 ve 1988'deki İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Kararları içinde yer almıştır.

2.2.8. İhracat Karşılığı Dövizlerden Mahsup

İhracatı Teşvik Kararı uyarınca teşvik belgesinde taahhüt edilmiş bulunan ihracattan sağlanan dövizlerin yurda getirilmeyerek bazı döviz borçlarına mahsup edilmesi imkanı vardır⁶⁶. İhracatçıların kendilerinin ve/veya yan sanayicilerinin ithal ihtiyaçlarının karşılanması için, ithal ihtiyaçları için aldıkları dış kredilerin ana-para faiz giderleri ve komisyonları için, ithal ihtiyaçları bedelleri dış ülkelere sağlanan ve parça parça kullanılacak dış kredilerden kullanılması halinde, bu girdilerle imal edilecek mamüllerin

⁶⁵Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK., a.g.e., s.24-26.

⁶⁶E. Çarıkçı, Türkiye'de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları, İstanbul, 1992, s.106.

ihracı karşılığı olan dövizlerle yapılan ithalat bedelinin ödendiği ana-para faiz ve komisyon giderleri için mahsup işlemi yapılmaktadır⁶⁷. Mahsup edilen bu dövizler ihracatçının taahhüt hesabına sayılabilmektedir.

2.2.9. İhracat Kredileri

1980'li yılların başlarında ihracatçı, ihracat kredisini başlıca iki kanaldan müracaat edebilmekteydi. Eğer başka ülkede bulunan bir ithalatçı, kendi bankasına gitmiş ve ihracatçı lehine akreditif açılmasını talep etmiş ise, ihracatçı, bankasına gidip ihracat kredisi müracaat edebilirdi. İhracatçı lehine açılmış akreditifin bulunmadığı durumlarda, ihracatçı, ihracatı teşvik belgesi almak için ilgili makamlara başvurur ve belgenin verilmesi durumunda belge ile birlikte bankasına başvurarak ihracat kredisi açılmasını isteyebilirdi.

Teşvik belgesine gerek duyulmayan belgesiz ihracat kredisi uygulaması 30 Mayıs 1980 tarih ve 8/887 sayılı İhracatı Teşvik Kararına Ek Karar'a göre yürütülmüştür. Bu uygulamaya göre, kredi miktarı, ihracatçının ihracat karşılığında taahhüt ettiği dövizin yüzde 80'ni geçemez. Aracı banka ise kredi talebinin asgari yüzde 20'sini kendi kaynaklarından karşılamak durumundadır. Geri kalan için TC Merkez Bankası'na reeskont talebi ile başvurabilir. Kredi vadesi sanayi ürünlerinde 8 aydır ve taahhüt edilen ihracatın fiilen gerçekleşmesi durumunda 3 ay daha süre uzatılabilir.

İhracatı teşvik belgesi kredisi olarak isimlendirilen ve 25 Ocak 1980 tarih 8/182 sayılı Kararname'ye göre, ilgili kişi veya kurum, söz konusu belge ile bankasına müracaat eder ve kredi açılmasını ister. Belgenin alınması ile sağlanan teşvikler vergi-resim-harç istisnası ile faiz farkı iadesidir⁶⁸. ihracat, süresinde gerçekleştirilmez ise sağlanan bütün kolaylıklar geri alınır.

İhracatı teşvik belgesi alanlar ayrıca İhracat Teşvik Kararı ile kurulmuş bulunan İhracatı Teşvik Fonu'ndan kredi kullanabilmektedirler. Bu krediler 9.Şubat. 1982 tarih ve

⁶⁷O. Orhan Bali, *İhracat Kredisi Sigortası Semineri 14-15 Nisan 1981 "İhracatı Teşvik Tedbirleri Uygulama Esas ve Usulleri"*, AİTİA Y.No: 151, Ankara, 1981, s.67.

⁶⁸S. Togan, a.g.e., s.77.

82/1 sayılı İhracatı Teşvik Tebliği'ne göre yaş sebze, meyve ve su ürünlerine verilmektedir. Teşvik ve Uygulama Dairesi, fondaki kredi imkanına göre, ihracatta vergi iadesi listelerinde yer alan bütün malların ihracatı içinde kredi verebilir. Kredi süresi en çok bir yıldır. Taahhüt edilen ihracatın yüzde 50'si fiilen gerçekleştirilirse süre 3 aya kadar uzatılabilir. Yatırım malları ihracatında ise süre 3 yıla kadar uzatılabilir.

Ayrıca yukarıda belirtilen fondan başka, Selektif Kredi Fonu ve Faiz Farkı İade Fonu uygulamaları tekrar düzenlenmiştir. Bu ödemeler sadece serbest döviz karşılığı yapılan ihracat için alınan kredilere uygulanmıştır.

Daha sonra çeşitli değişikliklere uğrayan ihracat kredileri, belgeli-belgesiz ihracat kredisi, ihracatı teşvik fonu, tütün finansmanı, vesikalı senet kredileri olmak üzere beş grupta yürütülmüş, 1985 yılı başında tütün finansmanı dışındaki spesifik ihracat kredisi uygulamasına son verilmiştir⁶⁹.

1986 yılı sonunda TC Merkez Bankası ihracat reeskont kredisi uygulamasına tekrar başlamıştır. Bu krediler son üç yılda her yıl 1 milyon dolardan az olmamak koşuluyla, toplam 5 milyon dolarlık ihracat yapmış olan firmalara kullanılmıştır. Kısa vadeli ihracat kredisi uygulaması, 21 Ağustos 1987 yılında, ihracatçıları ve yurt dışında müteahhitlik hizmetleri alanında faaliyet gösteren firmaları kredi, garanti ve ihracat kredi-sigorta yöntemleriyle desteklemek üzere 87/11914 sayılı Kanun ile kurulmuş bulunan Türkiye İhracat Kredi Bankası (Türk-Eximbank)'na devredilmiştir. 1988'de özel ihracat reeskont kredisi olarak uygulanan bu kredi, 1989 yılında dış ticaret sermaye şirketleri reeskont kredisi adını alarak Türk-Eximbank tarafından yıllık ihracatı 100 milyon doları aşan dış ticaret sermaye şirketlerine verilmiştir. Kredi vadesi 3 ay olarak belirlenmiş, ilgili firma vergi-resim-harç istisnasından yararlandırılmamıştır.

2.2.10. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonundan Yapılan Ödemeler

Bu fonun amacı, belirli ihraç ürünlerine doğrudan ödemede bulunmak yoluyla bu

---

⁶⁹O. H. Aktan, a.g.e., s.10.

malların ihracatını, pazarlamasını, ihracata yönelik ve ihracat sigortası sistemini desteklemek olarak tanımlanmıştır⁷⁰. DFİF 1980 yılında oluşturulmuş, 8 Kasım 1988 yılında Para Kredi Kurulu'nun 88/30 sayılı tebliği ile ihracatında DFİF'ndan ABD doları karşılığında TL ödeme yapılacak maddelere ilişkin liste yeniden düzenlenmiştir. Son değişiklik 29 Aralık 1988 yılında 88/32 sayılı tebliğ ile yapılmıştır⁷¹. Hangi malların ihracatında DFİF'dan ödeme yapılacağı Para ve Kredi Kurulu tarafından listeler halinde kararlaştırılmaktadır. 29 Aralık 1988 tarihinden sonra ödeme yapılacak malların kapsamı genişletilmiştir. Başlangıçta 24'ü imalat sanayii ürünü olmak üzere 45 mala DFİF'ndan spesifik bazda prim ödenmiş, 1988'de bu sayı 83'e (62'si sanayi ürünü), 1989'da ise 122'ye yükselmiştir. Fakat 1986-1987 yıllarında, bu fondan yapılan ödemelerin, ihraç değerini faturada yüksek göstermek yolu ile istismar edilmesi ve hayali ihracatı teşvik etmesi, 1988 yılında bu fondan yapılan prim ödemelerine advalorem olarak bir üst sınır getirilmiş, 1990 yılından itibaren bu fondan yararlandırılan ihraç ürünlerinin kapsamı daraltılmaya başlanmıştır.

2.2.11.Kurumlar Vergisi Muafılığı

24.12.1980 yılı ve 2362 sayılı Kanun ile ihracatçıların ihracat ile ilgili kurum kazançlarından belirli bir indirim yapılması olanağı getirilmiştir. Çeşitli tarihlerde çeşitli değişikliklere uğrayan bu kanun hükümlerine göre sanayi ürün veya yaş meyve, sebze, kesme çiçek, süs bitkileri ve bunların tohum ve fideleri ile su ürünleri ihracatından indirilmekte; aynı şekilde döviz olarak sağlanan dış navlun hasılatı ve bazı döviz şeklindeki turizm hasılatının da belli bir oranı kurumlar vergisinden indirilmektedir⁷². Böylece ihracatçılara bir vergi avantajı tanınarak ihracat özendirilmektedir.

Kurumlar vergisi istisnasından sanayi ürünleri için en az 250 bin dolarlık bir sınır getirilmiş iken diğer mal ve hizmetler için bir sınır getirilmemiştir. Başlangıçta yüzde 20 olarak belirlenen

⁷⁰O. H. Aktan, a.g.e., s.12.

⁷¹Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK...*, a.g.e., s.29.

⁷²S. Togan, a.g.e., s.140.

vergiden istisna edilen gelirin oranı, 1990 yılında yüzde 18'e ve aynı yıl içinde de yüzde 16'ya indirilmiştir. Bunun yanında ihraç ettiği ürünleri üretmeyen ihracatçı firmalar, kurumlar vergisi istisnasından 1/4 oranında yararlandırılmıştır⁷³.

2.2.12. Navlun Primi

Para Kredi Kurulu'nun 7.4.1986 tarih ve 86/6 sayılı Kararı ile Türk bayraklı gemilerle yapılan deniz taşımacılığında mesafeye göre DFIF'ndan ton başına prim ödenmesi hükme bağlanmıştır. Bu prim ödemeleri Kuzey Afrika ülkeleri için ton başına 3 dolar, Doğu Amerika sahilleri, Uzak Doğu, Aden Körfezi'nin kuzeyi için ton başına 8 dolar, Avustralya, Japonya ve Batı Amerika sahilleri için 12 dolar, navlun prim ödemeleri olarak belirlenmiştir⁷⁴.

Yukarıda belirtilen ihracat teşviklerinden başka, 1980'li yıllarda uygulanan önemli diğer teşvik ve teşvik sayılabilecek uygulamalarına da kısaca şu şekilde bahsedebiliriz; ihracatçıların veya yan sanayicilerinin ihracını taahhüt ettiklerini malların üretiminde ihtiyaç duyulan malların ithalatının yapılabilmesi için ihracatçılara veya imalatçı-ihracatçılara, oduna dayalı ham ve yarı mamül fiyatlarının, (bu firmalar için) dünya fiyatlarından yüksek olmamak üzere her yıl tebliğlerle belirlenmesi; belirli bir sermayeye sahip ve ihracat değeri yüksek olan firmalar için ayrıca ek teşvik imkanları getirilmiş, bu şirketlerden ihracatı 100 milyon doları aşanlar dış ticaret sermaye şirketi olarak adlandırılmış, ve bu şirketlere sağlanan kolaylıklar ile, ihracatta, uzmanlaşmış büyük sermaye şirketleri oluşturulması amaçlanmıştır.

Görüldüğü gibi ekonomideki şartların değişmesinin bir sonucu olarak, teşvik tedbirleri sürekli olarak kararname sirküler ve tebliğler ile değiştirilmiş, bazı teşviklerde zaman içinde uygulanmasındaki çarpıklıklar, yeterince etkin olamama suistimal, dış ülkelerle ya da uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmalar ve benzeri etkenlerden dolayı

⁷³O. H. Aktan, a.g.c., s.12.

⁷⁴Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK., a.g.c., s.30-31.

yürürlükten kaldırılmıştır.

3. TÜRKİYE’NİN 1980 SONRASI İTHALAT POLİTİKASI VE AVRUPA TOPLULUĞU İLE ORTAKLIK İLİŞKİLERİ

3.1. 1980 Öncesi İthalat Politikaları

Türkiye’de İthalat Politikası 1980’lerden önce sanayileşme stratejisinin temel bir aracı olarak ithalat kontrolleri şeklinde uygulanmaktaydı. Bu çerçevede ithalat, çeşitli vergi ve harçlardan oluşan fiyat önlemleri ile birlikte kotalar ve ithal yasakları gibi miktar kısıtlamaları ile de kontrol edilmekteydi. 1950’li yılların sonlarına doğru ithalat kontrolleri kurumsallaşmaya başlamış ve planlı döneme geçilmesiyle birlikte ithalata müdahale daha karmaşık ve yaygın bir dış ticarete müdahale sistemine dönüşmüştür.

Türkiye’de ilk kez 1958 yılında ithalat rejimi uygulamasına başlanmış, 1980 yılına kadar da çok önemli bir değişikliğe uğramamıştır. 1960 ve 1970’li yıllarda ithalatın kontrolü ithalat programları ile sağlanmış; Devlet Planlama Teşkilatı, T.C Merkez Bankası, Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı ile Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği’nin katkıları ile hazırlanan ithalat programları Resmi Gazete’de yayınlanmakta ve bu programlar ithalatı düzenlemek üzere çıkartılan tüm kararlar, yönetmelikler ve sirkülerler hükümlerini kapsamaktaydı⁷⁵. Söz konusu yıllarda Türkiye’de yürürlükte olan ithalat rejiminde, ithalatı kalkınma için zorunlu sayılan girdi ve yatırım mallarından oluşan Liberasyon Listesi, ithalatı zorunlu sayılmayan ve ilgili ülke ile Türkiye arasındaki ödeme anlaşmaları ve ticaret anlaşmalarına göre düzenlenen Anlaşmalı Ülkeler Kontenjanı Listesi olmak üzere üç ayrı listeden yapılmıştır⁷⁶. İthalat rejimine göre, liberasyon ve tahsisli mallar listelerinde yer alan malların ithaline mücadele edilmiş, liste dışı kalan mallara ise doğrudan doğruya ithalat yasağı getirilmiştir.

Liberasyon Listeleri I ve II sayılı listeler olmak üzere kendi içinde ikiye ayrılmış, birinci listede serbestçe ithal edilen hammadde ve yedek parçalar, ikinci listede ise ithali

⁷⁵S. Togan, a.g.e., s.21-22.

⁷⁶S. R. Karluk, Türkiye Ekonomisi, Bilim Teknik Yayınevi, 1994, s.252.

müsadeye bağılı olan mamül, yarı-mamül ve hammaddeler bulunmaktaydı. Tahsisli mallar veya diğere deyişle kota listesinde yer alan malların ithali tahsis edilen belli bir miktar döviz ile sınırlandırılmıştır⁷⁷. Liberasyon Listesi'nde yer alan bir malın yurt-içi üretimi başladığı zaman bu mal, çoğu zaman Tahsisli Mallar Listesi'ne dahil edilmekte ve yurt-içi toplam talebi karşıladığında bu mal bu listeden de çıkarılmaktaydı. Böylece bu listelerde yer almayan malların ithalatı gerçekleştirilemediğinden, üreticiler dış rekabete karşı korunmuş oluyorlardı. Anlaşmalı Ülkeler Kontenjan Listesi'ne göre yapılan ithalat, toplam içinde küçük bir paya sahipti ve bu ithalatın en önemli kalemi 480 sayılı Kanuna dayanan Amerikan yardımı çerçevesinde yapılan ithalatı kapsıyordu. İthalat hacmini miktar olarak sınırlamaya dönük bu uygulamaların yanında, fiyat önlemleri (gümrük vergisi, rıhtım resmi, damga resmi, istihsal vergisi,) ve dolaylı önlemler (ithalat teminatları, döviz tahsis belgeleri, v.b.) de koruma/ödemeler dengesini düzenleme amaçlı, yaygın olarak kullanılan araçlar arasında yer almışlardır⁷⁸.

Türkiye, bu bölümde de anlatıldığı gibi 1980'li yıllara kadar ithalat rejimlerinde miktar kısıtlamalarını fiyat ve dolaylı önlemleri çeşitli sıklık ve yoğunlukta kullanmış, ülke içi fiyatları dünya fiyatlarından ayırmış, sonuçta da dışa kapalı bir ekonominin temel fonksiyonlarını ithalat rejiminde de yerine getirmeye çalışmıştır.

3.2. 24 Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri /Yapısal Uyum Programı

Sonrası İthalattaki Sınırlamanın Kademeli Olarak Azaltılması ve İthalat Politikası

Türkiye 24 Ocak 1980 sonrasında gümrük vergileri ile gümrük vergisine eş etkili vergiler, İthalat kotaları, ithalat yasakları, ithalat teminatları, v.b. kısıtlayıcı önlemlerden oluşan ithalat rejimini zaman içinde liberalleştirmiştir. İthalatın liberalleştirilmesi ekonominin dışa açılmasını sağlamak, kaynak dağılımında etkinliği arttırmak ve ülke içi pazarı uluslararası sistem ile bütünleştirmek amacını taşımıştır.

⁷⁷S. R. Karluk, Türkiye Eko..., a.g.e., s.252.

⁷⁸K. Boratav ve E. Türkcan, a.g.e., s.43.

İthalatın libere edilmesi 1980 yılından başlayarak kademeli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Önce ithalattaki damga resmi yüzde 25'den yüzde 1'e düşürülmüş, 1980 öncesi yüzde 25-40

arasında değişen ithalat teminat oranları yüzde 7.5/15.0 seviyesine düşürülmüştür⁷⁹. Ocak 1981'den itibaren de liberasyon listeleri yeniden düzenlenmiş ithalat rejimi ile kotalar kaldırılmış, kota kapsamında ithal edilen malların 1/3'ü I sayılı liberasyon listesine, kalanı da II sayılı liberasyon listesine alınmış, ithalat hacminin yaklaşık yüzde 4'ünü içeren 200 tarife pozisyonunu kapsayan mal grubu II sayılı liberasyon (lisansa bağlı) listesinden, I sayılı liberasyon listesine aktarılmıştır. İthalatın serbestleştirilmesi yönünde en önemli adım 1983 yılı sonunda atılmıştır. 1984 yılı ithalat programı ile ithalat rejimi tamamen değiştirilmiştir⁸⁰. Yeni düzenleme ile tüm ithal malları üç listede toplanmıştır. Türkiye tarihinde ilk kez ithali yasak mallar listesi hazırlanmış ve hiç bir şekilde ithal edilemeyecek mallar bu listeye konulmuştur. Bu listedeki mallar; domuz eti, silah ve cephane tipik örneklerdir. Toplam ithalat içinde çok küçük bir paya sahiptir. İkinci liste izne bağlı ithal mallar listesi, resmi izin ile ithal edilebilecek malları göstermektedir. Ancak önceki kota listelerinden farklı olarak, bu listedeki mallar için miktar ya da değer kısıtlaması bulunmamaktadır. Üçüncü liste, liberasyon listesi, resmi izin gerekmeden ithal edilebilecek malları göstermektedir⁸¹. Böylece daha önceki yıllarda hangi maddelerin hangi yollar ile ithal edilebileceğini belirten ve geriye kalan maddelerin ithalatını yasaklayan bir ithalat rejiminden, ithali yasak malları tek tek belirleyen ve diğer maddelerin ithalini serbest bırakan bir rejime geçilmiştir.

1984 ithalat rejimi ile getirilen en önemli değişiklik, tahsisli ithal malları listesinin ve dolayısıyla miktar kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Ancak ithalatı izne tabi malların ithalatını yapabilmek için Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan izin almak gerekmektedir. Bu şekilde de bu listedeki malların ithali için resmi izin zorunluluğu hükemete ithal mallarını kısmen denetleme olanağı vermektedir. Ayrıca bu listedeki

⁷⁹Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar "Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler", DPT, 1990, s.43.

⁸⁰Z. Öniş, a.g.e., s.15.

⁸¹H. Olgun ve S. Togan, a.g.e., s.28.

malların büyük bir bölümü yurt içinde de üretildiğinden, izin zorunluluğu, hükümete gümrük vergileri yetersiz kalıp rakip ithalat yurt içi üretime zarar verdiği takdirde, rakip ithalatı kısma yetkisi vermektedir⁸². 1984 yılı ithalat rejimi ile vergi oranları yeniden gözden geçirilmiş ve belirli ölçülerde düşürülmüştür.

1984 yılında üç ayrı liste halinde düzenlenen ithalat rejiminin kapsamı 1985 yılında genişletilmiş ve bunlara ek olarak fon ödemek suretiyle ithal edilecek mallar listesi yayınlanmış, fon ödenerek ithal edilecek mallar listesi daha çok tüketim mallarından oluşmuştur⁸³. Fon ödemek suretiyle ithal edilecek maddelerin libere maddeler (ithali serbest) rejimine tabi olduğu ithalat rejiminin üçüncü maddesinde belirtilmiştir. Ayrıca ithalatta fon uygulaması ile, daha önce ithaline müsaade edilmemesi veya sınırlı miktarda edilmesi nedeniyle yurda kaçak olarak giren malların, fon ödenmesi yolu ile ithalatına izin verilerek, haksız rekabet önlenmiş ve sağlanan kaynaklar çeşitli sosyal programlara aktarılmıştır. Başlangıçta Konut Fonu'na kaynak oluşturan ve sınırlı sayıdaki mallara uygulanan bu fonun kapsamı, zamanla genişlemiş ve giderek artan sayıda mal Konut Fonu Ödenecek Mallar Listesine alınmıştır. Böylece, bu vergi yurt içi üretimi korumanın önemli bir aracı konumuna gelmiştir⁸⁴. Daha öncede belirtildiği gibi ithalat korumasının gümrük vergilerinden tarife dışı engellere kaydırılarak dünyadaki çağdaş yöntemle uydurulduğu ortaya çıkmaktadır.

1986 yılı ithalat rejiminde ithal edilebilecek mallar, müsadeye tabi ve libere mallar olarak sınıflandırılmakla birlikte, ithalatı müsaadeye tâbi mal sayısı giderek azaltılmış, 1986 yılında bu mal grubu sayısı 245 iken, 1987 yılında 111'e, 1988 yılında 33'e ve 1989 yılında ise 16'ya düşürülmüştür. 1990 yılında da ithalat rejimine göre özel kanunlar ile ithali yasak olan malların dışında, ithalatı izne bağlı hiçbir mal kalmamıştır⁸⁵. Ayrıca Ocak 1984 öncesinde (Aritmetik) ortalaması yüzde 76.3 olan nominal gümrük vergisi oranı yüzde 48.9'a indirilmiş⁸⁶ ya da bazı demir çelik ürünlerinde olduğu gibi (1989 yılı

⁸²H. Olgun ve S. Togan, a.g.e., s.28.

⁸³S. R. Karluk, Türkiye Eko..., a.g.e., s.253.

⁸⁴S. R. Karluk, Türkiye Eko..., a.g.e., s.254.

⁸⁵Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'den 1990'a..., a.g.e., s.343.

⁸⁶G. Kazgan, Ekonomide..., a.g.e., s.349.

itibariyle) tamamen kaldırılmıştır⁸⁷.

1980'li yıllarda sanayicilerin ve ithalatçıların uzun vadeli plan yapabilmeleri ve istikrarlı bir ortam sağlanması amacıyla ithalat rejimlerinin yıllık olarak yayımlanmasından vazgeçilmiş buna karşılık, yıl içinde özellikle fon ve gümrük vergisi listelerinde ekonomik konjonktürde meydana gelen gelişmelere ve duyulan ihtiyaca göre belli oranlarda indirimler ve düzenlemeler yapılmış, yeni maddeler fona tâbi tutulmuş veya fon listesinden çıkartılmıştır⁸⁸. Son olarak 1990 yılında 89/14910 sayılı İthalat Rejimi Kararı⁸⁹ ile getirilen son değişiklikleri özetleyebiliriz:

I. Müsadeye Tabi Mallar Listesi tamamen kaldırılarak ithalatın tamamen serbest olması sağlanmıştır.

II. İthalatta teminat uygulamasına son verilmiştir.

III. Dış ticareti devletleştirilmiş ülkelerde yapılacak ithalat genel esaslara tabi tutularak kısıtlamalar kaldırılmıştır.

IV. Gümrük Vergisi Listesi ile Toplu Konut Listesi birleştirilmiş ve tek listeye dönüştürülmüştür.

V. Gümrük vergisi oranlarında önemli indirimler yapılmıştır.

VI. Fona tâbi maddelerden indirim yapılmıştır.

VII. İzmir Enternasyonal Fuarında satışına izin verilen mallarda gümrük vergisi ve Toplu Konut Fonunun yüzde 50 eksiği ile tahsil edilmesi sağlanmıştır.

Türkiye ayrıca, GATT'ın Anti-Damping Kodu'na uygun olarak hazırlanan 3577 sayılı İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkındaki Kanun ile Karar ve Yönetmelikten oluşan Anti-Damping Mevzuatı'nı oluşturmuş, 1.10.1989 tarihinde yürürlüğe giren bu kanun ile ithalatta haksız rekabet hallerinden damping ve sübvansiyona konu olan ithalatın sebep olacağı haksız rekabete karşı bir üretim dalının korunması veya piyasa yapısının bozulmasının önlenmesi sağlanmıştır. Yeni oluşturulan mevzuat ile de belirli esas ve usuller için de incelenerek sonuçlandırılmasına imkan sağlanmıştır.

⁸⁷N. Töre, a.g.e., s.190.

⁸⁸F. Yemişçi ve diğerleri, a.g.e., s.50.

⁸⁹R.G. 17.1.1990 Sayı:20405.

3.2.1. İthalata Konulan Engellerin Azaltılması Çerçevesinde 1980 Sonrası İthalata Uygulanan Vergi, Resim ve Fonlar

Türkiye’de 1980’li yıllarda uygulanan vergileri 9 başlık altında inceleyebiliriz; Gümrük Vergisi, Belediye Hissesi, Damga Resmi, Ulaştırma Alt Yapılar Resmi, Toplu Konut Fonu, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, Maden Fonu , Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve Katma Değer Vergisi.

3.2.1.1. Gümrük Vergisi

Ocak 1980 Kararları ile yapısal değişiklik politikaları çerçevesinde, ihracata yönelik politikaların yanında, ithalat rejiminde önemli değişiklikler yapılırken gümrük vergi oranları da büyük ölçüde indirilmiştir. Özellikle 1984 sonrası yıllarda yoğunluk kazanan, ithalatın libere edilmesi yönünde politikalarla bu dönemde bir yandan gümrük vergisi oranları düşürülerek ithalatta liberasyona gidilmiş, diğer yandan da vergi oranlarının yapısında bir değişiklik yapılmıştır. Gümrük vergisi oranları ham maddelerde yüzde 15, ara maddelerde yüzde 10 ile yüzde 30 ve mamul mallarda yüzde 30 ile yüzde 40 arasında tutulmuştur; böyle bir tarife yapısı ise sanayileşmiş ülkelerde görülmektedir⁹⁰. Mamul mallara uygulanan yüksek tarife oranları sanayi yapısını koruyucu etki yaratmakta olup, hammadde ve ara mallara uygulanan düşük tarifeler ise sanayide ihtiyaç duyulan ithal girdilerin maliyetlerini düşürücü etki yaratma amacına yöneliktir.

Türkiye’nin ayrıca tarife indirimlerinde uluslararası kuruluşlarla ilişkiler ve üyeliklerinden dolayı yükümlülükleri vardır. GATT’a üye olan Türkiye, GATT üyelerine de anlaşmalar çerçevesinde düşük oranlarda tarifeler uygulamak zorundadır. Ayrıca Türkiye ile ticaret anlaşmasında bulunan ülkelere karşı da En Çok Kayrılan Ülke Kuralı’na göre düşük gümrük tarifeleri de bulunmaktadır. Türkiye’nin üye olduğu bir diğer uluslararası kuruluş da AT’tır. 1987’den sonra canlanmaya başlayan ilişkiler çerçevesinde topluluk üyesi ülkelere de tavizli vergi oranları uygulanmaya başlanmıştır.

⁹⁰H. Seyidoğlu, *Ulus...*, a.g.e., s.373.

1980'li yıllarda uygulanan gümrük vergisi oranları 14.5.1964 tarih ve 474 sayılı Yasaya dayandırılmıştır. Bu kanunda yer alan bir madde ile de gümrük vergileri ve ithalde alınan diğer vergi ve resim oranlarında değişiklik yapma yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiştir.

Gümrük tarifeleri 1 Ocak 1989 tarihine kadar Gümrük İşbirliği Konseyi Nomenklatürü'ne dayalı bulunan İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli'ne göre düzenlenmiş olan tarife cetvellerinden belirlenmiştir. Bu tarife cetveli Brüksel Nomenklatürü olarak adlandırılmaktaydı.⁹¹

TABLO 2.5

**Brüksel Nomenklatürüne Göre Hazırlanmış Gümrük Giriş Tarife
Cetvelinden Örnekler**

İstatistik No	Tarife No ve Eşya Cinsi	İstatistik için lüzümlü <u>miktar birimi</u>	Kanuni Vergi <u>Haddi (%)</u>	Tavizli vergi <u>Haddi (%)</u>
TARİFE NO:09.01				
Kahve				
a. Çiğ				
09.01.11	Çiğ Kahve.....	Kg.....	75.....	50
09.01.19	Diğerleri.....	Kg.....	75.....	50
b. Kavrulmuş				
09.01.21	Kavrulmuş kahve.....	Kg.....	100.....	-
09.01.29	Diğerleri.....	Kg.....	100.....	-
TARİFE NO:48.13				
Kağıt ve Sair				
48.13.10	Karbon kağıdı.....	Kg.....	50.....	35
48.13.20	Stensil.....	Kg.....	50.....	26
48.13.90	Diğerleri.....	Kg.....	50.....	-
KAYNAK: DIE(1966)				

⁹¹H. Seyidoğlu, Ulus..., a.g.e., s.371.

Brüksel Nomenklatürü'nde sözkonusu malların tanımı ve kodlama sistemine göre hazırlanmış olan gümrük tarife oranları 7 sütun halinde gösterilmekte idi. Söz konusu nomenklatürde 21 bölüm, 99 fasıl ve 4'lü sayısal kod ile belirtilen 1011 tarife pozisyonu yer almaktaydı.⁹² Tablo 2.5'de Brüksel Nomenklatürü'ne göre hazırlanmış Gümrük Giriş Tarife Cetveli'nden örnek verilmiştir. Tablonun birinci sütununda malın gümrük giriş istatistik pozisyon numarası (4'lü sayısal kod), ikinci sütununda eşyanın cinsi, üçüncü sütununda eşyanın birimi, dördüncü sütununda kanuni vergi haddi ve beşinci sütununda da tavizli vergi haddi (GATT çerçevesinde verilen tavizler) gösterilmiştir.

Dördüncü sütunda yer alan kanuni vergi haddi Türkiye'ye girecek olan malların üzerine konulacak olan normal vergi hadlerini göstermektedir. Beşinci sütunda yer alan tavizli vergi haddi En Çok Kayrılan Ülke statüsündeki ülkelerden ve GATT üyesi ülkelerden yapılan ithalata uygulanmakta olan tavizli vergi oranlarını göstermektedir.

1980'li yıllarda her yıl İthalat Rejimi Kararları ile Türkiye yıllık olarak mallara uygulayacağı gümrük oranlarını belirlemektedir. Bu kararlar ile İstatistik Pozisyonlarına Göre hazırlanmış gümrük cetvelinden yararlanılarak (örneğin 2.5) bu oranlar her yıl belirlenmektedir. İthalat Rejimi Kararı Ekleri'nde her yıl için yapılan değişiklikler belirtilmektedir (bkz. bu yıllardaki dış ticaret ve yatırım mevzuatları).

1980'li yıllarda Gümrük İşbirliği Konseyi bünyesinde Brüksel Nomenklatürü Sözleşmesi yerine kullanılmak üzere 14 Haziran 1983'te Brüksel'de hazırlanan Armonize Mal Tanımlaması ve Kodlaması Sistemi Uluslararası Sözleşmesi'ne göre; akit taraf ülkelerin, ithalat ve ihracat istatistiklerini Armonize Sistem'in altı sayılı kod üzerinden uygun olarak yayınlanması gerekmektedir. Armonize Sistem Nomenklatürü ile Uluslararası Dış Ticaret İstatistikleri'nin derlenmesi, mükayesesi ve analizinin kolaylaştırılması amaçlanmış, ikili veya çok taraflı müzakereler için gerekli verilerinde Armonize Sistem Nomenklatürü'de yer alan kodlara göre düzenlenmesi öngörülmüştür⁹³. Armonize Sistem Nomenklatürü'de 21 bölüm, 97 fasıl ve 4'lü sayısal

⁹²Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli, DİE Yayın No: 1301, Ankara, 1988, s.1.

⁹³Devlet İstatistik Enstitüsü, İsta..., a.g.e., s.1.

koda dayalı 1241 pozisyon numarası ve 6'lı sayısal koda dayalı 5019 alt açılım pozisyon numarası bulunmaktadır. 6'lı sayısal kodun ilk dört rakamı ait olduğu pozisyon numarasını ifade etmekte, beşinci ve altıncı rakamlar ise, iki farklı düzeydeki alt açılım pozisyon numaralarını belirtmektedir.

AT'nun Armonize Sistem Nomenklatürü'ne göre hazırladığı 8'li sayısal koda dayalı Kombine Nomenklatür (CN)'ü Topluluk tarafından 1.1.1988 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanması ve Gümrük İşbirliği Konseyi'ne Türkiye'nin de üye olması nedeniyle bu konudaki hazırlık çalışmaları 1986 yılında başlatılmış, çeşitli sanayi kuruluşları ve odaları ile birlikte Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı ve Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuştur. Komite yapmış olduğu çalışmalarda genelde AT'nun Armonize Sistem Nomenklatürü'ne göre hazırladığı CN'ü esas almıştır⁹⁴.

TABLO 2.6

Armonize Sisteme Göre Hazırlanmış Gümrük Giriş Tarife Cetvelinden

Örnekler

POZISYON NO	İSTATİSTİK PZS. NO	EŞYA TANIMI	ÖLÇÜ BİRİMİ	474	AT İNDİRİMİNE ESAS			KANUNİ	TAVİZLİ
				KANUNİ (%)	22 YILLIK (%)	KANUNİ (%)	TAVİZLİ (%)	VERGİ (%)	VERGİ (%)
0901		<u>KAHVE</u>							
		Kahve (kavrulmamış)							
0901.11	0901.11.00	-Kafeini alınmamış...	Kg	75	-	75	-	75	-
0901.12	0901.11.00	-Kafeini alınmış....	Kg	75	-	75	-	75	-
		Kahve (kavrulmuş)							
0901.21	0901.21.00	-Kafeini alınmamış....	Kg	100	-	100	-	100	-
0901.22	0901.22.00	-Kafeini alınmış.....	Kg	100	-	100	-	100	-
0901.30	0901.30.00	Kahve kabuk.....	Kg	75	-	75	-	75	-
0901.40		<u>KAHVE İÇEREN..</u>							
	0901.40.10	Kavrulmamış.	Kg	75	-	75	-	75	-
	0901.40.10	Kavrulmuş..	Kg	100	-	100	-	100	-

KAYNAK: DİE (1988)

⁹⁴Devlet İstatistik Enstitüsü, İsta..., a.g.e., s.2

Dış ticarete işlem gören ve daha önce 8042 olan istatistik pozisyon sayısı 17977'ye çıkarılmış ve Türkiye için önem arzeden maddeler için alt detaylara kadar inen İstatistik Pozisyonları açılarak bunların tarifleri yapılmıştır. 1989 yılından itibaren Armonize Sisteme göre düzenlenmiş Gümrük Giriş Tarife ve Cetveli'nden örnekler Tablo 2.6' da verilmiştir. Armonize Sistem Nomenklatürü'ne göre hazırlanmış bu tarife cetvelinin uygulanmasına 1 Aralık 1989 tarihinden itibaren başlanmıştır.

3.2.1.2. Belediye Hissesi

9.7 1974 tarih ve 5237 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu 24 Ocak İstikrar Tedbirleri'nden sonra, 2.2.1981 tarih ve 2300 sayılı Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkındaki Kanun ile değiştirilmiştir. Bu kanun hükümlerine dayanarak alınan Belediye Hissesi, normal gümrük vergisinin yüzde 15'i oranında bir pay olarak alınmakta olup bu pay hazineye gelir olarak kaydolunmaktadır. Belediye Hissesi'nin matrahı gümrük vergisidir ve bu oran 1948'den beri aynı kalmıştır.

3.2.1.3.Damga Resmi

İthal edilen eşyanın gümrük vergisine esas olanağeri üzerinden alınan Damga Resmi 1963 yılında uygulanmaya başlamıştır. 1980'li yıllara kadar yüzde 25 ile yüzde 5 arasında, çeşitli yıllarda, değişen oranlarda uygulanmıştır. 1981 yılında Damga Resmi oranı yüzde 1, 1984'de yüzde 4, 1986'da yüzde 6'ya ve 1988 yılında da yüzde 10'a yükseltilmiştir. 1990 yılından itibaren de 3675 sayılı İthalde Alınacak Damga Resmi Hakkında Kanun hükümleri uyarınca yürütülmeye başlanmıştır.

3.2.1.4.Ulaştırma Alt Yapılar Resmi

Yabancı ülkelerden Türkiye'ye hava, deniz, kara ve demir yolu ile taşınmak suretiyle ithal edilen bütün mallar, Ulaştırma Alt Yapılar Resmine tabi tutulmuştur⁹⁵. İlk

⁹⁵S. R. Karluk,Uluslararası Eko..., a.g.c., s.192.

defa 1951 yılında Rıhtım Resmi olarak uygulanmaya konulan bu verginin oranı bu dönemde yüzde 2.5 olarak belirlenmiş, 1960 yılında yüzde 5'e çıkartılmış ve 1989 yılına kadar bu oran değişmemiştir⁹⁶. 14.6.1989 tarihli 3571 sayılı Kanun'un çıkmasından sonra da denizyolu ile yapılan ithalatta yüzde 4, karayolu, hava yolu ve demir yolu ile yapılan ithalatta yüzde 3 oranında tahsil edilmesi karara bağlanmıştır. Bu kanun ile, ithal olunan maddenin gümrük vergisine esas olan değeri, ithalat sırasında ödenen her türlü vergi-resim-harç ve ithalat ile ilgili olarak yapılan diğer giderler toplamı üzerinden, tahsil edileceği belirtilmiştir.

3.2.1.5.Toplu Konut Fonu

1984 yılında, ithalat rejiminde değişiklik ile uygulamaya getirilen Toplu Konut Fonu uygulaması ile sağlıklı bir fon yaratılmaya çalışılmış ve bu fon ile ilgili düzenlemeler İthalat Rejimi Kararları ile yapılmış, miktarlar İthalat Rejimi'ne ek listelerde gösterilmiştir⁹⁷. Fon, değer ve miktar bazında uygulanmakta, mala göre değişen Toplu Konut Fon miktarları İthalat Rejiminde Ek Tablolar ile ABD doları üzerinden yayınlanmaktadır.

3.2.1.6. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu

1984 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 30 sayılı Kararın 28. maddesiyle TC Merkez Bankası'nda Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu Hesabı oluşturulmuş ve fonun kaynakları arasında, ithal edilen her türlü malın CIF değerinin yüzde 2'si tutarında yapılacak olan tahsilat yer almıştır. Bu oran Bakanlar Kurulu Kararı ile aynı yılın sonunda yüzde 6'ya çıkarılmış, 1987 yılında tekrar yüzde 4'e indirilmiş ve son olarakta 1988 yılında tekrar yükseltilerek yüzde 10'a çıkartılmıştır. Petrol ürünlerinde doğrudan yapılan ithalatta ise CIF değeri üzerinden yüzde 15 tutarında Destekleme Fiyat İstikrar Fonu tahsil edilmekte bu oran normal ve süper benzin ithalatında ise yüzde 30'a çıkmaktadır.

---

⁹⁶S. Togan, a.g.e., s.36.

⁹⁷S. R. Karluk, Türkiye Eko..., a.g.e., s.258.

3.2.1.7. Maden Fonu

3213 sayılı Maden Kanunu'nun 34. maddesine dayanılarak çıkartılan yönetmelik çerçevesinde enerji madenleri, sanayi madenleri ve kıymetli taşlar olarak sınıflandırma madenlerin ithalatında, gümrük vergisine tabi olan değerleri üzerinden yüzde 2.5 oranında Maden Fonu tahsil edilmektedir. Dolayısıyla, Maden Fonu mala bağlı bir vergi olarak ele alınabilir.

3.2.1.8. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

13.12.1984 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılan 84/8860 sayılı Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Hakkında Karar 15.12.1984 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu fonun gelirlerinin TC Merkez Bankası'nda toplanması aynı kararda belirtilmiştir. Fonun ithalat ile ilgili hükmünü içeren 6. maddesinde⁹⁸ fon kaynakları şöyle belirtilmiştir: "Bankaların kendi kaynaklarından, döviz üzerinden ikraz anlaşması yaparak kullandıkları krediler ile Türkiye'de yerleşik kişilerin yurt dışında sağlayacakları kabul kredileri, prefinansman kredileri ve mal mukabili ödeme şekline göre yapılan ithalat bedellerinin ödemeleri üzerinden, TC Merkez Bankası'nca tespit edilen oranda fona yatıracakları kesintiler". 1988 tarihinde fon kaynakları değiştirilmiş ve kabul kredili, vadeli akreditif ve mal mukabili ödeme şekillerine göre yapılan ithalatta yüzde 6 oranında kesinti yapılması kararlaştırılmıştır⁹⁹. Bu oran 1990 yılında yüzde 1'e düşürülmüştür.

3.2.1.9. Katma Değer Vergisi

2.11.1984 tarihli 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu ile daha önceki yıllarda uygulanmış olan İstihsal Vergisi yerini Katma Değer Vergisi'ne bırakmıştır. 1984 öncesi kanununa göre İstihsal Vergisine tabi olan mallar için ithalatı gerçekleştirenler İstihsal Vergisi öderler. Verginin matrahı, malın üzerine gümrük vergisi konulmuş toplam tutarı olarak belirlenmiş ve bu değerle birlikte hesaplanan diğer vergi-resimler ile malın

⁹⁸ ..., Dış Ticaret ve Yatırım Mevzuatı 1987, İGEME, Ankara, 1987, 8. Bölüm s.1.

⁹⁹ S. R. Karluk, Türkiye Eko..., a.g.e., s.259.

gümrükten geçirilinceye kadarki ödenilen sair giderler toplamından oluşmaktadır.

Katma Değer Vergisi'nin matrahı şunlardır: İthal edilen malın gümrük vergisi tarhına esas olan değeri, ithal sırasında ödenen her türlü vergi-resim-harç ve paylar, son olarakta fiili ithalat yapılan diğer giderler ve ödemeler ile mal bedeli üzerinden hesaplanan fiyat farkı, kur farkı gibi ödemeler¹⁰⁰.

KDV oranı mala bağlı olarak zaman içinde değişmektedir. Bu oran 1984 yılında her işlem için yüzde 10 olarak belirlenmekle birlikte temel gıda ve tarım ürünlerinde vergi oranını indirme yetkisi Bakanlar Kuruluna tanınmıştır. 1986 yılında bu oran her işlem için yüzde 12 olarak belirlenmiş, Bakanlar Kurulu'nun değiştirme yetkisi devam ettirilmiştir. 1986 yılında mallar dört gruba ayrılmış, 1987'de de ise mal gruplarının sayısı altıya çıkartılmıştır ve her grup için farklı oranlar belirlenmiştir. 1990 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile grup sayısı dörde indirilmiş birinci listeye yüzde 1, ikincisine yüzde 5, üçüncüsüne yüzde 20 ve geriye kalan dördüncü grup mallar için de yüzde 11 olarak vergi oranlarını belirlemiştir.

3.3. Türkiye 'nin Avrupa Topluluğu İle Olan İlişkileri

Avrupa Topluluğu'nu oluşturan Roma Anlaşması'nın 1958'de yürürlüğe girmesinin ardından 1959 Temmuz ayında Türkiye, Topluluğa katılmak için müracaat etmiştir. Türkiye ile AT arasındaki görüşmeler dört yıl boyunca sürmüş ve taraflar arsında bir ortaklık kurmuş olan Ankara Anlaşması, 12 Eylül.1963'de imzalanarak 1.Aralık 1964 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir¹⁰¹. Anlaşmanın amacı 2. madde şöyle belirtilmiştir: "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk Halkı'nın istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri arlıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir". Ayrıca anlaşmada gösterilen amaçlara erişilebilmesini

¹⁰⁰S. Togan, a.g.e., s.38.

¹⁰¹...,T.C. , Başbakanlık HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, AT Koordinasyon Genel Müdürlüğü 2. Baskı, Ankara, 1993, s.162.

teminen, taraflar arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulması kararlaştırılmıştır¹⁰².

Ankara Anlaşması,Türkiye ile topluluk arasında üç kademedede tamamlanacak bir ortaklık ilişkisi kurmaktadır. Bunlar hazırlık, geçiş ve son dönemdir¹⁰³.

Ankara Anlaşması'nın 1.Aralık.1964'de yürürlüğe girmesi ile başlayan ve 1.Ocak.1973 tarihinde sona eren hazırlık döneminde, Türkiye ile Topluluk arasındaki ekonomik farkın azaltılması amacıyla tek taraflı ödümler verilmiştir¹⁰⁴. Türkiye'nin bu dönemde yükümlülüğü bulunmamıştır. Hazırlık döneminde AT, Türkiye'ye tek taraflı tarife-kotaları açmış ve böylece kota limitleri içinde Türkiye'ye tercihli bir tarife uygulanmıştır.

Katma Protokol'ün 1970'de imzalanıp 1973'de yürürlüğe girmesi ile de geçiş dönemi başlamıştır. Bu dönem, hazırlık döneminde Topluluğun tek taraflı verdiği ödümlere karşılık, Türkiye'nin de yükümlülük altına girdiği, bir dönem olmuştur. Geçiş dönemi ile taraflar karşılıklı ödümler vererek bir gümrük birliğini gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. Katma Protokol ile gümrük birliğinin sanayi ürünlerini kapsamayı öngörölmüş, tarımsal ürünler için ortak bir tarım politikası izlenmesi kabul edilmiştir¹⁰⁵.

Katma Protokol'e göre AT'nin, Türkiye'den ithal edilen sanayi mamüllerine uygulanan gümrük vergileri ile miktar kısıtlamalarını Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihte sıfıra indirmesi gerekmekte idi.Ancak AT bu yükümlülüğünü daha önce, 1 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe giren geçiçi anlaşma ile yerine getirmişti¹⁰⁶. Petrol ürünleri için Topluluk tarife kontenjani açmış, perakende satışa arz edilmeyen pamuk ve pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün ve ince hayvan tüyünden yapılan makine dokuma halıları içinde gümrükler, 12 yıllık dönemde sıfırlanmak üzere, yüzde 25'şerlik dilimler

¹⁰² ...,T.C. , Başbakanlık HDTM, Avrupa Top..., a.g.e., s.163.

¹⁰³ ...,T.C. , Başbakanlık HDTM, Avrupa Top..., a.g.e., s.164.

¹⁰⁴S. R. Karluk, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, Bilim Teknik Yayınevi, 1990, s.213

¹⁰⁵S. R. Karluk, Avrupa..., a.g.e., s.215.

¹⁰⁶ ...,T.C. , Başbakanlık HDTM, Avrupa Top..., a.g.e., s.189.

içinde indirilmesi, istisnası getirilmiştir.¹⁰⁷

Katma Protokol çerçevesinde Türkiye'nin ekonomik kalkınmışlık ve bazı ürünlerin duyarlılığı gözönüne alınarak, Türkiye tarafından Topluluk mallarına karşı uygulanan vergilerin indirimi 12 ve 22 yıllık listelere bölünmüş ve Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni kabulünde de değişik aşamalardan geçmesi kabul edilmiştir¹⁰⁸. Gümrük vergileri 12 yılda kaldırılacak ürünlerde daha çok, geçiş döneminde dış rekabet gücü kazanacağı düşünülen üretim dalları ile Türkiye'de kurulması düşünülmeyen endüstri dallarının ürünleri yer almış, 22 yıllık listede ise daha uzun bir süre sonunda dış rekabete açılacak sanayi ürünleri yer almıştır¹⁰⁹. Türkiye bu çerçevede 1973 yılında 12 yıllık listeden ilk yüzde 10'lük ve 22 yıllık listeden de ilk yüzde 5'lik gümrük indirimlerini gerçekleştirmiş, 1976 yılında 12 ve 22 yıllık listelerden sırasıyla yüzde 10 ve yüzde 5'lik ikinci indirimlerini gerçekleştirmiştir¹¹⁰.

Ancak 1973 ve 1976 yılındaki 12 ve 22 yıllık listeden zamanında yapılan indirimlerden sonra Türkiye 1976 yılından itibaren yapması gereken indirimleri gerçekleştirmeyerek ilişkileri 1987 yılına kadar dondurmıştır. Bu durumun sebeplerini şöyle sıralayabiliriz; AT'nin genişlemesi sonucu Protokol gereği yükümlülüklerin Topluluğa yeni giren ülkelerde kapsamı, Türkiye'nin AT ile dış ticaret hadlerinin bozulması (Türkiye'nin AT ile dış ticaretinde ihracat/ithalat oranı 1974'de yüzde 76 iken 1976'da yüzde 50'ye düşmüştür), AT'nin EFTA ülkelerine tavizli ticaret tanınması ve GATT çerçevesinde yaptığı yüzde 35 tarife indirimleri ile az gelişmişlere AT'nin tanıdığı tavizli ticaret imkanı. Bu sebepler ithal ikameci strateji izleyen Türkiye'nin kalkınma politikalarıyla çelişmiş dolayısıyla ilişkiler 1976'dan sonra askıya alınmıştır¹¹¹.

¹⁰⁷S. R. Karluk, Avrupa..., a.g.e., s.215.

¹⁰⁸R. D. Condon, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Yeni Ufuklar Uluslararası Seminer 24-25 Şubat 1992 "Türkiye AT Gümrük Birliği", İSO Araştırma Dairesi Y.No: 1992/6, İstanbul, 1992, s.72

¹⁰⁹...,T.C. , Başbakanlık HDTM Avrupa Top..., a.g.e., s.190.

¹¹⁰T. Saraçoğlu, Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Ye..., a.g.e., s.76.

¹¹¹E. Ertürk, Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar, Ezgi Kitapevi, bursa, 1993, s.206.

24 Ocak kararlarıyla birlikte dışa açılma politikasının sonucu olarak,1987 yılında yaptığı tam üyelik başvurusundan sonra Türkiye, Katma Protokol gereğince 1988'de yapması gereken 22 yıllık listedeki yüzde 10'luk gümrük indirimini ertelemiştir.Fakat 12 yıllık listedeki 1978'de ve 22 yıllık listede daha önceki yıllarda yapılması gereken tüm gümrük indirimlerinin 1988'de gerçekleşmesini sağlamıştır. Böylece fiilen de gümrük indirimleri yeniden başlamıştır.

1988 yılı sonu itibariyle 12 yıllık listede yüzde 30 ve 22 yıllık listede yüzde 20 toplam gümrük indirimi seviyesine ulaşılmış, aynı yılın sonunda Topluluk ile yapılan anlaşmalar sonucunda da daha önceden yapılması gereken indirimlerin hızlandırılmış bir süreç içinde yapılmasına karar verilmiştir. 1995 yılı sonunda da gümrük birliğinin sağlanması kararlaştırılmıştır.

1981 yılında Türkiye'nin kota sistemini kaldırmasından sonra Topluluk lehine kontenjanlar açılmasına gerek kalmamış, Katma Protokol'den doğan miktar kısıtlamaları ile ilgili yükümlülük yerine getirilmiştir¹¹².

Katma Protokol ile Türkiye, Topluluk Ortak Gümrük Tarifesi'ne uymak zorundaydı. 1977 yılında yapılacak indirimlerle uyum sürecine girecek olan Türkiye, 1976 yılında ilişkilerin dondurulması ile ilk indirimlerini ancak 1989 yılında 12 ve 22 yıllık listelerde yüzde 20'şerlik dilimler halinde yapmış, daha sonraki indirimlerde 20-21 Aralık 1989 tarihli Ad-Hoc Komite Toplantılarında alınan kararlarla indirim takvimi belirlenmiştir.

4.1980 SONRASI DÖVİZ KURU POLİTİKASI VE KAMBIYO REJİMİ

Buraya kadar anlatılan politikalar doğrudan dış ticaret kalemlerine yönelmiş araçlardır. Doğrudan doğruya bu kalemlere yönelmeyen ancak dış ticaret kalemleri üzerinde çok büyük etkilere sahip olan önemli bir politika aracı da döviz kuru

¹¹²S. Togan, a.g.c., s.27.

Politikası'dır. Türkiye'deki 1980 sonrası strateji değişikliğinin bir sonucu olarak, kur politikasında sabit kurdan esnek bir kur sistemine geçişte, serbest piyasada döviz fiyatının belirlenmesi ve aşırı değerlenmiş döviz kurunun olmaması, gerekli olmuştur.

İhracatın artmasında ve dolasıyla dışa açık ve dünya ekonomisi ile bütünleşmeyi amaçlayan bir programın başarısında, döviz kuru çok önemli bir değişkendir. Türkiye'de 1980'li yıllarda döviz kurları reel olarak düşük tutulmuştur ve çok önemli bir teşvik aracı olarak kullanılmıştır¹¹³. Ulusal paranın değerinin sürekli düşük tutulması, kurulu kapasitelerini dış pazarlara açabilecek ve rekabet edebilecek düzeyde olan sektörlerde ihracatı uyarmıştır. Ayrıca maliyetler ve fiyatlar yönünden dezavantajlı durumda bulunan dolasıyla rekabet gücü zayıf ve ihracat yapamayan sektörlerde, ihracat fiyatlarını devalüasyonlarla dış pazarlar düzeyine indirerek bu tür mallara rekabet gücü kazandırmak yönünde de etkili olmuştur¹¹⁴.

1980 yılı başında döviz kurlarının, ihracat potansiyeli bulunan sektörlerin gelişmesini engelleyecek biçimde Türk parasının gerçek değerinin üzerinde belirlenmesi uygulamasına son verilmiştir. Uygulanan program çerçevesinde ihracat ve diğer döviz gelirlerinin arttırılmasına yönelik olarak döviz kuru politikasından büyük ölçüde yararlanılmıştır. Döviz kuru politikasından özellikle temel ihraç ve ithal ikamesi ürünlerinin maliyet yapısını düzenleme, mevcut kaynakları ihracat potansiyeli bulunan sektörlerle doğru kaydırma ve yapısal değişmeyi teşvik etme yönünde yararlanılmıştır. Ayrıca ihraç ürünlerinin karlılık ve rekabet edebilirlik şartlarındaki bozulmalar da döviz kuru değişimleri ile giderilebilmiştir¹¹⁵.

Ocak 1980 İstikrar Tedbirleri ile Türk parası yüzde 49 oranında devalüe edilmiştir. Aynı yıl içinde Türk parasının değerindeki bu yüksek oranlı ayarlamadan ardından döviz kurlarının, ihracatın rekabet gücünü koruyacak, piyasadaki eğilimleri yansıtacak ve çapraz kur değişmelerini dikkate alacak biçimde belirlenmesi temel yaklaşım olmuştur.

¹¹³U. Eser, a.g.e., s.156.

¹¹⁴Ö. Abuşoğlu, **Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi 1980-1988**, TOBB Y.No: Genel 154/Ar-Ge: 64, Ankara, 1990, s.112-113.

¹¹⁵Ö. Abuşoğlu, a.g.e., s.3.

Bunun yanısıra orta vadede ekonomik yapıda, ihracat ve döviz kazandırıcı diğer hizmetlerin ağırlıklı olabilmesi için kur politikasından yararlanılmış, bu amaçla önce Maliye Bakanlığı'nın TC Merkez Bankası'nın görüşleri doğrultusunda Türk parasının yabancı paralar karşısındaki paritesini tespit etmesi kararı alınmıştır. Daha sonra 1 Mayıs 1981 tarihinde günlük kur uygulamasına geçilinceye kadar sık aralıklarla kur ayarlamasına gidilmiştir¹¹⁶. 1980 yılı içinde yedi kez daha devalüasyon yapılmış, 1980 yılı sonuna gelindiğinde Türk lirası reel olarak yüzde 33 oranında değer yitirmiştir.

Mayıs 1981'de TC Merkez Bankası'nın günlük kur saptaması yoluyla denetimli değişken kur sistemine geçilmiştir¹¹⁷. 1993 yılı sonundan itibaren de kambiyo rejimini serbestleştiren, esnek kur politikasına ağırlık verilmiştir. 29 Aralık 1984 yılında alınan kararlarla kambiyo sistemi yeniden düzenlenmiş, ülkeye döviz girişi tümüyle serbest bırakılmış, bankalarda döviz tevdiat hesabı açılmasına imkan verilmiş, ve döviz kur sisteminde esnek kur sistemine geçilmiştir¹¹⁸. 29 Aralık Kararlarını izleyen ticari bankaların döviz kuru saptanmasındaki rolü devreye sokulmuştur. Buna göre TC Merkez Bankası'nın saptadığı esas kurun altında ve üstünde bir marjla ticari bankaların kur saptayabilmesi serbest bırakılmıştır. Önce esas kurdan +/-%6 sapmayla kur saptamada serbest bırakılan ticari bankalar 1 Temmuz 1985 tarihinden itibaren kurun oluşmasında tam serbest bırakılmıştır. TC Merkez Bankası'nın esas kuru saptama işlevi böylece devre dışı kalmıştır. Ancak bu tarihten sonra yapılan spekülasyonlar sonucu 14 Mart 1986'da TC Merkez Bankası yeniden devreye girmiş, ticari bankalara bırakılan marj +/-%1 daraltılmıştır¹¹⁹.

Sabit döviz kurundan, döviz kurunun TC Merkez Bankası'nca tespit edildiği kontrollü dalgalı kura geçiş aşamasından sonra döviz kurlarının piyasa koşullarında belirlenebilmesi için Ağustos 1988'de TC Merkez Bankası bünyesinde döviz ve efektif

---

¹¹⁶Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'den 1990'a..., a.g.e., s.16.

¹¹⁷G. Kazgan, Ekonomide..., a.g.e., s.347.

¹¹⁸Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler 1984-1988, DPT Y.No: 2190, Ankara, 1990, s.48.

¹¹⁹G. Kazgan, Ekonomide..., a.g.e., s.347.

piyasaları ile bu ortam hazırlanmıştı¹²⁰. Çeşitli bölümlerden oluşan bu piyasalar, bankaların döviz pozisyonlarını değerlendirebilmelerine imkan getirmiş aynı zamanda da TC Merkez Bankası'nın da döviz politikasını yönlendirebilmesinde önemli rol oynamıştır.

Tablo 2.7'de 1975-1990 yılları için TL'nin resmi kuru, tüketici fiyat indeksi, ABD fiyat indeksi ve Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarının fiyat indekslerinin Türkiye'nin ihracatı içindeki paylarıyla ağırlıklandırılmış ortalaması verilmiştir. Bu verilerle Türkiye ve ABD'nin diğer önemli ticaret ortakları karşısında TL'nin satın alma gücü paritesi hesaplanabili¹²¹.

Tablo 2.7'de görüldüğü gibi 1970'lerde TL önemli ölçüde değerlenmişti (Dolar karşısında %19, 7 ülke paraları karşısında %10). 1980 yılından sonra TL'nin reel değeri gerek dolar gerekse 7 ülke paraları karşısında düşürülmüş, dolar cinsinden TL değeri 1980-85 arası 344.88 TL'den 574 TL'ye gerilerken (%66 reel değer kaybı) , 7 ülke paraları cinsinden reel değer kaybı Tablo 2.7 değerlerine göre bu dönem içinde %74 olarak gerçekleşmiştir.

1985'den sonra 1989 yılına kadar TL'nin reel değeri oldukça istikrarlı kalmış, Türk Lirasında, Türkiye ile ortakları arasındaki enflasyon farkını telafi etmeye yetecek kadar bir değer kaybı gerçekleştirilmiştir¹²².

1989 yılında ise reel değer kaybı enflasyonun çok altında kalmış, TL gerek dolar gerek 7 ülke parası karşısında %27-28 düzeyinde değer kazanmıştır. 1990 yılında ise TL'nin değer artışı Dolar karşısında %23, diğer 7 ülke parası karşısında %24 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılına kadar ihracatı teşvik yönünde gelişen döviz kuru politikaları bu tarihten itibaren, ekonomik karar organlarının politikaları sonucunda 1989 ve 1990 yıllarında TL aşırı değerlenmiştir. Aynı yılda enflasyonist baskıları azaltmak amacıyla yurt-içi talebi daraltma yönünde uygulanan politikalar sonucunda, ekonomik aktivitenin

¹²⁰Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'den 1990'a..., a.g.c., s.10.

¹²¹O. Aktan, a.g.c., s.14.

¹²²O. Aktan, a.g.c., s.14.

yavaşlaması döviz kurlarının yükselmesine neden olmuş, yükselen kurların TL'den kaçışa ve ithal girdilerini yükselterek maliyet enflasyonuna neden olması TL'deki değer kaybının frenlenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu çerçevede kur politikası anti-enflasyonist bir araç olarak kullanılmıştır. 1989 yılı ikinci yarısından itibaren canlanmaya başlayan ekonomik aktivite Ağustos 1989'da yabancı sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla yurda giren önemli miktarlardaki döviz, TL'nin reel olarak değer kazanması eğilimine katkıda bulunmuştur¹²³.

TABLO 2.7

Türkiye İçin Nominal ve Reel döviz Kurları

<u>YILLAR</u>	<u>NDK (TL/\$)</u>	<u>TÜRKİYE IFI</u>	<u>ABD IFI</u>	<u>PPP NDK TR/ABD</u>	<u>7 ÜLKE IFI</u>	<u>PPP NDK TR/7 ÜLKE</u>
1975	15	2,74	50,03	273,89	50,03	273,89
1976	16,50	3,22	52,93	271,23	54,03	276,86
1977	19,25	4,09	56,32	265,08	58,03	273,12
1978	25,00	5,94	60,60	255,05	61,33	258,12
1979	35,00	9,42	67,45	250,61	66,24	246,11
1980	89,25	19,81	76,55	344,88	73,13	329,47
1981	132,30	27,06	84,44	412,84	80,22	392,21
1982	184,90	35,39	89,68	468,55	86,72	453,08
1983	280,00	46,50	92,55	557,29	91,84	553,02
1984	442,50	69,01	96,53	619,96	96,06	615,95
1985	574,00	100,00	100,00	574,00	100,00	574,00
1986	755,90	134,60	101,90	572,26	101,08	567,66
1987	1018,35	186,96	105,67	575,57	103,94	566,15
1988	1813,82	327,93	110,00	608,42	106,85	591,00
1989	2311,37	556,17	115,28	479,03	111,34	462,71
1990	2927,00	909,89	121,51	390,88	116,23	373,90

NOT

NDK: Nominal Döviz Kuru

PPP Satın Alma Gücü Paritesi

7 ülke Almanya, Hollanda, İngiltere, Fransa İtalya, ABD, İsviçre
ağırlıklı Türkiyenin bu 7 ülkeye olan ihracatının Türkiye'nin

toplam ihracatı içindeki paylarıdır.

KAYNAK: AKTAN(1993)

¹²³N. Ergün, a.g.e., s.9-10.

Sonuç olarak 1980'den 1989 yılına kadar dvız kuru politikası ihracatı ve diğer dvız kazandırıcı işlemleri teşvik etmiş fakat 1989 ve 1990 yıllarında ihracatın desteklenmesi yerine enflasyonu azaltma yönünde bir araç olarak kullanılmıştır.

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

1980'Lİ. YILLARDA DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ, VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1. 1980 SONRASI POLİTİKALARIN TÜRKİYE'NİN İHRACAT PERFORMANSINA ETKİSİ

1980'li yılların başında Türkiye'nin, kalkınmasını sağlıklı bir biçimde gerçekleştirebilmesi için, gerekli dış kaynağı, sağlaması gerekmektedir. Bu çerçevede ekonomide ihtiyaç duyulan dövizin temin edilmesi yönünde 1980 öncesi politikalar terkedilerek, 1980'li yıllarda ihracat gelirlerinin artırılmasına yönelik politikalar ön plana çıkartılmıştır. Bu aşamada uygulanan döviz kuru politikaları ve teşvik tedbirleri, ihracatı destekleme amacı ile kullanılmış, ihracatın öncülük ettiği büyüme süreci içinde ihracattan sağlanan gelirlerin istikrarlı bir şekilde geliştirilmesine ve çeşitlendirilmesine çalışılmıştır.

1.1. İhracata Yönelik Politikaların Etkinliği

İkinci bölümde de değinildiği gibi, 1980'li yıllarda Türkiye'de izlenen ekonomi politikalarını temel amaçlarından birisi hızlı ihracat artışının sağlanmasıdır. Bu amacın gerçekleştirilmesi yönünde uygulanan ihracata yönelik politikalar sonucunda 1979 yılında 2.2 milyar dolar düzeyinde olan ihracat, yıllık ortalama yüzde 16'lık bir artış göstererek 1990 yılı sonunda 12.9 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.²⁴ Ocak 1980 programı çerçevesinde alınan önlemler sonrasında, 1980 sonrası dünya ihracatı ile Türkiye ihracatındaki gelişmeleri Tablo 3.1'deki veriler çerçevesinde incelediğimizde, Türkiye açısından ortaya olumlu sonuçlar çıkmaktadır.

1970'li yıllarda dünya ihracatı yılda ortalama yüzde 19 oranında artarken, Türkiye ihracatı ortalama yüzde 15 oranında artmıştır. 1970-1979 döneminde dünya ihracatı sürekli olarak Türkiye ihracatından hızlı artmış, sonuçta da Türkiye'nin dünya ihracatı içindeki payı azalmıştır. Tablo 3.1'in birinci bölümünde 1970-1979 yılları arasında Türkiye ve dünya ihracatlarının bu dönem içindeki ortalama değişim yüzdesi verilmiş, ikinci bölümde ise konumuz itibarıyla, her yıl için ihracat miktarları ile değişim yüzdesi verilmiştir.

Dünya'da 1980'li yıllarda giderek yaygınlaşan korumacı politikalar, 1980 sonrası yıllarda dünya ihracatının daralmasına sebep olmuştur.¹ 1980 sonrası dünyada oluşan bu daralmaya rağmen 1981 yılında yüzde 61.6 oranında ihracat artışı sağlanmış ve ihracatın dünya ihracatı içindeki payı 1981 yılında binde 2.5'e ulaşmıştır. 1981 ve 1982 yıllarında dünya ihracat hacminin düşmesine rağmen, Türkiye'nin ihracatını arttırması sonucu bu yıllarda dünya ihracatı içindeki payının artmasına neden olmuştur. Bu gelişmede atıl kapasitenin devreye sokulması ve artan petrol gelirleri neticesinde ekonomik aktiviteleri canlanmaya başlayan Ortadoğu ve Kuzey Afrika pazarlarına girilmesi, katkıda bulunmuştur.²

¹Türkinvest, Türkiye Ekonomisinin Değerlendirilmesi, İstanbul, 1993, s.15.

²N. Ergün, Mal ve..., a.g.e., s.15.

TABLO 3.1

Türkiye ve Dünya İhracatının Gelişimi

(milyar dolar)

	<u>TÜRKİYE</u>	<u>ORTALAMA(%)</u>	<u>DÜNYA</u>	<u>ORTALAMA(%)</u>	
1970	0.588		288.6		
		15			19
1979	2.261		325.3		
<u>YILLAR</u>	<u>TÜRKİYE</u>	<u>DEĞİŞİM(%)</u>	<u>DÜNYA</u>	<u>DEĞİŞİM</u>	<u>DÜNYA İHR. İÇİNDE TÜRKİYE PAYI(%)</u>
1980	2,910	28.7	1897,6	20.4	0.15
1981	4,703	61.6	1865,1	-1.7	0.25
1982	5,746	22.2	1733,5	-7.1	0.33
1983	5,727	-0.3	1681,9	-0.3	0.34
1984	7,133	24.5	1783,5	6.0	0.40
1985	7,958	11.6	1806,0	1.3	0.44
1986	7,456	-6.3	1990,5	10.2	0.37
1987	10,190	36.7	2348,3	18.0	0.43
1988	11,662	14.4	2685,1	14.3	0.43
1989	11,627	-0.3	2892,2	7.7	0.40
1990	12,959	11.5	3315,2	4.4	0.40

KAYNAK: DİE (1991)

1983 yılında ihracatın desteklenmesine yönelik politikaların yeterince etken olamaması ve üretimde gerilemeler dolayısıyla ihracat yüzde 0.3 oranında azalmış, ancak Tablo 3.1'den de görüldüğü gibi bu dönemde dünya ihracatının gerilemesi dolayısıyla, Türkiye'nin dünya ihracatı içindeki payı artmıştır.

1984 yılından sonra Türkiye'de alınan kararların ve döviz kuru politikasının, ihracatı geliştirme yönünde gittikçe artan bir biçimde kullanılmaya başlaması ile ihracat yeniden artmaya başlamış 1985 yılında Türkiye'nin dünya ihracatı içindeki payı binde 4.4' yükselmiştir.

1986 yılında dünya petrol fiyatlarının düşmesi ile birlikte petrol ihraç eden ülkelerin tekstil ve demir-çelik ürünlerine getirdiği kısıtlamalar ve aynı yıl vergi iade oranlarında yapılan büyük indirim, Türkiye'nin ihracat performansını olumsuz yönde etkilemiş, ihracatının dünya ihracatı içindeki payının azalmasına neden olmuştur. Ancak 1987 ve 1988'de yeniden ihracata yönelik politikaların etkenliğindeki artışlar ile ihracat yeniden yükselme eğilimi göstermiş, dünya ihracatı içindeki payı artmıştır.

1989 ve 1990 yıllarında ihracatta görülen genel düşme eğilimi, bu yıllarda, döviz kuru politikalarındaki değişiklik ve ihracata verilen teşviklerin azaltılmasının bir sonucu olarak gösterilebilir. Bu dönemde TL aşırı değerlendirilerek ihracatı olumsuz etkilemiş, aynı şekilde vergi iadelerinin 1988 yılı sonunda kaldırılması da 1989-1990 yıllarında önceki döneme göre ihracat artışı yavaşlamış ve sonuçta da 1990 yılına gelindiğinde Türkiye'nin dünya ihracatının binde 4'e düşmesine neden olmuştur.

1980-1990 yılları arası için genel bir değerlendirme yapılırsa, 1980 yılında Türkiye'nin dünya ihracatı içindeki payının binde 1.5'ten, 1990 yılına geldiğinde binde 4'e ulaşması ihracata yönelik politikaların etken olarak kullanıldığını göstermektedir. İhracat, ithalat dolayısıyla dış ticaret hacminin Gayri Safi Milli Hasıla içindeki payları ekonominin dışa açıklık derecesinin bir göstergesidir.³ Dışa açık ekonomi, bir anlamda dış ticaretin ülke milli geliri içinde önemli yer kapladığı bir durumu ifade eder. Tablo 3.2. 1980'li yıllarda GSMH ve ihracat değerleri ile İhracat/GSMH oranını göstermektedir. Tablodan da görüldüğü gibi 1980 yılında yüzde 8.1'e çıkmıştır. Tablodan, daha sonraki yıllarda İhracat/GSMH oranı izlendiğinde 1988 yılında ihracatın GSMH payının yüzde 16.7'ye çıktığı, fakat 1990 yılında yüzde 12'ye düştüğü görülmektedir. 1988 yılına kadar sürekli artan İhracat/GSMH oranı, bu yılda yüzde 16.7 olarak gerçekleşmiştir. Fakat bu oranı, Avrupa Topluluğu ülkelerindeki yüzde 21.5'lik ortalamayla⁴ karşılaştırsak İhracat/GSMH oranının halen düşük olduğunu

³N. Töre, *Sektörel...*, a.g.e., s.1992.

⁴Devlet Planlama Teşkilatı, *Uluslararası Ekonomik Göstergeler*, DPT Yayın. No: 1240, Ankara, 1990, s.41.

söyleyebiliriz.

TABLO 3.2

<u>YILLAR</u>	İhracatın GSMH İçindeki Payı		(milyon TL)
	<u>GSMH</u>	<u>İHRACAT</u>	<u>İHRACAT/GSMH (%)</u>
1980	4,435,153	221,498	5.0
1981	6,553,596	530,716	8.1
1982	8,735,010	937,311	10.7
1983	11,551,860	1,298,945	11.2
1984	18,374,840	2,608,332	14.2
1985	27,796,757	4,152,927	14.9
1986	39,369,505	5,012,345	12.7
1987	58,564,782	8,844,331	15.1
1988	100,582,185	16,809,242	16.7
1989	170,633,211	24,819,337	14.5
1990	284,176,256	34,070,324	12.0

KAYNAK: DİE (1991)

1980-1990 yılları arasında İhracat/GSMH oranının ve dolayısıyla ekonominin ne derecede dışa açıldığı (ihracat yönünden) genel bir değerlendirilmesi yapıldığında 1980 yılında yüzde 5 olan İhracat/GSMH oranı 1990 yılına gelindiğinde yüzde 12 olarak gerçekleşmiştir. Sonuçta da ekonominin dışa açılma yönünde önemli oranda ilerleme kaydedildiği, fakat yukarıda da belirtildiği gibi dışa açık modeli uygulayan AT ile (ve dolayısıyla sanayileşmiş ülkeler) Türkiye arasında bir fark vardır. Özellikle 1990 yılının verileri değerlendirilirse.

İhracatın ithalatı karşılama oranındaki gelişme, ithalat için gerekli dövizin bu yoldan ne derecede karşılandığını göstermesi açısından önemlidir. Türkiye 1980 sonrası ihracata yönelik politikalar yanında, ekonomisini dışa açmak ve liberalleştirmek için ithalatı önemli derecede serbestleştirmiştir.

Tablo 3.3'de ihracat ile ithalat değerleri ile birlikte 1980-1990 yılları arasında, ihracatın

ithalatı karşılama oranları verilmiştir.

TABLO 3.3.

İhracatın İthalatı Karşılama Oranları (milyon dolar)

<u>YILLAR</u>	<u>İHRACAT</u>	<u>İTHALAT</u>	<u>İHR./İTH. (%)</u>
1980	2,910	7,909	36.8
1981	4,703	8,933	52.6
1982	5,746	8,842	65.0
1983	5,727	9,235	62.0
1984	7,133	10,757	66.3
1985	7,958	11,343	70.2
1986	7,456	11,105	67.1
1987	10,190	14,158	72.0
1988	11,662	14,335	81.4
1989	11,627	15,792	73.6
1990	12,959	22,302	58.1

KAYNAK (D.P.T)

1980 yılında ihracat/ithalat oranı yüzde 36.8 iken, bu oran 1988'de yüzde 81.4 gibi oldukça yüksek bir değere ulaşmıştır. 1989 yılında gerileyen ihracat, ve bununla birlikte ithalat artışı, ihracatın ithalatı karşılama oranını düşürmüş, 1990 yılı ile birlikte ithalattaki büyük oranlı artışın gerisinde kalan ihracat değeri, ihracatın ithalatı karşılama oranını yüzde 58.1'e düşürmüştür. Sonuç olarak 1980-1990 yılları arasında, son iki yıl hariç, ihracat/ithalat oranı dönem başına göre büyük oranda artmıştır.

Bu kısımda buraya kadar anlatılanlardan çıkartabileceğimiz sonuçları kısaca özetleyebiliriz. 1980-1990 yılları arasında ihracata yönelik teşvikler ve döviz kuru politikasının etken bir şekilde kullanılması sonucunda Türkiye'nin ihracat performansı hızla artmıştır. 1980-1990 yılları arasında daha önceki yıllara göre ihracatta büyük artışlar kaydedilmiştir. Bu artışlar özellikle dünya ülkelerinin gerileyen ihracatları ve korumacı tedbirlerin arttığı bir ortamda gerçekleşmiştir. Ancak 1989 ve onu izleyen

1990 yılında döviz kuru politikasındaki değişmeler ile ortaya çıkan Türk Lirası'nın değer artışı, ve teşviklerin azaltılması ihracatı bu yıllarda olumsuz yönde etkilemiştir. Yine de 1980 ve 1990 yılları itibariyle ihracat değerlerini karşılaştırdığımızda ihracattaki olumlu gelişmeyi ortaya koymak mümkündür.

Diğer önemli bir sonuç ise, ihracatı teşvik amacıyla alınan önlemlerin(doğrudan teşvik, döviz kuru politikası, reel ücretlerin geriletilmesi v.b.) bir anlamda rekabeti arttırıcı etkileri ile sağlanan ihracat artışlarının yerini, bu teşvik önlemlerinin azaltılması ile, ihracatta gerilemeye bırakması teşviklerin devam ettirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuş, aynı zamanda Türkiye'nin ihraç ürünlerin uluslararası pazarlardaki rekabet gücünün göstergesini ortaya çıkartmıştır.

1.2. İhracat Göstergelerindeki Gelişmeler ve Yapısal Değişim

Türkiye ekonomisinde 1980 öncesi yıllarda ihracatın yapısında önemli bir değişiklik olmamıştır. 1980 öncesi yıllarda ihracat büyük ölçüde tarıma dayalı olarak gerçekleştirilmiş, sanayi ürünleri ihracatı toplam ihracat içinde pek fazla bir artış gösterememiştir.

1980'li yıllarda Türkiye ihracatında meydana gelen değer artışının yanında, ihracatı mal kompozisyonunda incelediğimizde sanayi ürünleri ihracatında büyük ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir(Tablo 3.4.)

1980-1990 yılları arasında tarım ürünleri ihracatının payı yüzde 57,4'ten yüzde 18,4'e düşerken sanayi ürünleri ihracatının payı yüzde 36'dan yüzde 79'a çıkmıştır(Tablo 3.5)

Tablo 3.4'ten de görüldüğü gibi Türkiye'nin tarımsal ürün ihracatı içinde bitkisel ürünler önemli bir yer tutmaktadır. Bitkisel ürünler için pamuk, tütün, fındık ve kuru üzüm sayılabilir. 1990 yılına gelindiğinde toplam tarım ürünleri ihracatı içinde bitkisel ürün ihracatı önemini korumuştur.

TABLO 3.4
İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIM (MİLYON \$)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
I. TARIM VE HAYVANCILIK	1671	2219	2141	1880	1749	1719	1885	1852	2341	2126	2387
a. Bitkisel Ürünler	1535	1922	1699	1484	1381	1441	1546	1484	1988	1783	2101
b. Hayvancılık Ürünleri	108	258	389	362	323	244	285	310	286	277	217
c. Su Ürünleri	22	26	24	20	20	21	39	44	51	52	56
d. Ormancılık Ürünleri	50	12	28	13	23	12	13	12	15	12	12
II. MADEN VE TAŞOCAKÇILIK	191	193	175	188	239	243	246	272	377	413	331
III. SANAYİ	1047	2910	3429	3658	5144	5994	5324	8065	8943	9087	10240
a. İşlenmiş Tarım Ürünleri	209	411	568	669	808	646	666	953	884	918	917
b. Petrol Ürünleri	38	107	343	232	408	372	178	232	331	254	278
c. Diğer Sanayi ürünleri	799	1771	2517	2756	3927	4976	4479	6879	7727	7914	9044
- Çimento	39	198	206	80	56	43	26	7	6	34	77
- Kimya	76	93	147	120	172	265	350	526	734	774	618
- Lastik, Plastik	15	71	60	76	97	107	140	257	351	312	226
- Deri, Kösele	49	82	111	192	400	484	345	721	514	604	750
- Orman Ürünleri	4	19	33	14	23	105	51	31	21	16	22
- Dokumacılık	424	802	1056	1299	1875	1789	1850	2707	3201	3507	4100
- Cam, Seramik	35	102	103	108	146	189	157	204	233	258	325
- Demir, Çelik	33	300	362	407	576	968	803	851	1457	1348	1619
- Demirdışı metal	18	29	44	78	85	115	111	134	226	265	252
- Madeni eşya	8	20	27	19	16	72	60	107	51	22	27
- Makina imalat	21	64	115	102	118	377	202	680	333	195	204
- Elektrikli cihaz	11	26	79	69	99	118	129	293	294	234	420
- Taşıt araçları	50	117	110	126	134	146	82	110	118	154	199
- Diğerleri	10	42	62	60	124	189	166	245	184	185	198
TOPLAM	2910	4703	5746	5727	7133	7958	7456	10190	11662	11627	12959

KAYNAK : DPT (1993)

Madencilik ve taşocakçılığı ihracatı toplam ihraç edilen ürünler içinde en az paya sahiptir. Bu ürün ihracatının toplam ihracat içindeki payı 1980-1990 yılları arasında belirli bir eğilimi sergilemekle birlikte 1980 yılındaki ihracat içindeki yüzde 6,6'lık payı koruyamamış, 1990 yılı sonunda bu pay yüzde 2.5 değerine düşmüştür (Tablo 3.5).

Petrol ürünleri ihracatı, sanayi ürünleri içinde 1980-1990 yılları arasında en az ihracat yapılan ürün olarak görülmekte, ikinci sırada ise işlenmiş tarım ürünleri yer almaktadır.

Toplam sanayi ürünleri ihracatında, Tablo 3.4'de diğer sanayi ürünleri başlığı altında yer alan ürünlerin ihracatı önemli bir yer tutmaktadır. Burada yer alan sanayi ürünleri içerisinde dokumacılık ve demir-çelik ürünlerinin 1980-1990 yılları arasında ihracatı, dokumacılık sektöründe yaklaşık 10 kat, demir-çelik sektöründe ise yaklaşık 48 kat artmıştır. 1980 yılında 424 milyon dolar olan dokumacılık ürünleri ihracatı 1990 yılında 4,100 milyar dolara ulaşmış, demir-çelik ürünleri ihracatı ise 1990 yılında 33 milyon dolardan, 1990 yılında 1,619 milyar dolara yükselmiştir.

1980-1988 döneminde dokumacılık sektörünün büyüme hızı Türkiye'de yüzde 23.2, dünyadaki büyüme hızı ise yüzde 5.04 olmuş; bu sektörün Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı, 1987-1988 yılları itibariyle, yüzde 32.5 ve toplam dünya ihracatı içinde bu sektörün payı, 1987-1988 yılları itibariyle, yüzde 5.6 olmuştur.⁵ Dokumacılık sektöründe dünya ihracatı içinde Türkiye'nin payı ise, 1987-1988 yılları itibariyle yüzde 3.08 dolaylarında seyretmiştir.

Demir-çelik ürünlerinin 1980-1988 döneminde Türkiye'de yüzde 39.2 ve dünyada yüzde 0.75 olmuş, bu sektörün Türkiye ihracatı içindeki payı 1987-1988 yılları itibariyle 11.2 ve toplam dünya ihracatı içindeki payı ise yüzde 5.6 olmuştur.⁶

⁵S. Togan, a.g.e., s.183.

⁶S. Togan, a.g.e., s.183.

Sonuçta Türkiye'nin Demir-çelik ürünleri ihracatı, dünya ihracatı içinde 1987-1988 yılları itibariyle yüzde 1.08 olmuştur.

Dokumacılık ve demir-çelik ürünleri ihracatında, verilen değerler ve büyüme hızları dikkate alındığında, bu ürünlerin Türkiye'nin toplam ihracatında çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 1980-1990 yılları arasındaki her iki ürün değerlerinin yıllar itibariyle artışlarına bakıldığında bu durumu açıkça sergilediği görülmektedir(Tablo 3.4).

TABLO 3.5

İhracatın Sektörel Dağılımı

<u>YILLAR</u>	<u>TARIM</u>	<u>MADENCİLİK</u>	<u>SANAYİ</u>
1980	57.4	6.6	36.0
1981	47.2	4.1	48.7
1982	37.3	3.0	59.7
1983	32.8	3.3	63.9
1984	24.5	3.4	72.1
1985	21.6	3.1	75.3
1986	25.3	3.3	71.4
1987	18.2	2.7	79.1
1988	20.1	3.2	76.7
1989	18.2	3.6	78.2
1990	18.4	2.5	79.0

KAYNAK: DİE

Sanayi ürünleri ihracatında meydana gelen yapısal değişimi, imalat sanayi ihracatının sektörel dağılımını inceleyerek açıklayabiliriz. Tablo 3.6 imalat sanayi ihracatının sektörel dağılımını vermektedir. 1980 yılında toplam imalat sanayi içinde yüzde 61.4 oranla yer alan tarıma dayalı sanayi ürünlerinin payı, 1989 yılına gelindiğinde toplam imalat sanayi ihracatı içinde yüzde 19.2'ye, toplam ihracat içindeki payının ise yüzde 17'ye düştüğü Tablo 3.6'da görülmektedir. Aynı şekilde diğer

sanayilerin toplam içinde yaklaşık iki kattan fazla artarak yüzde 29.5'ten yüzde 71.5'e yükseldiği de Tablo 3.6'da açıkça görülmektedir. Sonuç olarak imalat sanayi ihracatında alt sektörler itibariyle 1980-1990 yılları arasında büyük bir değişim ortaya çıkmış, imalat sanayi içinde, tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracatı azalmış diğer sanayi ürünlerinin ihracatı ise artmıştır. Toplam sanayi ürünleri ihracatı içinde yer alan imalat sanayi ihracatındaki bu yöndeki yapısal değişim Türkiye için önemli bir gelişmedir.

TABLO 3.6

İmalat Sanayi İhracatının Sektörel Dağılımı

(%)

<u>YILLAR</u>	<u>TARIMA DAYALI SNY.</u>		<u>DİĞER SANAYİLER</u>	
	<u>İ.S.İ.P</u>	<u>T.İ.D</u>	<u>İ.S.İ.P</u>	<u>T.İ.P.</u>
1980	61.4	46.9	38.6	29.5
1981	45.6	34.5	54.4	41.1
1982	34.8	27.3	65.2	51.2
1983	31.3	24.6	68.7	54.1
1984	25.8	21.7	74.2	62.4
1985	21.6	18.9	78.4	68.7
1986	25.4	21.8	24.6	64.0
1987	20.2	17.9	79.8	70.9
1988	18.3	15.8	81.7	70.3
1989	19.2	17.0	80.8	71.5

İ.S.İ.P.- İmalat Sanayi İhracatı İçindeki Pay

T.İ.P.- Toplam İhracat İçindeki Pay

KAYNAK: D.P.T.(1990)

Tablo 3.7 imalat sanayi ihracatının tüketim, ara ve yatırım malları detayında dağılımını göstermektedir. 1980-1989 yılları arasında tüketim malları grubunun toplam içindeki ağırlığı azalmakla birlikte halen önemini koruduğu, yatırım ve özellikle ara mallarının toplam içinde paylarını arttırdıkları Tablo 3.7'den görülmektedir. 1980 yılında yüzde 35.5 oranına yükselmiş, yatırım malları ihracatı ise dönem içinde azalış ve artışlarla 1980 yılında yüzde 4.7'den 1989 yılında yüzde 7.3'e yükselmiştir. Sonuç

olarak tüketim malları ihracatının 1980-1989 yılları arasında, toplam imalat sanayi ihracatı içinde nisbi değeri azalmakla birlikte, önemini korumuş, ara malları ihracatı ise önemli oranda artmıştır.

TABLO 3.7

İmalat Sanayi İhracatının Mal Grupları İtibariyle Dağılımı (%)

<u>YILLAR</u>	<u>TÜKETİM MALLARI</u>	<u>ARA MALLARI</u>	<u>YATIRIM MALLARI</u>
1980	83.1	12.2	4.7
1981	70.7	21.5	7.8
1982	60.2	30.8	9.0
1983	64.1	27.2	8.7
1984	63.5	28.9	7.5
1985	53.4	33.6	13.0
1986	58.1	32.0	9.9
1987	56.8	27.9	15.3
1988	54.4	36.1	9.5
1989	57.2	35.5	7.3

KAYNAK: D.İ.E(1991)

İhracat gelirlerinin ülke gruplarına göre dağılımı, OECD ülkelerinin, 1982 yılı hariç, 1980-1990 yılları arasında toplam ihracat içinde en yüksek payı aldığını ortaya koymaktadır (Tablo 3.8). 1980 yılında yüzde 57.7 olan OECD ülkelerinin payı 1984 yılına kadar azalma eğilimi göstermişse de genelde artarak, 1990 yılında yüzde 68'lik pay ile Türkiye İhracat içinde yer almıştır.

1980-1990 yılları arasında İslam ülkelerinin, toplam ihracat içindeki payları incelendiğinde, 1981 yılında yüzde 42 olan bu oran, 1982 yılında dönemin en yüksek seviyesine (yüzde 48) ulaşmış, daha sonraki yıllarda düşme eğilimi göstermiş ve 1990 yılında bu dönemin en düşük seviyesine ulaşmıştır. 1980'li yılların ilk yarısında Türkiye'nin İslam ülkelerine yönelik ihracatı, petrol fiyatlarında meydana gelen

TABLO 3.8

İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı

(%)

YILLAR	OECD ÜLKELERİ			İSLAM ÜL.	DOĞU AVR.	DİĞER
	TOPLAM	AET	DİĞER			
1980	57.7	44.6	13.0	22.5	17.7	2.1
1981	48.1	33.2	14.8	42.0	7.5	2.4
1982	44.4	36.3	13.1	48.1	5.7	1.8
1983	48.1	36.0	12.1	46.0	4.2	1.7
1984	52.4	38.9	13.4	4.2	4.0	1.5
1985	51.5	40.2	11.3	42.8	4.2	1.4
1986	57.5	43.7	13.8	34.9	4.1	3.3
1987	63.2	47.7	15.4	30.2	3.2	3.2
1988	57.5	43.7	13.8	30.2	5.2	7.0
1989	57.5	43.7	13.8	30.3	5.2	7.0
1990	68.0	53.2	14.8	19.3	7.6	5.1

KAYNAK: DİE(1991)

dalgalanmalardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Petrol fiyatlarının 1986'da gerilemeye başlaması ile bu ülkelerin ithalat talepleri daralmış ve sonuçta bu ülkelerin Türkiye ihracatı içindeki payları izlenen yıllarda giderek azalmıştır. Körfez krizinin 1990 yılında yol açtığı bunalım sonucunda da bu oran yüzde 19.3 seviyesine düşmüştür.

Doğu Avrupa ülkelerinin Türkiye ihracatı içindeki payı 1980-1988 arası düşme eğilimi göstermiş, dönem içinde en düşük oranı yüzde 3.2 ile 1987 yılında almıştır. İzleyen yıllarda bu ülkeler ile ilişkilerin yeniden canlanması bu oranı 1988-1989 yıllarında arttırmış fakat 1990 yılında bu oran yeniden düşmüştür.

1980-1990 yılları arasında Türkiye ihracatı içinde OECD ülkelerinin payının yüksek seyretmesinde Türkiye'nin AT ile olan ilişkilerinin payı büyüktür. Aynı

zamanda diğ er OECD ÷lkeleri içinde yer alan A.B.D. ve Japonya ile ticari ilişkilerin gelişmesi toplam ihracat içinde OECD ÷lkelerinin payının artmasında etkili olmuştur.

Bu kısımda anlatılanların genel bir değerlendirilmesi yapılırsa, 1980'lerde uygulanan politikalarla T÷rkiye önemli bir ihracat atılımını gerçekleştirmiş ve artışın yapısı sanayi ÷rünleri lehinde değişmiştir. 1980'li yılların başında yüzde 74.1 oranında temel mal (gıda, iki, tarımsal ÷rün, vb) ihraç ederken bu oran zaman içinde d÷şmüş ve imalat sanayi mallarının (tekstil, deri ÷rünleri, kağıt, vb) toplam ihracat içindeki payı sürekli olarak artmıştır. Bu dönemde imalat sanayinin toplam ihracat içindeki büyüme oranları yüzde 23 dolaylarında olmuştur.⁷ T÷rkiye'nin OECD ÷lkelerine olan ihracatı bu dönemde artmış, 1986 yılına kadar petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların etkisiyle İşlam ÷lkelerine olan ihracat artmış ve daha sonrada azalmıştır. Bunun dışında bu yıllarda çok büyük bir değişiklik ortaya çıkmamış ve toplam ihracatta OECD ÷lkeleri ilk sırayı alırken İşlam ÷lkeleri ikinci ve Doğu Avrupa ÷lkeleri son sıralarda yer almışlardır.

2. 1980 SONRASI İTHALATTAKİ GELİŞMELER

1980 sonrası ithalattaki gelişmeler genel olarak incelendiğinde istikrarlı bir gelişmenin sağlanamadığı gör÷lmektedir. Tablo 3.9 ithalatın yıllar itibariyle milli gelir içindeki paylarını göstermektedir. Tabloya göre İthalat/GSMH oran 1979 yılında yüzde 8.12'lik bir paya sahipken, 1980 sonrası dışa açılma politikası ile bu payını hızla arttırmış ve 1987 yılında milli gelirin yüzde 21.1'ini oluşturmuştur. Bir ÷lkenin ihracat ve ithalat değerlerinin daha doğrusu dış ticaret hacminin GSMH içindeki payları o ÷lkenin dışa açılma derecesinin bir göstergesi olduğuna göre, Tablo 3.9'daki veriler incelendiğinde, T÷rkiye'nin aynen ihracatında olduğu gibi, ithalatın GSMH içindeki payı 1980'li yıllarda artmış dolayısıyla ekonominin dışa açılması bir anlamda ithalat yönündende sağlanmıştır.

---

⁷S. Togan, a.g.e., s.182.

TABLO 3.9

İthalatın Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payları			(milyon TL)
<u>YILLAR</u>	<u>GSMH</u>	<u>İTHALAT</u>	<u>İTH./GSMH</u>
1979	2,199,520,00	178,505,33	8.12
1980	4,435,153,00	613,267,30	13.83
1981	6,553,596,20	1,002,356,40	15.29
1982	8,735,010,40	1,461,424,99	16.73
1983	11,551,863,10	2,127,081,34	18.41
1984	18,374,839,90	4,034,897,10	21.96
1985	27,796,757,20	5,994,754,40	21.57
1986	39,369,505,10	7,561,156,57	19.21
1987	58,564,782,40	12,353,041,22	21.09
1988	100,582,185,30	20,470,613,70	20.35
1989	170,412,370,20	33,762,160,00	19.81
1990	284,176,250,30	59,324,014,26	20.88

KAYNAK: DİE(1991)

1980 sonrası dönemde ithalatta sağlanan liberalleşme, ihracat ile birlikte toplam dış ticaret hacminin GSMH içindeki payını arttırmıştır. 1980 yılında dış ticaret hacminin GSMH'ya oranını yüzde 18.6'dan 1990 yılında yüzde 35.4'e yükselmiştir.

2.1. İthalatın Gelişimi ve Yapısı

1980 yılında ithalatta başlatılan serbestleştirmeye rağmen ithalatta bu yıllarda istikrarlı bir gelişme sağlanamadığı görülmektedir. Bu duruma özellikle dış konjonktürdeki gelişmeler ve Türkiye'nin uyguladığı politikalar neden olmuştur.

Tablo 10'da toplam ithalat değerlerinin dönemsel olarak yüzde değişimine bakıldığında, 1980 yılında ithalatın bir önceki döneme göre yüzde 56 oranında

arttığını, izleyen yıllarda bu artışın belirli bir istikrara kavuşmadığı görülmektedir. 1982 yılında yapılan toplam ithalatta bir önceki yıla göre yüzde 1 gibi düşük bir oranda azalma ortaya çıktığı görülmektedir. 1984 ve 1986 yılları arasında toplam ithalat azalarak artmış ve 1986 yılında bir önceki döneme göre yeniden azalış ortaya çıkmıştır. Bunun nedenini ham petrol ithalatına baktığımızda kolaylıkla açıklayabiliriz. 1984 yılından sonra gerileme eğilimi içerisine giren dünya petrol fiyatları Türkiye'nin petrole ödediği dövizin azalmasına yol açmış, ithal edilen petrol miktarı çok önemli bir değişikliğe uğramamakla birlikte, toplam petrol fiyatının değer olarak azalmasına yol açmıştır.

1987 yılı ile birlikte Türkiye'nin sanayii ürün ithal talebinin artması dönem itibariyle ithalatın bir önceki yıla göre büyük bir oranda artmasına neden olmuş, fakat 1988 ve 1989 yıllarında yine inişli çıkışlı grafiğini sürdürmüştür. (Tablo 3.10) 1980-1990 yılları arasında ithalattaki istikrarsız artışa rağmen ithalat değer olarak yaklaşık 3 kat artarak 1980 yılında 7.9 milyar dolar seviyesinden, 1990 yılında 22.7 milyar dolar seviyesine artarak ulaşmıştır.

TABLO 3.11

<u>YILLAR</u>	<u>İthalatın Sektörel Dağılımı</u>			<u>(%)</u>
	<u>TARIM</u>	<u>MADENCİLİK</u>	<u>SANAYİ</u>	
1980	0.7	39.1	60.7	
1981	1.4	38.9	59.7	
1982	2.0	42.3	55.7	
1983	1.5	37.3	61.2	
1984	3.9	33.9	62.2	
1985	3.3	32.0	64.7	
1986	4.1	19.3	76.6	
1987	5.6	21.4	73.0	
1988	3.5	19.9	76.6	
1989	6.7	18.4	74.9	
1990	6.3	17.8	75.9	

KAYNAK: DİE(1991)

Tablo 3.11 ithalatın sektörel dağılımını yıllar itibariyle yüzde değişim olarak vermektedir. 1980-1990 yılları arasında, ağırlıklı olarak toplam ithalat içinde sanayi ve madencilik ürünlerinin yer aldığı tablodan görülmektedir. Fakat son yıllarda tarım ürünleri ithalatında, 1980 yılı başındaki değeri göz önüne alındığında, toplam içinde payını arttırdığı ortaya çıkmaktadır. 1990 yılına göre sanayi ürünleri ithalatının 1980 yılına göre arttığı madencilik ürünlerinin ise payının azaldığı görülmektedir. Tarım ürünlerin toplam içindeki artışı özellikle bu dönem içinde ortaya çıkan mevsimsel etkenlerden dolayıdır. Sonuç olarak 1980-1990 yılları arası, toplam ithalat içerisinde tarım ve sanayi ürünlerinin payı artarken madencilik ürünlerinin payı azalmıştır. Daha öncedende belirtildiği gibi 1980'li yıllarda ham petrol fiyatlarındaki gerileme madencilik ürünlerin toplam ithalat içindeki payını azaltmasında etkili olmuştur.

TABLO 3.12

Ana Mal Gruplarına Göre İthalat			(%)
<u>YILLAR</u>	<u>YATIRIM</u>	<u>TÜKETİM</u>	<u>HAMMADDE-ARA</u>
1980	20.0	2.1	77.9
1981	24.7	2.0	73.3
1982	26.3	2.1	71.6
1983	25.1	2.6	72.3
1984	24.7	4.4	70.9
1985	22.9	8.0	69.1
1986	31.3	8.6	60.1
1987	27.0	8.2	64.8
1988	27.8	7.8	64.4
1989	24.3	8.7	66.8
1990	29.5	12.9	60.4

KAYNAK: DİE(1991)

Türkiye'nin 1980'li yıllardaki ana mal gruplarına göre ithalatın dağılımı Tablo 3.12'de verilmiştir. Tüketim mallarının toplam ithalat içindeki payı 1980'de yüzde

2.1'den 1990'da yüzde 12.9'a çıkmıştır. Hammaddeler ithalatındaki gerileme dönem içerisinde petrol fiyatlarındaki gerilemeden kaynaklanmış ve ara mallarının nisbi oranı hammadde ve ara malları sütununda arttırmıştır. Yatırım malları ithalatı bu yıllar arasında yüzde 31.3 ile en yüksek seviyesine 1986 yılında ulaşmıştır. 1990 yılında ise yüzde 26.5 oranı ile yatırım malları oranı ana mal grubu içerisinde yer almıştır.

1986 yılından sonra ihracat subvansiyonlarının azaltılmaya başlanması ile yurt içinde özellikle ihracata yönelik üretim yapan sektörlerin yatırım malları taleplerinde azalmalara yol açmış, 1986 yılından itibaren de yatırım malları ithalatının toplam içinde azalmasına neden olmuştur.

Yatırım malları ile ham madde ve ara malları ithalatının toplam içinde büyük bir oran işgal etmesi, 1980'li yıllarda tüketim malları ithalatı artışına karşılık toplam içinde pek fazla bir yer tutmaması, Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olduğunun göstergesidir. Bununla beraber yatırım ve hammadde-ara malları ithalatının yüksek oranları, ekonomideki sektörlerin ithal girdilere olan bağımlılığında ortaya çıkartmaktadır.

Sonuç olarak bu yıllar arasında mal grupları itibariyle ithalatta ortaya çıkan değişim, ihracatın bileşimindeki kadar geniş boyutlu olmamakla birlikte, tüketim malları ithalatındaki artış göze çarpıcıdır. Bunda özellikle 1984 sonrası ithalat rejimlerinin etkisi bulunmaktadır ve 1988 sonrası TL'nin değer artışı tüketim mallarına yönelmesine neden olmuştur.

2.2. İthalatın Ükelere Göre Dağılımı

1980'li yıllarda ithalatın ülkeler bakımından dağılımı incelendiğinde, OECD ülkelerinden yapılan ithalatın dönem içinde sürekli arttığı söylenebilir (Tablo 3.13)

1980 yılında yüzde 45.3 olan toplam içinde OECD ülkelerinin payı 1990 yılında yüzde 63.8 oranına ulaşmıştır. OECD ülkeleri içerisinde AT üyesi ülkelere yapılan ithalatın daha fazla olduğu görülmektedir. Söz konusu dönem içinde İslam Ülkelerinin

payı azalmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinin payıda dönem başı ve dönem sonu itibariyle değişmemiş fakat bu yıllar arasında değişik senelerde artış-azalış şeklinde kendini göstermiştir.

TABLO 3.13
İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı (%)

YILLAR	<u>OECD ÜLKELERİ</u>					
	<u>TOPLAM</u>	<u>AET</u>	<u>DİĞER</u>	<u>İSLAM ÜL.</u>	<u>DOĞU AVR.</u>	<u>DİĞER</u>
1980	45.3	29.8	15.5	41.4	10.5	2.8
1981	47.9	29.5	18.4	40.3	9.5	2.3
1982	50.2	29.1	21.1	43.0	4.8	2.8
1983	48.5	30.1	18.5	40.1	8.7	2.7
1984	51.6	30.8	20.8	36.3	8.8	3.3
1985	56.0	34.3	21.7	33.0	5.7	5.1
1986	65.8	41.1	24.7	19.2	7.9	7.1
1987	63.8	40.0	23.8	22.2	6.9	7.1
1988	64.4	41.1	23.3	20.5	7.7	7.4
1989	62.8	38.3	24.4	18.5	9.5	9.3
1990	63.8	41.8	21.9	17.7	10.1	8.5

KAYNAK: DİE(1991)

Buraya kadar ki açıklamalardan anlaşıldığı gibi Türkiye 'nin ithalatı 1980-1990 yılları arasında ortalama yılda yüzde 7.9 gibi bir hızla artmıştır. 1980 yılında Türkiye'nin ithal ettiği temel malların toplam ithalat içindeki payı yüzde 61.7'den 1990 yılında yüzde 50.2'ye düşmüştür. İmalat sektörünün payı ise yüzde 38.2'den yüzde 49.7'ye yükselmiştir. Aynı dönem içinde temel mal ithalatının büyüme hızı yılda ortalama yüzde 4.5, imalat sanayinin büyüme hızı ise yüzde 11.9 olmuştur.⁸ Toplam ithalattaki ortalama büyüme hızı değeri (%7.9) değeri göz önüne alındığında, temel mallar bu değer altında, imalat sanayi ise toplam ithalattaki ortalama büyüme hızının

⁸S. Togan, a.g.e., s.218.

üstüne çıkmıştır.

1980 sonrasında dış ticaretin serbestleştirilmesi doğrultusunda ithalat büyük ölçüde libere edilmiş, kotaların ve diğer kısıtlayıcı tedbirlerin kaldırılması, gümrük vergisi oranlarının azaltılması yönünde politikalar uygulanmış ve bu politikalar sonuçta Türk Sanayi Yapısının koruma seviyesini düşürücü etkiye yol açmıştır. Fakat buna rağmen, 1980 sonrası dış ticaret politikalarının Türk sanayisinin koruma düzeyini nasıl etkilediğini inceleyen bazı araştırmalar Türkiye'deki koruma oranlarının 1980 sonrası azalmakla birlikte, sanayileşmiş ülkelerin koruma düzeyleri ile karşılaştırıldığında, halen yüksek kaldığını ortaya koymaktadır.⁹

1980'li yılların başında ithalat ile ilgili düzenlemelerde gümrük vergisi oranlarında önemli bir değişiklik getirilmemiş fakat ithalatın liberasyonu yönünde, ithalat rejimlerinde, kotaların azaltılması veya örneğin damga resmi oranlarının indirilmesi (1981'de yüzde 1'e) şeklinde kararlar ile liberasyon sağlanmaya çalışılmıştır. 1984 yılından sonra uygulanan politikaların genel eğilimi gümrük vergisi oranlarının azaltılması doğrultusunda olmakla birlikte mal grupları açısından önemli farklılıklar ortaya çıkmış, bazı mal gruplarına ayrıcalıklar tanınmıştır. Çoğu kez miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı mallarda, gümrük tarife oranları bu kısıtlamalar kaldırılmadan önce yükseltilerek¹⁰, bu malların üreticileri korunmaya çalışılmıştır.

1984 yılı kararlarından sonra gümrük vergisi indirimlerinde sağlanan gelişmelerle birlikte diğer yandan gümrük vergisi dışı önlemlerin artırıldığı açıkça görülmektedir. Örneğin 1981'de yüzde 1 olan damga resmi 1984 kararlarıyla birlikte yüzde 4'e, 1986'da yüzde 6'ya ve son olarakta 1988'de yüzde 10'a yükseltilmiştir. Ayrıca 1984 sonrasında KDV ve çeşitli fonlar altında yeni uygulamaların ortaya çıkması, Türkiye'nin koruma amaçlı politikalarda, gümrük vergisi harici araçlara yönelindiğini

⁹H. Olgun-S.Togan, 1980'li Yıllarda Türkiye'de İthalatın Liberalizasyonu ve Gümrük Vergilerinin Yeniden Düzenlenmesi: Bir Değerlendirme, Ankara Sanayi Odası Dergisi , Eylül-Ekim, Ankara, 1989, s.26-32 Ayrıca koruma oranları değerlendirme ve hesaplanmasında değişik bir çalışma bkz. G. Özhan Tanrıkulu(1992).

¹⁰K. Boratav-E. Türkcan, Türkiye'de Sanayileş..., a.g.e., s.44-45.

sergilemektedir.

3. 1980'Lİ YILLARDA TÜRKİYE'NİN UYGULADIĞI DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

1980'li yıllarda Türkiye serbest piyasa ekonomisini öngeren, ekonomide devlet müdahalesinin azaltılması ve özel sektörün ön plana çıkmasını hedefleyen ekonomi politikaları ile ekonomisini uluslararası rekabete uygun bir yapıya kavuşturmayı amaçlamıştır. Türkiye bu çerçevede fiyat kontrollerini terketmiş, serbest piyasa mekanizması içinde devletin ekonomiye müdahalesi en aza indirilmeye çalışılmış ve rekabeti engelleyici unsurlar azaltılmaya, ülke içi kaynak dağılım ve yatırımların etkinliği arttırılmaya çalışılmıştır. Bu politikaların sonucu olarak dışa açılmada, 1980 öncesi yıllar göz önüne alındığında, önemli sayılabilecek aşamalar kaydedilmiştir.

Bir ülkenin uyguladığı dış ticaret politikaları eğer yurt-içi piyasa ile yurt-dışı piyasa üretimi (ihracat) arasında bir ayırım gözetmiyor ise bu ülkenin dışa dönük politikaları uyguladığı söylenebilir. Bunun yanında ülke bu iki üretim şekli (yurt-içi ve yurt-dışı) arasında bir ayırım yapıyor ise ve yurt-içi üretimi teşvik ediyor ise içe-dönük politikalar uygulamaktadır. İçe-dönük ve dışa-dönük politikalar arasındaki fark teşvikler ile ilgilidir.¹¹ Bir ülkenin uyguladığı dış ticaret politikalarını kantitatif olarak değerlendirebilmek için genelde nominal ve efektif koruma oranlarına, miktar ve değer açısından sınırlamaları kullanma yaygınlığına, nominal ve efektif sübvansiyon oranlarına ve reel döviz kuruna bakılmaktadır.¹²

Bu kısımda özellikle koruma oranlarına ve sübvansiyon oranlarına değinilerek ağırlıklı olarak bu iki faktör açıklanacak ve daha sonra genel değerlendirme yapılacaktır.

---

¹¹R. Karluk, Türkiye E...,a.g.c., s.262.

¹²S. Togan, a.g.e., s.284.

3.1. Koruma Oranları

Koruma düzeyini belirlemede yaygın olarak kullanılan yöntem nominal koruma oranıdır. Bununla birlikte üreticileri ve dolayısıyla sanayi kesimini ilgilendiren efektif koruma oranı, nihai ürüne sağlanan korumanın yanısıra ithal girdilere sağlanan dolaylı korumayı da göstermekte ve korumanın tüm boyutlarıyla ölçülmesi olanağını vermektedir.¹³

Nominal koruma oranı, ithal edilen bir mal için iç-fiyat ile dış-fiyat arasında kota, gümrük vergisi ve ithalattan alınan diğer vergiler nedeniyle yaratılan farkın dış fiyatın yüzdesi olarak ifade edilmesidir.¹⁴ Bu anlamda nominal koruma oranı iç fiyatların yükselmesi karşısında tüketicilere bindirilen yükü ifade etmektedir.

Efektif koruma oranı, uygulanan dış ticaret politikaları altında elde edilen katma değer ile serbest dış ticaret altında elde edilecek olan katma değer farkının, serbest dış ticaret altında yaratılan katma değer yüzdesi olarak ifade edilmesidir.¹⁵ Kısaca, üretimle yaratılan katma değer ne derecede koruma ile yükseltildiğini gösterir.

Tablo 3.14, 1983-1990 yılları için nominal ve efektif koruma oranları ile sanayilerin dış ticaretteki durumlarına göre ayırımının yapıldığı koruma oranlarını göstermektedir.

Ekonominin geneli itibariyle bakıldığında 1983 yılında yüzde 62.2 olan nominal koruma oranı 1990 yılında yüzde 28.6'ya düşmüştür. Aynı şekilde 1983 yılında yüzde 70.9 olan efektif koruma oranı da 1990 yılında yüzde 39.1'e düşmüştür. Bu oranlar göstermektedir ki 1980-1990 yılları arasında nominal ve efektif koruma oranları (tüm ekonomi genelinde) önemli oranlarda azaltılmıştır.

Tablo 3.14' deki mal grupları itibariyle veriler incelendiğinde koruma oranlarının,

¹³U. Eser, a.g.e., s.160.

¹⁴R. Karluk, Türkiye E...,a.g.e., s.263.

¹⁵S. Togan, a.g.c., s.228.

1983 ve 1990 yıllarında, temel üretim sektörleri için en düşük, daha sonra madencilik ve enerji, en yüksek oranların ise imalat sanayinde olduğu görülmektedir. Ayrıca göze çarpan bir diğer nokta ise, imalat sanayinde 1990 yılında yüzde 62.7 olan koruma oranı,

TABLO 3.14

Başlıca Mal Gruplarına Göre Nominal ve Efektif Koruma

Oranları	(%)			
	NOMİNAL		EFEKTİF	
	1983	1990	1983	1990
<i>TÜM EKONOMİ İÇİN</i>				
	65.2	28.6	70.9	39.1
<i>MAL GRUPLARI</i>				
I. Temel Üretim Sektörü.....	24.5	10.8	22.0	16.5
II. Madencilik ve Enerji.....	56.0	18.2	73.9	29.8
III. İmalat Sanayi.....	81.8	36.2	104.0	62.7
a. Tüketim malları.....	129.0	52.3	178.3	79.0
b. Ara malları.....	57.9	25.8	73.4	52.3
c. Yatırım malları.....	61.5	37.8	89.5	72.9
d. Diğer mallar.....	79.0	23.7	75.6	38.5
<i>DIŞ TİCARET KATEGORİLERİ</i>				
I. İhracata Yönelik Sanayiler..	131.2	55.0	298.3	89.3
II. İhracat Yapan ve İthalat				
ile Rekabet Eden Sanayiler	46.7	17.2	59.3	32.5
III. İthalat ile Rekabet Eden				
Sanayiler.....	52.9	30.9	63.3	44.2
IV. İthalat ile Rekabet Etme-				
yen Sanayiler.....	47.1	21.0	52.3	32.2

KAYNAK: TOGAN (1993)

bu sektörün alt gruplar itibariyle incelendiğinde özellikle tüketim ve yatırım mallarında koruma oranlarının, toplam imalat sanayi korumasına göre yüksek oranlarda

korunduğunu göstermektedir. Bu şekilde tüketim ve yatırım mallarının üreticilerin yüksek oranlarda korunmak istendiğini (dış rekabete karşı) söyleyebiliriz. Nominal ve efektif koruma oranlarının, dış ticaret kategorileri altında (Tablo 3.14), sanayi grupları itibariyle dağılımı izlendiğinde; özellikle üretici kesim için efektif korumanın önemi gözönüne alındığında; 1983 yılında çok yüksek oranda korunan ihracata yönelik sanayilerin, 1990 yılına gelindiğinde koruma oranının büyük oranda düşürülmesine rağmen, hala yüksek oranda korunduğu gözlenmektedir. İthalat ile rekabet eden sanayilerin koruma oranlarında 1983 yılına göre azaltılmış fakat bu azalma büyük oranda gerçekleşmemiştir. Tablo 3.14'de ithalat ile rekabet etmeyen sanayilerinde 1990 yılı itibariyle yüzde 32.2 oranında korunduğu görülmektedir.

Türkiye 1963-1973 yılları itibariyle, uyguladığı dış ticaret politikalarına göre tamamen içe-dönük ülkeler sınıflandırmasında yer almakta iken, özellikle 1980'li yıllarda uyguladığı liberal politikaların sonucunda, Dünya Bankası (1987) raporunda kısmen dışa-açık ülkeler sınıflandırılmasında gösterilmiştir. 1987 yılında İngiltere, ABD ve Almanya'daki nominal koruma oranlarının yüzde 7 seviyesinde ve 1960'lı yıllarda da ABD ve İngiltere'deki efektif koruma oranlarının sırasıyla yüzde 20 ve 27 seviyesinde olduğu gözönüne alınırsa Türkiye'de nominal ve efektif koruma oranlarının ekonominin tümü için halen gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığını söyleyebiliriz. Yine de 1983 yılı koruma oranları gözönüne alınırsa gelinen nokta için bir fikir edinilebilir. Son olarak 1990 yılındaki koruma oranları ihracata yönelik sanayiler için gözönüne alındığında, 1990 yılında yüzde 89.5 oranında olan koruma oranının, 1980-1990 yılları arasında azalma sonucunda bu seviyeye ulaşmış olması (1983'te yüzde 131.2, 1984'te 136.7 1988'de 93.1) dönem içinde (özellikle 1988 yılında ihracattaki azalışlarda korumanın azalmasında etkisi olduğunu söylersek) ortaya çıkan ihracat artışların büyük oranda yüksek koruma duvarları altında gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

3.2. Subvansiyon Oranları

Devlet dış ticarete ihracatın özendirilmesi yönünde müdahale edebilir. İhracatı özendirmek için alınacak önlemler çok çeşitlidir. Bunlar arasında özellikle vergi iadesi,

dolaysız ödeme, kredi sağlama, vergi muafiyetleri, vb. sayılabilir. Devlet aldığı bu önlemlerle, ihracatçıya ihraç ettiği malların karşılığı daha fazla ödeme yapmış veya üretim maliyetini düşürmüş olmaktadır. Bu durum ise ihracatın karlılığının artmasına neden olur. Bu şekilde ihracata yönelik önlemlerin ortak noktası ihracatın karlılığını arttırmaktadır ve tüm bu önlemleri subvansiyon olarak niteleyebiliriz. Subvansiyonların oranını belirlemede kullanılan yöntem, aynen korumada olduğu gibidir. Nominal ve efektif değerlerinin hesaplanmasıyla bu oranlar belirlenir. Nominal subvansiyon oranı, ihraç edilen bir ürün için, iç-fiyat ile dış-fiyatın yüzdesi olarak ifade edilmesidir.¹⁶ Ancak bu oran diğer mallara uygulanan vergilerin etkilerini gösterememektedir. Efektif subvansiyon oranı ise sağlanan subvansiyon yanında ithalat ile ilgili olarak tüm diğer mallar üzerinden alınan ithalat vergilerini de kapsamaktadır.¹⁷

Tablo 3.15 Türkiye’de yıllar itibariyle çeşitli teşviklerle sağlanan subvansiyon oranlarını göstermektedir. Tablo’daki değerler incelendiğinde 1983 yılında en önemli iki teşvik aracının ihracat kredisi ve vergi iadesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat 1984 ve onu izleyen yıllarda vergi iadesi ile sağlanan subvansiyonun azaltıldığı ve 1990 yılında kaldırıldığı görülmektedir.

TABLO 3.15

Çeşitli Teşvikler İle Sağlanan Subvansiyon Oranları	(%)					
SUBVANSİYONLAR	1983	1984	1986	1988	1989	1990
- İhracat Kredisi	10.3	5.9	1.5	1.7	1.9	1.7
- Vergi İadesi	10.9	9.4	6.3	6.0	2.2	-
- DFİF	-	-	-	4.9	3.3	3.8
- Gümrük Vergisi Muafiyeti	8.5	9.0	9.0	8.4	7.2	6.8
- Döviz Tahsisi	3.0	0.6	0.7	0.5	0.2	-
- Kurumlar Vergisi Muafılığı	2.2	2.1	3.0	3.8	3.9	3.6
-KKDF	-	-	1.6	-	-	-
- Navlun Primi	-	-	0.2	0.2	0.2	0.2

DFİF: Destekleme Fiyat İstikrar Fonu

KKDF: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

KAYNAK: TOGAN (1993)

¹⁶R. Karluk, Türkiye E...,a.g.e., s.268.

¹⁷S. Togan, a.g.e., s.265.

İhracat kredileri ile sağlanan subvansiyonlarda 1990 yılına doğru azaldığı tablodan anlaşılmaktadır. Bunun yanında 1990 yılına gelindiğinde Kurumlar Vergisi, Destekleme Fiyat İstikrar ödemeleri ile sağlanan subvansiyonlarında artışlar ortaya çıkmıştır.

Tablo 3.16'da mal gruplarına göre nominal ve efektif subvansiyon oranları verilmiştir. Tablo'daki veriler incelendiğinde hem nominal hemde efektif oranlarda, temel üretim sektörleri en düşük, daha sonra madencilik ve enerji ve en yüksek subvansiyon oranları da imalat sanayinde sağlanmıştır.

1990 yılında efektif subvansiyon oranı değerlerine bakıldığında ekonominin tümü için yüzde 187.7, mal grupları itibariyle, temel üretim sektörlerinde yüzde 37, madencilik ve enerjide yüzde 60 ve imalat sanayi sektöründe yüzde 601 gibi yüksek oranlar görülmektedir. Bu oranlar nominal oranlar ile karşılaştırılır ise bu sektörlerin (özellikle imalat sanayi) yüksek oranlarda korunduğu ve teşvik edildiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca imalat sanayinde alt sektörler itibariyle verilen subvansiyon oranları yüzde binlere ulaşmaktadır (Tablo 3.16).

Dış ticaret kategorileri sınıflandırmasında, dış ticaretteki durumlarına göre sanayilere bakıldığında en yüksek subvansiyon oranının ihracata yönelik sanayilere verildiği görülmektedir. Efektif subvansiyon oranı hesaplanırken işin içine ithalat ile ilgili tüm vergi ve diğer kısıtlamalar girdiği için, ihracata yönelik sanayilerin, efektif subvansiyon oranlarının yüzde 1406 gibi çok yüksek bir değeri göstermesi bu sektörün ne kadar yüksek oranlarda teşvik edildiğini göstermektedir.

Türkiye'de ithalat gerek miktar gerek değer açısından uzun süre sınırlamalara tabi tutulmuştur. 1980 sonrası yıllarda ithalattaki sınırlamalar azaltılmaya başlanmış, ithalatta liberasyona gidilmeye çalışılmıştır. Bu tarihten sonra ithalat teminatları azaltılarak 1981 yılında tahsisli mallar listesi içerisinde yer alan mallar liberasyon listelerine aktarılmıştır. 1984 tarihinden itibaren ithalat rejiminde değişikliklere

TABLO 3.16

Başlıca Mal Gruplarına Göre Nominal ve Efektif Subvansiyon Oranları (%)

	<u>NOMİNAL</u>		<u>EFEKTİF</u>
	<u>1983</u>	<u>1990</u>	<u>1990</u>
<i>TÜM EKONOMİ İÇİN</i>			
	36.4	15.7	187.7
<i>MAL GRUPLARI</i>			
I. Temel Üretim Sektörü.....	13.0	4.3	37.0
II. Madencilik ve Enerji.....	20.0	9.3	60.6
III. İmalat Sanayi.....	47.0	21.0	601.0
a. Tüketim malları.....	33.3	13.8	1262.4
b. Ara malları.....	50.6	25.7	219.3
c. Yatırım malları.....	67.9	20.3	349.3
d. Diğer mallar.....	45.5	11.7	144.2
<i>DIŞ TİCARET KATEGORİLERİ</i>			
I. İhracata Yönelik Sanayiler..	42.5	12.8	1406.4
II. İhracat Yapan ve İthalat ile Rekabet Eden Sanayiler	51.1	26.5	187.2
III. İthalat ile Rekabet Eden Sanayiler.....	40.5	17.2	134.3
IV. İthalat ile Rekabet Etme- yen Sanayiler.....	29.1	13.2	96.8

KAYNAK: TOGAN (1993)

gidilmiş, ithalatı yasak mallar listesi ve ithalatı müsadeye tabi mallar listesi hazırlanmış, bu listelerin dışında kalan tüm malların ithalatı serbest bırakılmıştır. Müsadeye bağlı mallar listesi içerisinde yer alan mal gruplarının sayısı dönem içerisinde azaltılmış ve 1990 yılından itibaren bu liste tamamen sıfırlanmıştır.

Sonuç olarak ithalatı yasak mallar dışında ithalat tamamıyla fiyatlara duyarlı hale

getirilmiştir. 1990 yılında kaldırılan miktar ve değer kısıtlamaları bu yıl içerisinde nominal ve efektif koruma oranlarında görülenlerden daha fazla bir indirim ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Çünkü miktar ve değer ile ilgili kısıtlamalar koruma oranları hesaplanırken dikkate alınmamıştır. Bu şekilde düşünüldüğünde 1990'dan önceki yıllarda ki nominal ve efektif koruma oranları değerlerine bakıldığında (Tablo 3.14) bu değerlerin gerçek değerleri yansıtmadığını söyleyebiliriz. Çünkü dönem içerisinde miktar ve değer kısıtlamalarının varlığı, bir tür koruma etkisi yaratmaktadır.

Türkiye 1980 öncesi yıllarda ihracat aleyhine yaratılmış olan yandaşlığı giderebilmek için teşvik politikalarına yönelmiş fakat bunda yeterince başarılı olamamıştır. 1980'li yıllar ile bu durum değişmiş, dönem içinde uygulanan özellikle ihracata dönük teşvik ve politikalar ile yaratılmış olan bu yandaşlık giderilmeye başlanmış bir ölçüde bunda da başarılı olunmuştur. Dönem içerisinde ihracattaki büyük oranlı artış, çok yüksek düzeylerdeki teşvikler ve çeşitli tavizler pahasına da olsa, gerçekleştirilmiştir. Fakat 1980 ve 1990 yıllarında ihracatta gerilemeler ortaya çıkmıştır. Türkiye 1980'li yıllarda reel döviz kurunu gerçekçi bir yaklaşım ile belirlemiş, dönem içinde uygulanan döviz kuru politikalarında, yaratılan spekülasyonlar karşısında (özellikle bankacılık kesimlerinin kar amaçlı spekülasyonları), sık sık değişiklikler gerçekleştirmişse de, gerçekçi döviz kurunu son iki yıl hariç tüm dönem boyunca uygulamaya çalışmış ve bunda da başarı sağlamıştır.

Sonuç olarak Türkiye dış ticaret politikalarını 1980'li yıllarda önemli derecede serbestleştirmiştir. 1980-1990 yılları arasında nominal ve efektif koruma oranları azaltılmış, ithalatta miktar ve değer açısından sınırlamalara son verilmiştir. 1980 öncesi ortaya çıkan ihracat aleyhine yaratılan yandaşlık, 1980'li yıllarda uygulanan teşvikler ile azaltılmaya çalışılmıştır. Ancak 1988 sonrası TL'nin yeniden revalüe olması tüm bu gelişmeleri olumsuz yönde etkilemiştir. 1990 yılına doğru ihracata verilen teşvikler azaltılarak dışa dönük politika uygulamasında süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır. Uygulanan politikalara rağmen Türkiye'nin 1990 yılındaki koruma oranları dışa açık politika izleyen ülkelerin koruma oranları ile karşılaştırıldığında hala yüksek düzeylerde kalmıştır.

S O N U Ç

Türkiye 24 Ocak 1980 Kararları ile geçmiş yıllarda uyguladığı ithal-ikameci politikaların yerine, ihracatın teşvikine dayalı bir stratejiye yönelmiştir. Bu kararlar ile uzun dönemde Türkiye ekonomisinin dışa açılarak dünya ekonomisi ile bütünleştirilmesi amaçlanmış, bunu gerçekleştirebilmek için de gerek iç gerekse dış ekonomi ile ilgili bütün alanlarda serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

1980-1990 yılları arasındaki on yıllık süreçte Türkiye dış rekabete açık bir ekonominin ilke ve esaslarını benimsemiş ve bunun gelişiminde önemli mesafeler almıştır. Özellikle 1984 yılı ile birlikte ekonomide devlet müdahaleleri azaltılmış, müdahale yerine devletin ekonomiyi düzenleyici rolü ön plana çıkartılmış, serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu yıllarda birbirini izleyen kararlar ile dış ticarete yeni uygulama esaslarına başlanmıştır. Kotalar kaldırılmış, gümrük tarife oranları azaltılmış ve dış ticaret rejimi serbestleştirilmiştir. Kambiyo rejiminde de serbestleştirmeye gidilmiş, esnek-kur sistemi ile gerçekçi bir döviz kuru uygulamasına geçilmiş ve döviz fiyatlarının belirlenmesinde, idari kararlar yerine, büyük ölçüde piyasa mekanizması hakim kılınmıştır. TC Merkez Bankası bünyesinde döviz piyasası kurulmuştur. Bu dönemde serbest faiz uygulamasına geçilmiş ve bu alanda da serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması yönünde adımlar atılmıştır. Yabancı sermaye hareketlerine teşvikler sağlanmış ve serbest bırakılmıştır.

Alınan bütün bu önlemler 1980 öncesi yıllarda korumacı politikalar sonucu ihracat aleyhine ortaya çıkmış çarpıklıkları gidererek, ihracatı ve döviz kazandırıcı tüm faaliyetleri arttırmaya yönelikti.

Türkiye, ekonomik istikrar tedbirleri ve yapısal uyum programı ile ekonomisinin dışa açılmasını birdenbire gerçekleştirmemiş, belli bir öncelikler sırasına göre kademeli olarak tedbir ve programları uygulamaya geçirmiştir; önce dış ticaret serbestleştirilmiş ihracat, teşvik ve diğer özendirici önlemler ile arttırılmaya çalışılmış, ithalat kademeli olarak serbest bırakılmıştır, ihracat ve ithalat ile ilgili bu düzenlemelerden sonra mali piyasalarda yenilikler gerçekleştirilmiş ve son olarakta sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır.

Türkiye’de 1980 yılından sonra uygulanan dışa açık ekonomi politikaları ile sadece dış ticaret rejiminde değil, kambiyo rejiminde de büyük ölçüde bir serbestlik sağlanmıştır. 24 Ocak Kararları ile başlayan serbest dış ticaret ilkesi, kambiyo rejiminde de kendini göstermiş ve zaman içinde kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bunun sonucunda da dış ticarete önemli gelişmeler sağlanmıştır.

1980 sonrası yıllarda döviz kuru belirlenmesinde, ihracatın rekabet gücünü yansıtabilecek ve piyasadaki değişimleri dikkate alacak biçimde, gerçekçi bir yaklaşım uygulanmaya çalışılmıştır. Döviz kuru politikasından ihracatı arttırmak ve kısmende ithalatı düzenlemek için yararlanılmıştır. 1984 sonrası dönemde 30 sayılı Karar ile dövizin kullanımını serbest bırakılmış, 1988 tarihinde TC Merkez Bankası bünyesinde döviz ve efektif piyasalarının kurulması ile bu tarihe kadar kontrollü bir döviz kuru politikası izleyen Türkiye serbest kur uygulamasına geçmiştir. Döviz piyasası oluşturulması, TC Merkez Bankası aracılığıyla, idari karar organlarının döviz politikalarını yönlendirebilmelerine olanak tanımıştır. 1989 yılında 32 sayılı Karar ile de sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır.

Türkiye bu dönemde dış ticarete serbestleştirmeyi gerçekleştirirken, ekonomide kaynakların etkin dağılımını sağlamaya ve dış ticaret ile ilgili düzenlemelerde yapay dış ticaret engellerini kaldırmaya çalışmıştır. İthalatta liberasyonun gerçekleştirilmesi ile ihracata yardımcı olunacağı ve sanayinin rekabet gücünü yükselteceği düşünülmüştür. Bu dönemde uygulamasına geçilen esnek kur politikası, ithalatta liberasyon ve en önemlisi teşvik ve özendirici faaliyetler, ihracatın büyük bir hızla artmasına neden olmuştur.

Burada, özellikle teşvikler ile sağlanan subvansiyon oranlarının yüksek olması dolayısıyla sanayinin gerçek rekabet gücünü yansıtmadığını söyleyebiliriz. Çünkü dönemin son iki yılında azaltılan teşvikler sonrası ihracatta ortaya çıkan gerileme, ihracata yönelik ve buna bağlı sanayilerin rekabet güçlerini ortaya çıkartmıştır. Döviz kuru politikasında gerçekçi kur uygulamasında son iki yılda uzaklaşması da ihracat üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

Türkiye 1980-1990 yılları arasında ihracatta sağladığı gelişmelerle birlikte, ithalatta kısıtlayıcı yaklaşımları aşamalı olarak kaldırmıştır. İthalatta serbestleştirme 1981 yılı ithalat rejimi ile başlamıştır. 1981 ithalat rejimi ile kotalar kaldırılmış ve kota kapsamında ithal edilen mallar liberasyon listelerine aktarılmıştır. İthalattan alınan gümrük vergisi ve benzeri vergilerde indirimlere gidilmiştir. 1981 ithalat rejimi ile başlatılan serbestleştirme 1983 yılı ithalat rejimi ile daha da ileri düzeylere çekilerek, ithalatın gümrük tarifeleri dışı engeller ile değil, gümrük tarifeleri ve benzeri vergiler ile düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. Fakat dönem sonlarına doğru bu durum tersine dönerek, tarife dışı engellerde çok sık başvurulmuştur. Bu dönem içinde önceden de belirtildiği gibi dış ticarete serbestleştirme belli öncelikler sırasına göre yapılmıştır. 1984 yılına kadar yapılan çalışmalar sonrasında İthalatın serbestleştirilmesi yönünde en önemli adım 1984 yılı ithalat rejimi ile atılmıştır. Bu tarihten itibaren ithal edilen mallar üç listede toplanmıştır. İthalatı yasak mallar listesi getirilmiş, fakat bu liste içinde yer alan mallar, toplam ithal edilen mallar içerisinde, çok küçük oranlarda kalmıştır. Listeler, ithali izne bağlı ve ithali serbest olarak sınıflandırılmış ve ithalat bu listeler üzerinden yapılmıştır. dönemin son yılında, 1990 yılı ithalat rejimi kararı ile de ithalatı yasak mallar listesi kaldırılmış, ithalat tamamen iç ve dış fiyatlara duyarlı hale getirilerek serbest bırakılmıştır.

Dış ticaretin serbestleştirilmesi yönünde uygulanan politikalar sonrasında ihracatın gelişimi ve yapısında, 1980 öncesi dönemlere göre, büyük oranlarda olumlu gelişmeler ortaya çıkmıştır. Türkiye ihracatı, bu yıllar arasında, tarım ürünlerinden, sanayi ürünleri ihracatına doğru yapısal bir değişim geçirirken, toplam sanayi ürünleri ihracatı içerisinde imalat sanayi ürünleri sürekli olarak artış göstermiş ve önemli bir paya ulaşmıştır. 1980 yılında toplam ihracat içinde % 36 oran ile yer alan imalat sanayi ihracatının payı 1989 yılı

sonu itibariyle % 78.2'ye ulaşmıştır. Aynı şekilde imalat sanayi ihracatı içinde 1980 yılı sonu itibariyle % 61.4 olan tarıma dayalı ürünlerin payı dönem içinde sürekli olarak azalma eğilimi göstermiş ve 1989 yılında % 19.2'ye düşmüştür. Toplam sanayi ürünleri ihracatı içinde imalat sanayi ürünlerinin payı da 1980 yılında % 38.6'dan 1989 yılı sonu itibariyle % 80.8'e ulaşmıştır. Bu verilerden anlaşıldığı gibi 1980-1990 yılları arası Türkiye ihracatındaki görülen artışla birlikte ihracatın yapısında da bir değişim ortaya çıkmıştır. Diğer bir sonuçta sanayi ürünleri ihracatındaki artışın yönü, tarımsal ürüne dayalı üretimlerini gerçekleştiren sanayilerin dışında kalan sanayilerde gerçekleşmiştir. İmalat sanayiindeki bu artışın ardında yatan en önemli neden teşvikler ile imalat sanayiine sağlanan çeşitli subvansiyonlardır.

Türkiye'de bu dönem içinde koruma oranlarının seyrine bakıldığında, korumanın büyük oranda azaltıldığı görülmektedir. Fakat bu oranlar diğer ülkelerin oranları ile karşılaştırıldığında, 1990 yılı itibariyle, halen yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca ihracata verilen subvansiyonların oldukça yüksek düzeylerde olması dolayısı ile, ülke ekonomisinde yer alan ihracata yönelik sanayilerin rekabet güçleri, gerçek rekabet güçlerinin üstünde bir yapı sergilemiştir. Ancak subvansiyonların dönem içinde kademeli olarak azaltılması, rekabet seviyesini normal seviyesine doğru kaydırmaya başlamıştır. Bu durum ise ekonomide dünya fiyatları ile rekabet edebilecek sektörlerin belirlenmesinde ve yapısal düzenlemelerin buna göre yapılmasında ileriki yıllar için, önemlidir.

Koruma ve subvansiyon oranlarının değişimi, 1980 yılı itibari ile düşünüldüğünde, 1990 yılında gelinen aşama Türkiye'nin on yıllık süreçte çok önemli mesafeler katettiğini göstermektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, ekonominin dışa açılması bakımından koruma ve subvansiyon oranları halen yüksektir.

Türkiye 1980 yılından itibaren uyguladığı politikalar ile, dünya ekonomisine entegrasyonun gerektirdiği bir yapıda ve istikrarlı bir ortamda ekonomisinin gelişiminin sağlanmasını amaçlamıştır. 1980 yılı başında bir ekonomik istikrar programı niteliğini taşıyan önlemler, dönem içinde tüm ekonomiyi içine alacak şekilde ve bir yapısal değişimi hedefleyen dışa açılma-serbestleştirme politikalarının ağırlık kazandığı bir yapı

sergilemiştir. Bu amaçla dış ticaret ve diğer tüm ekonomiyi ilgilendiren alanlarda, devlet müdahalesini azaltmaya yönelik tedbirler alınmış ve uygulamaya geçirilmiştir. Devlet müdahalesinden piyasa mekanizmasının sağlandığı bir ekonomik yapıya geçiş yolunda önemli mesafeler alınmıştır.

Dışa açılmanın tam anlamı ile gerçekleştirilmesi ve ekonomideki sektörlerin gerçek rekabet gücünü yansıtması için, Türkiye'nin, diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında yüksek düzeylerde olan, koruma ve subvansiyon oranlarının bu ülkeler seviyesine getirilerek uluslararası istenilen konuma ulaşmasının sağlanması mümkündür. Ancak burada belirtmeliyiz ki tamamen dışa-açık bir ekonomi yapısına, Türkiye'nin tüm ülkeler ile ancak aynı koşullara sahip olması durumunda geçmesi kanımızca daha yararlı olacaktır.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- ABUŞOĞLU, Ömer..... **Döviz Kuru Politikası ve İhracat Üzerine Etkisi 1980-1988**, TOBB Y.No: Genel 154/Ar-Ge: 64, Ankara, 1990.
- AKTAN, Okan. H..... **GATT ve AT Mevzuatı Karşısında Türkiye'nin İhracatı Teşvik Politikası "Geçmişi ve Geleceği"**, 3. İzmir İktisat Kongresi Tebliğler, DPT, Ankara, 1993.
- ALPAR, Cem,..... **Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme**, A.İTİA Yayın No: 195, Ankara, 1982.
- ALPAR, Cem ve M. Tuba Ongun,..... **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayın No: 1985/3, Ankara, 1985.
- AREN, Sadun,..... **Bir Dönemin Yazıları 1980-1988**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1991.
- BALİ, O. Orhan,..... **İhracat Kredisi Sigortası Semineri 14-15 Nisan 1981 "İhracatı Teşvik Tedbirleri Uygulama Esas ve Usulleri"**, AİTİA Y.No: 151, Ankara, 1981.
- BALİ, O. Orhan,..... **Yatırımların ve İhracatın Teşviki ve Kredilendirilmesi "Mevzuat ve Uygulama Esas ve Usulleri"**, Ankara, 1977.
- BARDA, Süleyman ve ALKİN, Erdoğan **Dış Ticaret Teorisi**, İ.Ü. Yayın No: 1202, İstanbul, 1967.
- BAYSAN, Tercan,..... **Gümrük Tarife İndirimlerinin Kaynak Dağılımı ve Toplumsal Refah Üzerindeki Etkisi**, ODTÜ İİBF Yayın No: 44, Ankara, 1983.

BORATAV, Korkut,.....**Türkiye İktisat Tarihi**, Gerçek Yayınevi, 4. baskı, İstanbul, 1993.

BORATAV, Korkut ve TÜRKCAN, E.**Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Y. No: 4, 2. baskı, İstanbul, 1993.

BUĞRA, Ayşe,.....**İktisatçılar ve İnsanlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.

CONDON, D. Richard,.....**Türkiye’nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Yeni Ufuklar Uluslararası Seminer 24-25 Şubat 1992 “Türkiye AT Gümrük Birliği”**, İSO Araştırma Dairesi Y.No: 1992/6, İstanbul, 1992.

ÇARIKÇI, Emin,.....**Türkiye’de Ekonomik Güçlükler ve Çözüm Yolları**, İstanbul, 1992.

Devlet İstatistik Enstitüsü,.....**İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli**, DİE Yayın No: 1301, Ankara, 1988.

,.....**İstatistik Pozisyonlarına Bölünmüş Gümrük Giriş Tarife Cetveli**, DİE Yayın No: 514, Ankara, 1966.

,.....**İstatistik Göstergeler 1923-1990**, DİE Matbaası Y. No:1472, Akara, 1991.

Devlet Planlama Teşkilatı,.....**Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu “Yatırımların ve İhracatın Kredilendirilmesi.”**, DPT Y.No: 1872 _ÖİK:293, Ankara, 1982.

,.....**Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu “Döviz Kazandırıcı Faaliyetlerin Teşviki Politikaları”**, DPT Y.No: 2199_ÖİK:349, Ankara, 1990.

- ..... **1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar "Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler"**, DPT, Ankara, 1990.
- ..... **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı "Üçüncü Beş Yıl"**, DPT Y.No: 1272, Ankara, 1973.
- ..... **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara, 1967.
- ..... **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler 1984-1988**, DPT Y.No: 2190, Ankara, 1990.
- ..... **Uluslararası Ekonomik Göstergeler**, DPT Yayın. No: 1240, Ankara, 1990.
- ..... **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Y. No: 1974, Ankara, 1985.
- ..... **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler 1972-1983**, DPT Y. No: 1975, Ankara, 1985.
- ..... **Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler 1950-1992**, Ankara, 1993.
- Uluslararası Ekonomik Göstergeler**, DPT Y. NO:1240, Ankara,1990.
- ..... **Dış Ticaret ve Yatırım Mevzuatı 1987**, İGEME, Ankara, 1987.
- DURA, Cihan**,..... **Türkiye Ekonomisi**, Erciyes Ü. Y. No: 19, 1986.
- ERDOST, Cevdet**,..... **Sermayenin Uluslararasılaşması ve Teknoloji Transferi**, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

- ERGÜN, Nihal**,..... **Mal ve Ülke Çeşitliliği Açısından İhracattaki Yapısal Değişim**, DPT Y. No: 2282, Ankara, 1991.
- ERKAN, Hüsnü**,..... **Ekonomi Politikasının Temelleri**, Aydın Yayınevi, İzmir, 1990.
- ERTÜRK, Emin**,..... **Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993.
- ERTÜZÜN, Tefrik**,..... **Verimlilik-İhracat Kalkınma Sempozyumu: " İktisadi Kalkınmada Dış Ticaret Politikaları "**, MPM Yayın No: 351, Ankara, 1987.
- ESER, Uğur**,..... **Türkiyede Sanayileşme**, İmge Kitabevi, 1993, Ankara.
- GERNİ, Cevat**,..... **Dış Ticaretin Finansmanı**, TOBB Yayın No: 139, Ankara, 1990.
- GÜLERMAN, Adnan**,..... **Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı**, Anadolu Matbaacılık, 1987.
- GÜPGÜPOĞLU, Memduh**,..... **Dış Ticaret ve Bankalar**, Türkiye Bankalar Birliği Ankara, 1976.
- HABERLER, Gottfried**,..... **Dış Ticaret Teorisine Genel Bir Bakış**, Çeviren: N. Mumcu, İstanbul 1970.
- HAN, Ergül**,..... **İktisada Giriş-II**, Kütahya, 1991.
- HATİBOĞLU, Zeyyat**,..... **Dış Ticaret Teorisi Notları**, İstanbul, 1972.
- HİÇ, Mükerrrem**,..... **Türkiye Ekonomisinin Analizi**, İstanbul Ü. Y. No: 2665, İstanbul 1980.
- HİÇ, Süreyya**,..... **Türkiye Ekonomisi I**, Menteş Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1987.

İBRAHİMHAKKIOĞLU, Nedim, Planlı Dönemde İhracatı Teşvik Politikası, İGEME Y. No: 107, 1986.

İstanbul Sanayi Odası, Yatırım ve İhracatın Teşvik Esasları 1988, İSO Araştırma Dairesi Y.No: 1988/10, İstanbul, 1988.

İYİBOZKURT, Erol, Çağdaş Dış Ticaret Kuramı, İTİA Yayın No: 36, Bursa, 1979.

İYİBOZKURT. Erol, Uluslararası İktisat Teorisi, U. Ü. Basımevi, Bursa, 1985.

KARA, Şinasi, Uluslararası Ekonomi, İstanbul, 1976.

KARLUK, Sadık, Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1991.

KARLUK, Sadık, Rıdvan, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, Bilim Teknik Yayınevi, 1990.

KARLUK, Sadık, Rıdvan, Türkiye Ekonomisi, Bilim Teknik Yayınevi, 1994.

KUMBARACIBAŞI, Onur, Dış Ticaret Teorisi ve Uluslararası Ekonomi, Ankara, 1973.

KAZGAN, Gülten, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, İstanbul, 1974.

, Ekonomide Dış Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, 1988.

KEYDER, Çağlar, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Y.No:4, 2.baskı, İstanbul, 1993.

KILIÇBAY, Ahmet, Değişen Dünyada Türk Ekonomisi, Cem Yayınevi, 1993.

- KEPENEK, Yakup,.....Türkiye İmalat Sanayi ve Üretim Yapısı 1963-1973, ODTÜ, Ankara, 1977.**
- ..... **Türkiye Ekonomisi, Verso Yayıncılık, 5. baskı, İstanbul, 1990.**
- NARLI, Ayşenur, ...İhracatı Teşvik Tedbirlerinin Tarihsel Gelişimi, HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, 1988.**
- NAZIM, Engin,.....Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler, İTO Yayın. No: 4, İstanbul 1992.**
- OKTAY, Nüvit,..... Karşılıklı Ticaret Sistemi, A.Ü. Yayın No: 232, Eskişehir, 1987.**
- OLALI, Hasan,.....Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, İzmir, 1979.**
- OLGUN, Hasan ve Sübidey,TOGAN,.1980'li Yıllarda Türkiye'de İthalatın Liberalizasyonu ve Gümrük Vergilerinin Yeniden Düzenlenmesi: Bir Değerlendirme, Ankara Sanayi Odası Dergisi Eylül-Ekim, Ankara, 1989.**
- .. **Türkiye Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu, 1985 ENKA Birincilik Ödülü, İstanbul, 1984.**
- ÖNCÜ, Beratiye,..... Karşılıklı Ticaretin Dünya Ticaretindeki Önemi ve Türkiye, İGEME Yayınları No: 102, Ankara, 1986.**
- ÖNİŞ, Ziya,..... Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borç Sorunu, İTO Y. No: 33, İstanbul, 1989.**
- ÖZGÜVEN, Ali,.....İktisadi Düşünceler Doktrinler ve Teoriler, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1984.**

- SARAÇOĞLU, Tefrik,.....Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde
Yeni Ufuklar "Türkiye AT Gümrük Birliği"
İSO A.Dairesi Y. Yo:1992/6, İstanbul, 1992.
- SAVAŞ, Vural,..... Politik İktisat, Beta Yayınları, İstanbul, 1986
- SERTEL, Yıldız,.....Türkiye'de Dışa Dönük Ekonomi ve
Çöküş, Alan Yayıncılık, 1988.
- SEYİDOĞLU, Halil,.....Uluslararası İktisat, Güzem
Yayınları, İstanbul, 1994.
- .....Türkiye'de İhracatı Teşvik Önlemleri ve
Ekonomik Etkileri, Marmara Ü.
Ekonomik Araştırma Merkezi Araştırma
No: 6, İstanbul, 1986.
- ..... T.C. , Başbakanlık HDTM, Avrupa
Topluluğu ve Türkiye, AT Koordinasyon
Genel Müdürlüğu 2. Baskı, Ankara, 1993.
- TEKEOĞLU, Muammer,..... İktisadi Düşünceler Tarihi, Ç.Ü.
Basımevi, Adana, 1993.
- TOGAN, Sübidey,.....1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi
ve Dış Ticaretin Liberizasyonu, Türk
Exımbank Araştırma Dizisi 1, Ankara, 1993.
- TÖRE, Nahit,.....Sektörel Gelişmeler, Türkiye Ekonomi
Kurumu, Ankara, 1992.
- ..... T.C. Ticaret Bakanlığı, 50 Yılda
Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri,
Ankara, 1974.
- ..... Türkinvest Türkiye Ekonomisinin
Değerlendirilmesi, İstanbul, 1993.

- ..... Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu,
Dünyada ve Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Durum Dergisi, 1973-1979 Arası Çeşitli Sayılar.
- URAS. T. Güngör**,..... **Ekonomide Özal’lı Yıllar**, AFA Yayınları, Ankara, 1993.
- ÜSTÜNEL, Besim**,.....**1975 İkbaharında Türkiye'nin İktisadi Durumu: “ Dış Ekonomik İlişkilerdeki Gelişmeler ve Yeni Dengenin Koşulları”** Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı Heyeti, İstanbul, 1975.
- YEMİŞÇİ Feyyaz ve Diğerleri**,.....**1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış**, HDTM Dergileri, Cumhuriyet’in 70. Yılı Özel Sayı, 1993.
- YILMAZ,Şiir, Erkök**, ...**Dış Ticaret Kuramının Evrimi**, Gazi Ü. Yayın No: 178, Ankara, 1992.
- ZARAKOLU, Avni**,.....**İktisadi Düşünceler Tarihi**, A.Ü. Hukuk Fakültesi Y. No: 456, Ankara, 1985.

RG

R.G. 4.6.1980 Sayı: 17007.

R.G. 25.1.1980 Sayı: 16880.

R.G. 15.12.1984 Sayı: 18313.

R.G. 22.2.1990 Sayı: 16908.

R.G. 15.12.1984 Sayı: 18606.

R.G. 17.1.1990 Sayı: 20405.

R.G. 13.4.1985 Sayı: 18724.